SOCIJALNA OBNOVA
U KRŠĆANSKOM DUHU.

SOCIJALNE KONFERENCIJE

DRA. L. DEHONA.

STRANICE 15-16 OŠTEĆENE

SOCIJALNA OBNOVA U KRŠĆANSKOM DUHU.

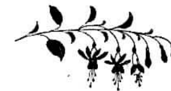
SOCIJALNE KONFERENCIJE

DRA. L. DEHONA.

PREVEO IH

ZBOR FRANJEV. BOGOSL. MLADEŽI „JUKIĆ“.

(PREŠTAMPANO IZ »HRVATSTVA«.)

U ZAGREBU.

TISAK HRV. KATOL. TISKOVNOG DRUŠTVA.

1910.

Presvijetlom gospodinu

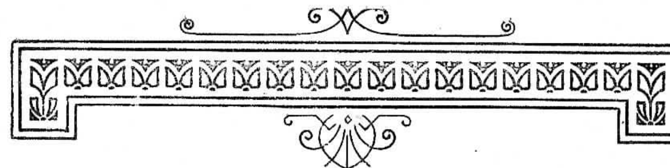
FRA MARIJANU MARKOVIĆU,

biskupu danapskom, upravitelju dijeceze banjalučke, posjedniku konturskog reda Franje Josipa I. sa zvijezdom za zasluge, revnom apoštolu Božje misli, uzor-rodoljubu, ljubitelju prosvjete i napretka, prijatelju slabih i potištenih,

U znak udivljenja i poštovanja posvećuje

Zbor franjevačkih bogoslova „Jukić".

S dopuštenjem redovničkoga poglavarstva i nadbisk. duhovne oblasti u Zagrebu.

Predgovor prevoditelja.

Socijalno je pitanje i kod nas Hrvata izbilo na površinu: zbiljske jadne prilike i našljedovanje Evrope uzrokom su tomu. A izbilo je kao i kod drugih naroda sa svojom dobrom i zlom stranom, sa najspasonosnijim ideama o socijalnoj reformi i s krivim socijalnim sistemima, koji njih ne mogu ostvariti (socijalizmom, liberalizmom, anarhizmom). Iz te okolnosti proizlazi za svakog, koji se zanima socijalnim pitanjem, ta zadaća, da steče čim bolju spoznaju o njem: treba tude sigurno razlikovati dobru stranu od zle, a to daje valjana spoznaja. Ova će knjiga dobro poslužiti toj svrsi. U njoj je prekrasno ocrtana bit samoga pitanja, uzroci i lijekovi njegovi, kao i nedostatak, manjkavost i utopija krivih sistema. To je jedna strana. U drugoj uputit će na jedan socijalni sistem, koji ima sve uslove blagostanja. To je kršćanska demokracija. Osnovana na ideama, koje su u svoje vrijeme prouzrokovale kako reče Rénan, jedan od najdivnijih pokreta na svijetu, ima za se i povjest. Bogu hvala! ona se i kod nas uvriježuje. A katolički djački pokret osigurava joj u budućnosti još bolji napredak. Dao Bog!

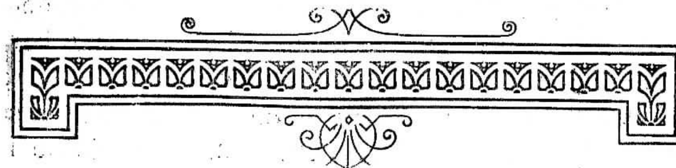
Naš se je zbor „Jukić“ iz te dvije misli: da razbistri socija!no pitanje i da pospješi napredak

kršćanske demokracije izdavši jedan priručnik, koji bi točno sadržavao misli velikog Lava XIII., najugle-dnijeg njenog pobornika dao na prevod ovih znamenitih konferenca, koje je francuski napisao dr. L. Déhon. Nadamo se, da će koristiti, te nismo žalili truda. I ti, hrvatski narode, primi ih s takvom namjerom!

U Sarajevu, na dan svijetla Marijina 1910.

Zbor franjevačkih bogoslova „Jukić".

Predgovor.

Ove su konferencije primili u Rimu s posebnim nekim oduševljenjem. Katolička ih je štampa donijela u izvatku. Sad traže tekst; evo ga.

U njima opisujemo socijalnu obnovu, koja se započela.

Baš smo na koncu jedne hereze: poganstva u socijalnom i ekonomskom životu. Ova zabluda — sad već na umoru — koleba u strahu izmedju socijalizma i anarhije s jedne strane i izmedju slijepoga konservatizma s druge.

Krist je bio potisnut iz političkog i ekonomskog života, ali ga opet hoće, da unesu u nj s njegovim dobročinstvima, s njegovom vladom pravde i ljubavi.

Ideje pripravljaju djela. Kršćanska je socijalna ideja na sigurnom putu k pobjedi. Ona je oživjela polovinom prošloga vijeka: Lav XIII. stavio se na čelo pokreta i osigurao je pobjedu ideje. Djela će slijediti. Ova ideja ima i svoje strastvene apoštole, koji ne će uzmicati, kao ni apostoli prvih vijekova.

I mi smo htjeli ovim konferencama štogod doprinijeti k ostvarenju ove ideje. O kad bi mogle bar nekolicini rasvijetliti pamet i privući volju!

Sveti se otac blagoizvolio zanimati za njih i nas osokoliti. Stoga mu ih posvećujemo kao nježno i vruće ljubljenomu ocu.

U Rimu, na svetkovinu ružarja 1900.

Pisac.

Prva konferenca.

Sadašnja socijalna i ekonomska kriza u Francuskoj i u Evropi.*

Sveti Pavao apostol, pripovijeda Galaćanima, e je dvaput išao u Jeruzalem, najprije da vidi Petra, a zatim da se porazgovori s onima, koji su bili kao stupovi crkve, qui videbantur aliquid esse, a to zato, da se osvjedoči, jeli nauka njegova prava, i da ne bi radio uzalud. I nama je drugim svećenicima i misijonarima drago doći u Rim, da čujemo malo izbližega nauku Petrovu. A drago nam je doći i da vidimo one, koji su uz Petra stupovi crkve. Drago nam je k njima doći, da im otkrijemo svoju nauku, da primimo njihove savjete i njihove upute. I stoga vam se iz dna srca zahvaljujemo, što ste blagoizvoljeli prisustvovati ovoj skupštini i osokoliti me u ovom skromnom apostolatu.

I. Za vrijeme moga boravka u Rimu tražio sam svaku misao Lava XIII. i gle čuda! Našao sam u njegovim prvim poslanicama stranica, koje sadržavaju cijeli program, po kojem je on mislio reformirati svijet. Pogled na pogibelji, u koje je srtalo ljudsko društvo, i na nepravedne patnje, koje su tištile radnički stalež, mora da je okrvario srce Kristova namjesnika. On sam nam to kaže u svojim apostolskim pismima od 21. aprila i 28. decembra 1878. Vidio je, gdje društvo, ljudsko društvo srne u propast i ganula ga skrajna pogibelj, u koju je srtalo kršćanstvo.

* Ovoj su konferenci prisustvovali neki kardinali.

Ja ga vidih, gdje sjedi uza stol, dirnut gdje suznih očiju govori kao naš Spasitelj na gori blaženstva: »M i s e r e o r s u p e r t u r b a m«. Prijeteća pogibelj i ujedno njegova milosrdnost prama slabima diktiraju mu onaj veličanstveni plan kršćanske i socijalne reformacije.

Nered je svagdje, u duhovima, u društvu, u obitelji, u gospodarstvu; i svakoj će od tih socijalnih bijeda znati naći lijek duboki um Lava XIII. Ozbiljno proučavanje kršćanske filosofije jest osnov sviju reforma. Poslanica A e t e r n i P a t r i s dat će tomu potrebni pravac i smjer. 10. februara 1880. uspostavit će poslanica o braku temelje kršćanske obitelji. Zatim će tri njegove poslanice izložiti ukratko cijelu socijalnu nauku raspravljajući redom o izvoru državne vlasti, o ljudskoj slobodi i o kršćanskom ustrojstvu država.

I samo će mu još preostati, da rekne koju i o gospodarstvenom pitanju. Na to će se sveti otac dugo pripravljati i napokon će odjeknuti svijetom njegova veličanstvena poslanica o stanju radnika, u kojoj će nas, iza kako je ocrtao zahtjeve pravednosti u uredbi vlasništva, rada i kredita, nagoniti da radimo, e bi pružili uspješan lijek radničkim bijedama.

Medjutim opomenut će napose sve narode katoličke, upozorit će na slobodnozidarske spletke, ponukat će kršćane, da ispunjaju svoje staleške dužnosti i podsjetit će franjevačke trećoredce na socijalnu ulogu, što ju mogu ispunjati u svojim skupinama.

Nije li u istinu Lav XIII. pažljivi stražar, što bdije nad Jeruzolimom sa vrh bedema i koji u zgodan čas upozoruje na pogibelji, što prijete svetomu gradu? (Iz. LXII.). Sad nam valja potanko opisati tu sadašnju bijedu, koja je rastužila našega sv. Oca.

II. Na prvom je mjestu duševni metež — intelektualna i religijozna kriza.

Francusku je obuzeo vjerski nehaj i bezvjerje, njemačka se znanost dala na panteizam i skepticizam. Italija je čula, gdje se u njezinim kazalištima pjeva himna sotoni.

Naši su veliki gradovi djelomično postali poganskima. Pariz, Berlin, London, New-York imaju četvrtinu ili petinu svoga stanovništva, što nije kršteno.

U XVIII. stoljeću, kad je župnik morao obavijestiti nadzornika o broju pučanstva, što se nalazi u njegovoj župi, bilo bi mu dosta da prebroji one, koji su se o Uskrsu pričestili — i njihov broj odgovarao bi broju svega odrasloga i sposobnoga pučanstva.

A danas u Parizu izmedju dva milijuna ljudi jedva ih sto tisuća ispuni uskrsnu dužnost. Na stotinu osoba pet ih se pričesti, a medju tima jedan čovjek i četiri žene!

U pokrajini je zlo dvaput, triput manje, ali je ipak veliko. »Seljaci su, veli umni posmatralac g. Taine, povodeći se za gradjanstvom, na putu, da postanu pogani. Ima stotina godina, što to tako biva, a to je teško i za narod i za Crkvu.«

I c i v i l n i s u p o g r e b i takodjer termometar vjere. G. 1860. bilo ih je godišnje u Parizu 3.000. Godine 1880. bilo ih je 10.000. Danas pako imade ih 16.000 — otprilike treći dio od svih, što umru.

Književnici, koji bi morali voditi duše k Bogu, nalaze se u tjeskobnoj sumnji. Jules Simon reče vrlo precizno: »Ovo stoljeće boluje od čežnje i tuge za božanstvom.«

Pitajte one, koji su nam otkrili patnje svoje duše. Maine de Biran govoraše: »Ja lutam od svetkovine do svetkovine pun uzbudjenosti i nezadovoljstva, kao robijaš u tamnici.«

Mme. de Staël piše: »Ja sam ugreznula u neku vrst očaja, koji me izjeda; ništa me ne veseli.«

I George Sand: »Nezadovoljstvo izjeda moj život, nezadovoljstvo me ubija.«

Michelet kaže: »Tko ne gleda sa zavidnošću one vjernike, što u onolikom broju izlaze iz crkve, što se vraćaju sa trpeze Gospodnje pomladjeni i skrušeni?

Učinimo ih ponosnim, koliko hoćemo, učinimo ih filozofima i mudracima, kao što smo mi sada, pak... Tko od nas u vrevi modernog pokreta ne sluša bez uzbudjenja onaj šum, što dopire s lijepih kršćanskih svečanosti, tko ne sluša bez uzbudjenja onaj dirljivi glas zvona kao slatki materinski prijekor? Duh ostaje stalan, ali d u š a s e v r l o r a s t u ž u j e... Čovjek budućnosti, koji nije ni najmanje prilijepio svoga srca na prošlost, u tom času odlaže pero i zatvara knjigu; ne može se suspregnuti, a da ne rekne: Ah! š t o n i j e s a m i j a s n j i m a, što nijesam jedan izmedju njih, najpriprostiji, najmanji medju svim vjernicima!«

Ima mnogo sličnih priznanja u djelima Victora Hugo-a, Sainte Beauve-a, Mussete-a i mnogih drugih, kojima je neko neodredjeno neimenovano nezadovoljstvo izmamilo najbolnije tužbe.

To je jasna potvrda one riječi, što ju je izustio sv. Augustin: »Ti si nas, Bože, stvorio za se i nemirno je srce naše, dok ne otpočine u tebi.«

Nažalost ta će se želja za božanstvom još dugo vremena očitovati samo u nejasnim frazama — u časovitom zanosu i bez svrhe i bit će više izvor patnja, nego sredstvo k obraćenju.

III. Zbrka u nemoralu ne zapanjuje nas ništa manje, nego intelektualna kriza.

Osim književnika ističu to političari kao Waldeck-Rousseau i Lefebure, ističu to i neki učitelji kao Larroumet i Fouillée: »Stanje je duša u Francuskoj vrlo žalosno. — Više snage, više moralne energije! Više plemenitog oduševljenja! Svagdje vlada slabost, sumnja, neukost!...«

»Medju mladeži«, reče rektor pariskog sveučilišta na sveopćoj skupštini, »vlada neka vrsta razočaranja, čudnoga i žalosnoga pesimizma, koji ubija oduševljenje, neka vrsta opće mlitavosti bez ikakovih ideala, a puna straha pred svakim naporom.«

»Pozitivistička nam je znanost obećala«, veli Brunetière, »da će protumačiti život i urediti moral. A nije života mogla ni pronaći, ni protumačiti, niti ga definirati. I onda kako može tražiti, da nam bude vodiljom izmedju početka našeg, za koji ne zna, i konca našeg, za koji takodjer ne zna?«

I »E c h o d e P a r i s« — list, koji redovno malo ozbiljno piše — usudio se reći: »Zabranili su djeci govoriti o Bogu, što se nije vidjelo ni u jednoj epohi, ni kod jednog naroda... I stvorili su natražnjački, dekadentski naraštaj. Sada obuzima strah one rijetke osobe, koje se još usudjuju misliti. Počima se priznavati, da se sve krši, i ako se djeca i u buduće budu tako uzgajala, najstrašnije ćemo se stropoštati.«

Bourget piše: »Mi idemo u protivnom smjeru od velike američke demokracije, koja je sklona vjeri i društvenomu, te gradjanskomu životu. Mi smo presušili sve izvore životne snage Francuske.«

Fouillée, sveučilišni profesor, veli: »Nije li žalosno pomisliti, da je trebalo iskustva, koje se je sticalo više od petnaest godina, a čijom su žrtvom postale možda hiljade i hiljade pojedinaca, nije li žalosno, da je trebalo takog iskustva, da privede duhove do one elementarne istine, da se ukidanjem vjere trga moralno poticalo, i da upoznadu, te se negacijom ne moralizuje puk...?« (Les jeunes criminels, l'école et la presse par A. Fouillée, de l'Institut.)

Uz ta priznanja treba da spomenemo još malodušnost liberalnih konzervativaca, apatiju katolika i glupost radikalaca. G. Molinari napisao je god. 1893. u septemberskom broju G o s p o d a r s k o g l i s t a (Journal des économistes) ovu pesimističku formulu konservativnih malodušnika: »Vladajuća se klasa ne će probuditi iz nerada. Valja se staviti na njezino stanovište i pustiti socijalizmu i revoluciji da provodi svoje!«

Što se tiče apatije kod većega dijela katoličkih konzervativaca, ona je nažalost veoma očita. Njima je mrzak svaki rad, koji se odmah ne isplaćuje i koji traži organizaciju; njima je mrska svaka stega, nezahvalni trud i sveudiljni napor. Kod jednih biva to iz nepromišljene bezbrižnosti, kod drugih iz obzira

ljudskoga ili od straha, a kod većine radi pomanjkanja snage i energije. Oni radje uzdišu i o tom raspravljaju tako očekujuć kojega osloboditelja, da ih riješi svake bijede.

A najboljima, onima, što moraju druge podučavati, nije li im sve do danas — hvala ostatku nauke galikanske — manjkalo gradjanske svijesti i nije li njihovo naučavanje bilo nepotpuno? Napokon treba mi spomenuti — zatomljujući smijeh — utopiju radikalnih naučitelja. Oni dobro vide, da je boj protiv katolicizma uništio moralno poticalo i pustio puk bez uzde — ali imadu lijek na dlanu. Oni su preko poslanika g. Lavertujona predložili senatu, da se na Sorboni osnuje tečaj prirodnoga morala. Ova bi nova stolica predavala u Francuskoj katekizam i situacija bi bila spašena.

IV. Isto nas tako uznemiruje i političko bijedno stanje. Njega treba da promatramo i u medjunarodnom odnošaju i u socijalnom životu.

Medjunarodno je pravo bačeno u zaborav, a na njegovo mjesto došle su diplomatske spletke i brutalna sila.

Vanjska politika nije samo bezbožna, t. j. u njoj ne vladaju samo strasti i lakomosti, nego je u većini država čisto bezvjerska i slobodnozidarska.

Nijedan viši i općeni princip pravednosti ne vodi vanjsku politiku kod velevlasti. — One rade samo po savjetu svojih interesa i želja, pa ako se sred tih težnja i čuva još kaki taki mir, to je naprosto zato, što je on rezultatom ravnotežja i medjusobne neutralizacije lakomosti pojedinih velevlasti.

Taka je danas žila kucavica medjunarodnoga prava. Nitko pošten ne bi se usudio to poricati, ali ovaj fakat samom svojom evidencijom daje pravi pojam i točnu mjeru »napretka«, kojim se doista vrlo ponosimo.

Gledajući krvoprolića u Armeniji, na koja je Evropa šutjela, imao je pravo kardinal Manning, kad je rekao: »Napuštanje pravednosti jest karakteristika

savremene politike. Gladstone je takodjer s pravom ustvrdio: »U armenskom pitanju sav teret sramote pada na šest naših velevlasti!«

Ali nije li isto tako i s pokoljima na Kreti?

Sigurno mi nismo bili ni u prvoj polovici ovoga vijeka veliki kršćani, ali ipak kadgod bi stigao na zapad glas potištenika, uvijek bi našao odziva. I išli su — najprije pojedinci, danas u Grčku, sutra u Libanon i politika je bila gotovo prinudjena, da se pridruži tome pokretu. A ima dvije godine, da je u Armeniji krv kršćanska rijekom potekla, a Evropa mirno spava. Vladari čekaju zgodan čas, da i njima štogod u dio pane.

I nutarnja politika nije ni pametnija, a ni više kršćanska. Zaboravilo se i na samu svrhu države — na o p ć e d o b r o. Častohleplje, spekulacija i pronevjerenja državnoga novca vladaju očito cijelim političkim životom.

Odatle ona absurdna nestalnost. Lov na ministarske stolice obara po tri ministarstva na godinu.

Odatle takodjer neka desolatna neplodnost: praktični zakoni uzmiču pred svadjama političara. Sabori se sastaju jedan za drugim i ne stvaraju ništa korisna.

Zastupnici naroda prodaju svoje glasove i obogaćuju se svojim javnim položajem. Čovjek bi mislio, da je prenesen u ona lijepa vremena staroga Rima, što ih opisuje Tacit. Oni to znadu onda sve zabašuriti lukavošću svoje procedure pozivljući se na preskripciju ili ništeći dotične akte.

Dug je golem, deficit je običan, otplate nema. Tako čine i privatnici, nadajući se stečaju.

A jedna je sekta već dvadeset godina na vrhuncu moći. Slobodno zidarstvo vlada, i zakoni se snuju u Grand-Orientu. Židovi drže slobodno zidarstvo u svojim rukama. Oni su mu na čelu s Lemmijem i Natanom. Oni su kraljevi svijeta. A takodjer i misao, da se istrijebi vjera, nadahnjuje zakone i vladu. I kod nas je neki Kulturkampf, neko sistematično tlačenje kao u Njemačkoj i Italiji. Odatle oni vojnički i

školski zakoni, odatle naredba o upravi crkvenih blagajna, odatle lajiciziranje groblja i bolnica, i zabrana javnih ophoda.

A sve je to u ime slobode i jednakosti!

Nije li Lav XIII. imao pravo reći, da je za katolike došlo vrijeme, gdje valja da opašu bokove i dadu se na borbu? Accigendum ad suas quisque partes et maturrime quidem (Enciklika Rerum novarum).

V. **Obitelj,** na kojoj se osniva društvo, zakon raskida. Kod nas vlada **divorcij,** rastava braka, a vlada gotovo po cijeloj Evropi. U 10 godina razoreno je u Francuskoj 50.000 obitelji. Od 2000, godišnje poskočio je broj malo po malo na 6000. Gdje će se zaustaviti? Zato imade već sada 100.000 djece, koja su upropašćena, jer nemaju preduvjeta za pravi kršćanski odgoj.

U Engleskoj ne dolazi nego jedna rastava na 577 obitelji, a u Rusiji na 450. U Austrije jedna na 169; u Francuskoj jedna na 62;* u Danskoj oh! jedna na 36; u Berlinu jedna na 17! U katoličkim kantonima Švicarske dolazi poprečno jedna na 142, a u protestantskim jedna na 191.

Broj se narodjenja u Francuskoj užasno umanjuje, premda je to amo od dvadeset godina općenito u Evropi. Svagdje je isti uzrok: sebičnost, računanje i nemoral. U Francuskoj ima dva milijuna obitelji bez djece, a druga dva milijuna s jednim djetetom.

Nezakonite djece ima uvijek više. Broje ih u Parizu 18.000 na godinu — više od četvrtine rodjenaca. U Bruxelles-u ima 38%, u Lütichu 33%, u Antwerenu 22% od rodjene djece. U Londonu je četvrti dio pučanstva nezakonit, u Berlinu gotovo trećina.*

* Tu je u novije vrijeme još žalosnije. Statistika nam to najbolje kazuje. Godine 1905. vjenčala su se 302.523 para, a razvjenčala 100.019; dakle jedna rastava na tri obitelji. (Op. pr.)

Broj je odbačene (izložene) djece svagdje velik. U Pariškim utočistima ima ih 50.000. Takova je obitelj u društvu, gdje kušaju odstraniti Boga.

VI. Moralna je kriza tolika, da mami suze na oči ozbiljnu promatraču.

Na prvom je mjestu razuzdanost štampe. Knjigom i novinom izvrgava se ruglu danomice sve, što je sveto. Stidljivost se nekažnjivo povrjedjuje. Od najgadnijih romana otisne se i po 50.000 primjeraka. Kazalište i moderna umjetnost brzo će spasti na stepen pokvarenosti grada Pompeja svojega kulta golotinje.

A što da reknem o raspuštenosti na ulici? Mora da je to zlo vrlo veliko, budući se je morala ustanoviti jedna liga, na koju se ne može baciti sumnja pruderije i klerikalizma, da tomu zlu nadje lijeka.

Održao se jedan kongres, na kojem su govorili g. Julij Simon, g. Gréard, g. Mézierès, sva trojica članovi akademije, i g. Fridrik Passy, član instituta. Oni uložiše svoj protest proti bludnomu izazivanju na ulici i proti širenju sablaznjivih knjiga i slika.

Šezdeset županijskih vijeća prista uz tu ligu. To je znak, da to zlo silno zabrinjuje. Eto, u samom Parizu pritvori policija svake godine nekoliko hiljada mladića i djevojaka ispod šesnaeste godine radi nemoralna ponašanja. To je zlo isto tako rašireno i po ostalim evropskim velikim gradovima. Po službenim podacima ima u Berlinu 50.000 osoba odanih prostituciji.

Zločini se sve više i više množe, 167.000 što zločina, što prestupaka bilo je g. 1880. u Fran-

I u glavnim gradovima našega »djevičanskoga« naroda Zagrebu, Sarajevu, nije pogledom na to baš najbolje. Ne ću kazati, da se natječu s evropskim gore navedenim velegradovima, ali je ipak za nas previše, kad u Zagrebu ima poprečno 29% nezakonite djece, a u Sarajevu 11%? (Op. pr.)

cuskoj kažnjeno. G. 1892. narastao je taj broj na 700.000.

I z l o č i n i m a l o d o b n i k a množe se užasnom brzinom: 16.000 slučajeva došlo je na sud god. 1882., a 41.000 g. 1892., od kojih gotovo polovica otpada na sablažnjivo ponašanje. Od g. 1891. prirast je 1800 do 2000 godišnje. Eto plodova odgoja bez Boga.

Izvješće bolonjskoga državnoga nadodvjetnika od god. 1896. otkriva nam, da je u to doba bilo u Italiji 200.000 kažnjenika, i to 25.000 robijaša, 90.000 u kaznionama i 60.000 djece u državnim popravilištima.

To isto izvješće donosi, da bude u Italiji godišnje 4000 slučajeva nasilne smrti, 70.000 ranjenih u privatnim razmiricama i 100.000 kažnjenika radi kradje.

Broj s a m o u b o j s t v a se početverostručio od god. 1830. Tada je na 18.000 stanovnika otpadao jedan slučaj; u god. 1860. na 8000 jedan; god. 1880. jedan na 6000; god. 1890. jedan na 450 stanovnika.

God. 1884. brojilo se u Francuskoj 7500 samoubojstva, a god. 1892. 9000, od toga dvije tisuće slučajeva otpada na žene.

Broj s a m o u b o j s t v a d j e c e digao se od 140 na 460 u 10 godina. A sada su novinske domaće vijesti pune takovih slučajeva. Djeca pučkih škola, gimnazijalci, naučnici dolaze svaki dan u dnevnim vijestima pod rubrikom, koja nam srce stište; samoubojstvo djece.

K l a t a r e n j e se očevidno množi: kroz deset zadnjih godina iznosi prirast 2300. Broj je kradja, koje su djeca izvela, porastao od 5600 na 15.000. Svake godine bude takovih 1000 do 1200 djece zatvoreno u popravilištima; a službeno nam izvješće ustanovljuje znamenitu činjenicu, da ih 11% otpada na škole, kojima su redovnici i redovnice upravljale, a 89% na državne interkonfesijonalne škole.

A l k o h o l i z a m je takodjer jedno zlo i jedan bič našega vremena. G. 1870. potrošilo se u Fran-

[illegible] ...oli- [illegible] ...oga al- [illegible] se je potrošilo [illegible] alkohola. Većina umjet- [illegible] osobito dok je u stanju vrijenja i čis[illegible], sadrži pogibeljnih otrovnih sastavina.

God. 1885. ispilo se u Parizu 57.000 hektolitara pelinkovca; g. 1982. 130.000; danas 160.000. Zadnjih godina prirast je 20.000 hekti na godinu.

Odatle dolazi onaj bezbroj bolesnika, zalutalih, očajnika, zločinaca, ludjaka, slabušnih, nervoznih i zakržljavih bića; odatle toliko sirota bez baštine i toliko udova bez novčanih sredstava.

A tko to kaže? Kažu li to oni smrknuti propovjednici? Ne! Kažu nam to kompetentni autoriteti, kod kojih ne možete sumnjati o krjeposti.

To nam kaže državni dobrotvorni zavod pariski (Assistance publique), koji upravo sada pravi posebna utočišta za one, koji su poludjeli od alkoholizma.

To nam kaže Akademija liječništva, kojoj dosta brige zadaje to novo zlo — a b s i n t i z a m, u čemu vidi pogibelj, što prijeti zemlji. I ona izjavljuje, da kod 20 bolesnika, koji se primaju u parisku bolnicu, ima 10 slučajeva intoksikacije ili otrovanja, i to 5 od alkohola, a 5 od pelinkovca ili sličnih rakija. (Izvješće dra. Lancereauxa.) A kaže nam to još i glavni upravitelj neupravnih poreza (g. Catusse), koji je skupio za Akademiju liječništva onu statistiku, što smo ju gore navodili.

Pelin i alkohol ne ruše samo narodu zdravlje, nego i gospodarstvo i rad i bogatstvo. Zloraba alkohola razdvaja obitelji, prenosi na djecu roditeljsku pokvarenost i dovodi potomstvo do kržljavosti i uništenja.

Ovaj bič osobito šiba Belgiju. U njoj ima do 195.000 krčma, to jest jedna na 37 stanovnika. U Holandiji nema nego dvije na 150, a u Engleskoj jedna na 430.

go[illegible]
godinu p[illegible]
dolazi 15 litara. [illegible]
ovih zadnjih 20 godina p[illegible]
na 3 litre.

Predjimo sada na s o c i j a l n[illegible]

Od kako su odstranili Boga, sebičnost i lakomost zavladaše mjesto njega. Imati uživati — to je postalo svrhom života. Na dužnost se zaboravilo. Strpljivosti nam više vjera ne ulijeva.

Mi ne korimo bogatstvo, ako je pravedno stečeno. Ono je apsolutno pravo. Mi naprotiv baš hoćemo, da se bogatstvo i s njim blagostanje što većma raširi.

Ali špekulaciju, lažnu socijalnu ekonomiju i nedostojno trgovanje u višim staležima jednako smatramo socijalnim nevoljama, koje izvrgavaju narod pogibelji, kao i anarhističnu revoltu (pobunu) i socijalističke utopije u nižim.

Š p e k u l a c i j a! Sveto nam Pismo kaže: Tko ne radi, neka i ne jede. (II. Thes.) A špekulirati, znači li to raditi? Povećavati svoje glavnice prijevarama na burzi, izmišljenim novostima, lažnim reklamama, šarlatanizmom bankara i osnivanjem nepouzdanih društava — je li to rad? Ne, to je kradja na veliko i najnemoralnija igra. A ipak eto to je zanat cijeloga jednoga staleža, što živi oko burze.

L a ž n a s o c i j a l n a e k o n o m i j a, koja se još zove i liberalna ekonomija, ona se sastoji u tome, što predstavlja bogatstvo kao cilj ljudski i što predstavlja život kao borbu bez milosrdja. Ona uzima radnika kao sredstvo proizvodnje; ona mu odredjuje nadnicu prema dnevnom kurzu, prema zakonu ponude radnika i zahtjeva poslodavca. To je nauka, koja ponizuje čovjeka i koja čini od društva borište, gdje jači gnjavi slabijega.

N e m o r a l n o t r g o v a n j e. Ah, sve je ovih zadnjih godina došlo na dražbu: odlikovanja, gla-

sovi za sabor i protekcije upravnih vlasti. Svaki se dan otkrivaju nove sablazni u visokim službama i u javnom životu. I one imaju svoju rubriku u novinama. Visoke osobe stoje kompromitirane u njima. Wilsonove afere i afere panamskoga prokopa i talijanskih bankira nisu nego jedan primjerak medju sto drugih. Stoga se upravo potaklo u Francuskoj pitanje: zar ne bi bolje bilo za čast narodnu, da se takovo zlo radje prikrije, zataji, nego da se kazni?

Kad smo vidjeli rane u visokim redovima, ajde, pogledajmo ih i u nižim. Konstatujmo najprije, da ih muči velika bijeda, koja je veoma često nezaslužena. Nadodajte smrt djece radi pomanjkanja dovoljne hrane (Samo u Parizu umire radi toga do 5000 djece na godinu), samoubojstva radi bijede sa svim onim slabim i bolježljivim bićima, što umiru u rdjavim stanovima radi nestašice zraka ili hrane i priznat ćete, da godišnje umire u Francuskoj do 100.000 osoba od bijede i gladi. Uprava dobrotvornoga zavoda u Parizu mora uzdržavati 50.000 djece. 400.000 siromaha dobiva od zavoda stan i njih 150.000 uzdržava zavod u sirotištima i bolnicama.

Bez sumnje uvijek će biti siromaka, ali da u krilu tako sjajne prosvjete imade čitavih razreda, koji redovno nemaju dovoljnih sredstava za uzdržavanje, to je proti prirodi. Kriva je tomu liberalna ekonomija i socijalni nazori modernoga poganstva.

Zemlja je dosta bogata, da hrani svoje stanovnike. Nema poštena čovjeka, koji bi mogao misliti, da je bijeda, u kojoj se toliki nalaze, zakon prirode.

Dodajmo ovoj skrižaljci socijalne bijede stalni broj l u d j a k a. God. 1835. bilo ih je u našim bolnicama 11.500, a god. 1892. 38.000. Onih, koji su poludili od alkohola, bilo je god. 1860. 300 na broju, a 1892. digao se broj na 3386.

Posljedica te bijede jest t j e l e s n o p r o p a d a n j e p u č a n s t v a. God. 1831. bilo ih je 21 % izuzetih od stavnje, god. 1892. pak 32 % premda je sad manje uvjeta, da tko postane vojnikom.

Skitnice se i prosjaci očevidno prebrzo množe. Broj se siromaka pariških povećao od god. 1887.—1891. za 17 %. God. 1888. na 119.000 optuženika pred pariškim sudištem otpalo je 33.000 na skitalice. Računa se, da ima u Parizu 8000 osoba bez ognjišta i kućišta, koje leže pod mostovima, kamenolomim i noćnim utočištima. I kad se u zimskim dnevima daje prosjacima čorba, razdijeli se dnevno 70.000 porcija.

A u Rimu? Ne govori li se, da se porezi teškom mukom utjeravaju, da ima 60.000 oporezovanih, koji zakašnjuju i da je uprava državne blagajne prisiljena, da podigne na godinu koju hiljadu parnica i izvrši 600 zapljena?

Bijeda je pritisla više pokrajina talijanskih. Govore, da u Palermu, gdje obitava 250.000 duša, broj nezaposlenih prekoračuje 50.000.

Stoga treba li se čuditi, ako tvrdimo, da u puku ima revolucijonarnoga kvasa i sklonosti za socijalističke tlapnje?

Vi biste voljeli vidjeti herojičku strpljivost, ali samo vjera nadahnjuje tu strpljivost, kad kreposti, koje poučava, kao što su: pravednost, rad, umjerenost — nijesu mogle otkloniti zla. Ali tu vjeru otelo je današnje društvo narodu.

VII. Iza toga moralnoga nereda treba da ocrtamo nered ekonomski, gospodarski.

U industriji su se pomnožali sukobi izmedju radnika i gospodara. Štrajkovi se ne dadu više brojiti. Gospodari su općenito napustili svoje dužnosti. Malo imade gospodara, koji znaju kao Harmel steći naklonost svojih radnika strogom, pravednom i velikom ljubavlju.*

Slaba organizacija moderne industrije raskopala je obiteljsko ognjište. U velegradovima nema 50 % naših radničkih obitelji za stan drugo, nego jednu jedinu sobicu, gdje jedva može stati 15 do 20 kubičnih metara zraka, premda bi trebalo 45 do 50 na osobu.

* G. je Harmel prisustvovao ovoj konferenci i živo mu se pljeskalo.

To su dokazali službeni izvodi u Lillu. I eto naši valjani radnici u tako pokvarenoj atmosferi probave noć, iza kako su cijeli dan udisali onaj pokvareni tvornički zrak.

Ništa nije žalosnije od tih soba pod krovom. Pogledajte krevet — to je ležište, pokriveno okuženim dronjcima; zavirite u smočnice — one su prazne, zatražite štedioničku knjižicu — nema je.

Žena radnikova ne može da ispunja svojih dužnosti kao majka obitelji. Da dobije kruha, s kojim mora uzdržavati djecu, rad očev nije dovoljan i majka mora s njime u tvornicu. Dokazano je, da u Njemačkoj 120.000 žena troši tako svoje sile u radu, koji je proti naravi. A što sa 400.000 njihove djece? Odgojitelji su im drugovi na ulici.

Velika se industrija razvila bez pravila i bez protuteže. Bezimeni dioničarski kapital vlada radnicima i drži ih gotovo u ropskom stanju. Nemajući svoje nedjelje, postaju mnogi kao tovarna marva.

Prevelika proizvodnja dovodi do redovitih kriza. Radnik je izgubio volju za štednju. Kad je bez posla, onda se zadužuje. A nezadovoljnici se nužno udružuju u čete, da obrane svoje interese.

Rad je sa strojevima utukao domaću industriju. Od tada je nastala ona kobna pjesma o košulji, što ju je u Engleskoj spjevao Hood pod pritiskom niske plaće, koju su prouzrokovale šivače mašine i užasne bijede, koja je nastala najprije za žene, kojima je jedino privredno sredstvo bila igla.

VIII. Poljodjelska kriza nije manja od obrtne. Sela su opustjela. U Francuskoj raslo je pučanstvo u 59 županija g. 1890.; 1891. samo u 38; 1896. tek u 24. Deset poljodjelskih županija gubi više od 10.000 stanovnika. Na selima je za pet godina 300.000 stanovnika manje, a u gradovima više. Razmjer seljaštva god. 1886. još je iznosio 76 %; 1891. spao je na 64 %; a 1896. na 60%.

Ne možemo sve ni zamisliti, što znače ovi brojevi. Rodjeno selo sa svojim zvonikom i svojim obzorjem, dražesnim ili nedražesnim, ali uvijek dragim,

nije li to domovina? S rodjenom grudom skopčane su predaje i uspomene na naše djedove, kao i njihovi primjeri. A treba sve to ostaviti, da uzmognu naći rada medju zadimljenim zidinama tvornica i ureda, pa ipak se tkogod čudi, da gube ljubav za domovinu.

Na zemlju ima previše nameta, poreza i pristojbe za uknjižbu i nasljedstvo. Čini se, da je zakon sve moguće radio, da uništi mali posjed, što konačno znači propast domovine. Zemljišni posjed u Francuskoj, pogledom na porez, iznosi 27 %. Obrtnici ne plaćaju više od 7 %, a trgovci 3 %. I ratarski su proizvodi, ima 15 godina, spali na 25 %.

Isto tako i zalaganje i zaduživanje zemlje uvijek kroči naprijed. U Francuskoj iznosi založena zemlja 18 milijarda.

Hipotekarni je dug 1886. iznosio u Francuskoj, kaže Klaudije Jannet 13 % vrijednosti zemljišnoga posjeda; u Italiji pako 20 %, u Austriji 25 %, a u Irskoj 40 %.

To radja velikim iseljivanjem, koje je žalosno za obitelj, a pogibeljno za vjeru.

Četiri je milijuna ljudi ostavilo Evropu u 10 godina. Italija otpravlja u Ameriku 100.000 iseljenika, a Njemačka 200.000.

IX. Istaknimo na posljetku još i ekonomsku i socijalističku pogibelj.

Gospodarstvena bijeda, od koje trpimo, ne će li se još povećavati? Ima tomu nekako pola stoljeća, da su Evropa i Sjedinjene države u Americi iscrpile izvozne zemlje, otkako traže plaću u zlatu. Reakcija se sprema u zemljama sa srebrenim novcem, pomence u Indiji, Kini i Japanu niče tvornica do tvornice, a kako je tu plaća veoma malena, ove će nam zemlje naskoro slati svoje proizvode za nisku cijenu i uništiti će našu industriju. To se već započelo. God. 1880. još je u Evropi bio izvoz veći od uvoza. 1894. pak uvoz je u trima najvećim trgovačkim državama, u Engleskoj, Njemačkoj i Francuskoj, veći za 5 milijarda od izvoza. 1895. razlika je bila viša od 6 milijarda. Indijski je radnik uistinu zadovoljan s plaćom od 10 do 15 centima, a kineski živi sa 40 centima.

Iz Indije nam dolazi pšenica po 10 franaka, a naša stoji 20 franaka. God. 1872. još se u Francuskoj izradjivala svila u razmjeru od 35 %; god. 1892. pak u razmjeru od 1%. U Japanu je obrtnički razvitak ogroman. Ta zemlja već broji 4500 društava za obrt, a 27 za željeznice. Kod njih se prave gotovo svi produkti evropejski i mogu nam ih prodavati za vrlo nisku cijenu.

Ova pitanja trgovine i obrta postaju socijalna pitanja, pitanja, koja se u najvišem stupnju tiču sudbine naše domovine i naše vjere.

I pogibelj je, štono prijeti od socijalista, veća, nego što to mnogi misle. Svagdje se množe socijalističke udruge; u Njemačkoj, u Belgiji, u Francuskoj, u Italiji. U izborima god. 1875. nije bilo u Francuskoj nego 30.000 socijalističkih glasova. Godine 1889. već ih je bilo 176.000, a 1893. 600.000. Te udruge imaju moćnu organizaciju. One rade bez odmora i njihova propaganda dobiva privrženika.

Njihov je idejal — vi ga poznate — ona ogromna kolektivistička mašina, koja će učiniti od zemlje golemu kaznionu, a isto tako od gradjana robove, koji će raditi pod šibom nadzornikovom. Od slobode ostat će samo uspomena. A kad bog — država — to stanje kod nas uvede, onda ćemo biti svi jednaki i to će biti gnjusna jednakost.

Ne varajte se u tome, od ropstva se ne plaši narod. On će pristati, da se uvrsti u narodne radionice, jer će bar mjesto izgubljene slobode imati dva obroka na dan, dok danas često trpi glad. Ali primit će gori lanac, nego što ga je primio onaj vuk u priči, što mu se nudi, samo da mogne imati svoje mjesto za punim jaslama.

X. **Zaključak.** Na posao dakle! Kod ovake današnje bijede ništa ne preostaje za ljude bez vjere, bez srčanosti, bez plemenitosti, do malodušnost i pesimizam; a za odvažna, za plemenita srca, za apostole: to je rad, koji se sam nameće.

Kad je ladja u pogibelji blizu luke, strašljivi i slabi gledalac moli, plače, nariče; a srčan i bez nakane, da se proslavi, ide na pučinu spasavati: kao da se to samo po sebi razumije.

Spasavajmo i mi društvo, koje je u pogibelji, spasavajmo ga pravednim djelima i zakonitim tražbinama. No ne zaboravimo, da je kormilar, koji spasava — Petar. I njega treba slušati, njega treba slijediti, jer nam on sam pokazuje put spasenja.

Na obali jezera Tiberjadskoga vidio je Isus dvije ladje, v i d i t d u a s n a v e s, ali udje u Petrovu, a s c e n d e n s a u t e m i n u n a m, q u a e e r a t P e t r i; i s Petrove je ladje opominjao, podučavao puk — i s te nam ladje mora doći istina.

A kad je svršio, reče Petru: »Zavezi nas na pučinu: »d u c i n a l t u m«, a drugim apostolima: »A vi bacite svoje mreže, te hvatajte ribe: e t l a x a t e r e t i a v e s t r a i n c a p t u r a m.« I Petar vodi ladjicu, kojom Isus upravlja, a ostali apostoli bacaju mreže svoje tamo, kamo ih Petar vozi. Divnoga li simbola! Petar nas danas vozi prama pučini kršćanske demokracije. Pustimo, neka nas vozi. Bacimo mreže i uhvatit ćemo lijepu ribu: E t l a x a t e r e t i a v e s t r a i n c a p t u r a m!

Druga konferenca.

Pravi uzroci i pravi lijekovi sadašnje socijalne bijede.

Ocrtali smo sa sadašnjom gospodarstvenom nevoljom i veliku moralnu razuzdanost, usred koje živimo i koja će nas dovesti do propasti društva, ako ne bude lijeka.

U obitelji, u ćudoredju, u socijalnim odnošajima vlada sve to veća zbrka, koja nas vodi od moralne anarhije u socijalnu anarhiju.

A koji su to pravi uzroci sadašnje socijalne bijede, što je vidjamo u raznim oblicima i koje lijekove treba upotrebiti? To moramo sada promotriti.

Više škola tumači zlo krivim ili nepotpunim uzrocima i predlaže nedovoljne lijekove.

Jedini je Lav XIII. označio prave uzroke nazatka i sadašnje pogibelji i jedini je on pokazao uspješne lijekove.

I. S o c i j a l i s t i to rješavaju vrlo prosto: »Kapital je — vele oni — uzrok svemu zlu. On ugnjetava radnike i prouzrokuje stalešku borbu. Njega treba srušiti sa svim onima, koji ga potpomažu, s aristokracijom, koja se njim okorišćuje, i klerom, koji ga opravdava.« To je temelj svega njihova dokazivanja.

U čemu su oni falili, lako je raspoznati. Nije kapital kriv. Kriva je zloporaba kapitala, jer i ona izmedju ostaloga potpomaže zbrku, nered.

No zbilja, što je kapital? Jest u velikoj svoti zgrnuti prištedjeni novac, koji se čuva u zalihi ili se pak njime radi, da se dobiju novi dohoci. Kapital nije nepravedniji, nego prištednja i vlasništvo. Kao što to dvoje, i kapital je plod razboritosti. On proizlazi iz naravnog prava, po kojem svako mora da uzdržaje na životu sebe i svoje.

Nikad nije Crkva osudjivala kapitala. U kršćanskim vijekovima upotrebljavali su ga često za pobožne zaklade ili za državne poslove, ali i sam po sebi dobio je vrijednost bilo u poljodjelskim poslovima, bilo u trgovačkim i obrtnim poduzećima.

Ako je danas kapital često puta sredstvo, kojim se služe za ugnjetavanje i lihvu, to je zloporaba kapitala. Proti njoj se moramo boriti, a ne proti zakonitoj uporabi.

II. Anarhisti govore, da je država kriva svemu zlu. Jedni hoće, da unište svako socijalno ustrojstvo, dok bi drugi, koji se zovu komuniste, poprimili općine, ali bi sasvim uništili državu.

»Država — vele oni — ugnjetava narod porezima; država traži, da se služi u vojnicima, što je najteže ropstvo; država tare, sapinje, muči narod svim onim zahtjevima dosadne, birokratske uprave. Uništimo državu i ne će više biti rata, ne će više biti zališnih i dosadnih činovnika; a općine će živjeti u dobrom odnošaju sa susjedima i sva će zemlja biti sretna kod sveopćeg mira.«

Je li potrebno spominjati, da je to samo dječinja tlapnja, sanjarija Robinsonova? Čovjek je stvoren za socijalni život. A bez države ne bi bilo ni nutarnjeg mira, ni vanjske sigurnosti, ni javnih radova, ni trgovine, ni velikih poduzeća, ni umjetničkog i literarnog razvitka. Obitelji i općine ne bi bile kadre, da poduzmu velike poslove, a ratove bi vodile isto toliko, ako ne još više od današnjih država.

Ako su nameti previše teški ili ako su krivo porazdijeljeni, treba ih preurediti, a ne mogu se ukinuti. Ako je vojnička služba pretjerana, nema joj lijeka, nego u medjunarodnim ugovorima, a osobito u organizaciji kršćanstva pod pročelništvom papinim. Ako kod uprave ima beskorisnog, suvišnog aparata, treba ju učiniti jednostavnijom.

III. Napokon imamo strogih i čangrizavih moralista, koji sve zlo svaljuju na radništvo. »Ako radnici trpe, to je njihova krivnja. Oni su izjelice, oni su pijanice, oni piju previše alkohola, oni se hrane bolje, nego njihovi gospodari, oni odijevaju svoje kćeri kao princeze itd.«

Mi ne poričemo, da nema kod radništva nekih zloporaba. Ali drži li gradjanski stališ sva pravila umjerenosti i čednosti i može li on prvi baciti kamen na radništvo? Nema li on svoja fina svojstva, svoje babilonske stanove, svoje cirkuse, svoja kazališta i ostalo? Primjer raskoši i zabava zar nije došao iz viših krugova?

I onda neke razuzdanosti radnika nisu li prije učinak, nego li uzrok? Naša je obrtnička organizacija otrgla radnika od njegova prijašnjeg ognjišta. On je nepostojan, živi od dana u dan u tijesnom i zaraženom stanu obrtničkih gradova. I nemajući više svoje kućice, gdje je proveo djetinjstvo, ni vrta, što bi ga obradjivale njegove ruke, traži utjehu u krčmi. Je li dakle on uzrok ovomu neredu? Nije li više društvo, u kojem živi?

IV. Imamo takodjer i kratkovidnih ekonomičara, koji ističu krive i nepotpune uzroke. Njima je uvijek žao, što su se razvili strojevi i kore radnike, što su ostavili sela.

Strojevi nisu baš ništa krivi nevolji. Providnost nam ih je dala, da pomažu radniku, a ne da ga taru. U društvu malo bolje organizovanu strojevi ne bi služili, nego da pribave radniku rad lakši, kraći i koji bi mu se bolje isplatio. Stoga bi trebalo, da zakon i pravilnici organizacijâ zapriječe zloporabe modernog industrijalizma: prekomjernu utakmicu, dugo trajanje rada, rad djece itd.

Što pak radnici ostavljaju sela i to je prije učinak, nego uzrok gospodarstvenog nazatka. Ako ho-

ćete, da radnik ostane na selu, učinite mu najprije selo primamljivim. Preuredite zakone baštine, zakone uknjižbe i namete, koji uništavaju mala imanja. Štitite poljodjelstvo toliko, koliko je potrebno, pa ipak ne ćete zapriječiti, da bar neki ne ostavljaju sela, jer tu poljodjelski strojevi čine konkurencu ljudskim rukama i jer nema više malih domaćih obrta kao predenja, tkanja itd., da ispune ono vrijeme, kad se u polju ne radi.

Nego to, što ste zaboravili učiniti, jest, da radniku načinite u gradu kuću i što vrta, kao što su učinili u Mühlhausenu, te mu sačuvate tako onu zdravu i naravnu svezu, koju ima čovjek s vlasništvom i zemljom.

V. Ekonomska zvana liberalna škola priznaje samo naravne uzroke sadašnje nevolje. Obilna proizvodnja novih zemalja i industrijalni razvitak poremetili su red na tržištima.

U ostalom ne preostaje, nego da pustimo stvar na miru i da trpimo, jer će se u tim povoljnim pokrajinama namnožit pučanstvo i nadoći ravnoteža sama od sebe.

U tom ima još jedna tlapnja. Ne, naravni uzroci nisu sve i pustiti stvar na miru, nije lijek svemu zlu. Pustite posvemašnju konkurencu u proizvodnji, pa će jači tlačiti slabije na cijeloj liniji. Proizvoditelji će što od nužde, što od pohlepe za dobitkom zlorabiti radnika i tražit će od njega što veću količinu mogućega rada za što manju plaću. Napredniji će krajevi uništiti druge ne davši im vremena ni da se snadju. U gospodarskom se životu radja od slobode tlačenje, a od organizacije sloboda.

VI. Konzervativci, pače i katolici prije enciklike nisu poznavali sve uzroke bijede. Nadležna je klasa svaljivala svu krivnju na se i mislila je, da bi s malo više ljubavi zapriječila sve zlo. To je bio vrlo pohvalni čin poniznosti i očiti znak dobre volje.

Škola gosp. le Play-a htjela je oživiti plodne uredbe patronata. To je dobro, ali nije sve. Patronat je degenerirao. A država, a udruženja?

Angers je bio središte katoličkog života pod utjecajem svoga biskupa. U njemu se nalazila grupa i učenjaka i organizatora, koji su gledali spas u patronatu. »Sloboda rada, rekao je god. 1890. msgr. Treppel, sloboda udruženja medju poslodavcima i radnicima, sloboda radničkih društava, eto to je, u čemu bi imali najprije tražiti riješenje toga problema, a ne obraćati se na lažne i pogibeljne formule državnog socijalizma.«

Požrtvovnost, ljubav i kršćanski patronat morali bi biti dovoljni svemu.

I skupina kršćanskih poslodavaca na sjeveru bila je istoga nazora.

Kršćanski ekonomi Périn, Claudio Jannet, Houbert-Vallaroux, d'Haussenville i kasnije Théry i Rambaud pisali su u istom smislu. I »Oeuvres des Cercles«* živo su se opirali utjecaju države i radničkoj inicijativi. Stoga su nastojali oživiti patronat i stoga su predlagali udruge, a nijesu kazivali, kako da se to uredi. Još nisu bili potpuno proučili ni zla, ni lijekova, koje bi trebalo upotrebiti.

Katolička smotra ustanova i prava (Revue catholique des institutions et du droit) držala je kao i Angerska škola, da bi ljubav poslodavaca bila sveopćim lijekom.

»Dužnostima, koje se pripisuju patronu, pisala je g. 1890., ne odgovaraju na drugoj strani prava radnička. Jer pogodnosti, koje idu radnike, daju im gospodari pod imenom nezasluženog i dobrovoljnog dara, po zapovijedi ljubavi, a ne radi nužne pravednosti.«

Kako je to nepotpuno i nedostatno!

Na skupštini kršćanskih posjednika reče grof Yvert: »Mi imamo ispunjati velike i plemenite dužnosti; na jednoj je strani socijalno pitanje, na drugoj naš spas.«

Sve su ove škole zazirale od upliva države i vlastite radničke inicijative.

---

* Kao naša Matica radnika.

VII. Tada dodje enciklika. Lav XIII. učinio je sintezu ovoga velikoga pitanja. On je priznao, što su razne škole mogle imati istinita i pametna i označio je put do potpunog riješenja ovoga problema sa svim pravim uzrocima i pravim lijekovima nevolje.

Tu su najprije naravni i nadnaravni uzroci. Lav XIII. na to aludira s nekoliko riječi odmah na početku enciklike: Nova industriae incrementa novisque euntes itineribus artes, industrija se je razvila i moderna su otkrića promijenila uslove rada.

Parobrodarstvo je zbližilo Ameriku i Australiju s Evropom. Odatle na našim tržištima ona navala žita iz tih zemalja, gdje se može naći još nikad ne obradjivane zemlje u bescijene, bez poreza, gdje se ratarski strojevi lako kreću po prekrasnim ravnicama. Proti toj konkurenci i konkurenci iz Indije, Ugarske i Krima obično je nedostatna zaštita zakona, jer ju uvijek stuknu trošioci.

Spomenimo u kratko i nevolju, koja je snašla vinorodne krajeve, a kojoj je Providnost jedini uzrok. Filoksera je umanjila našu proizvodnju vina godišnje za 50 milijuna hektolitara, što je učinilo, da smo u 30 godina izgubili podrug miljardu hektolitara vina ili 50 miljarda franaka.

A laki je prevoz srušio naša tržišta sa svilom u Lionu i Milanu u korist indijskim, kineskim i japanskim.

Što se tiče obrta, pokrajine, koje su bile potčinjene Evropi i Americi, proizvadjaju sve evropejske proizvode i dapače čine joj strašnu konkurencu.

U Australiji se je silno razvila industrija. Rusija brzo uredjuje svoj alat. Indija već proizvadja tkanine jeftinije, nego se mogu načiniti u Manchesteru i Lancasteru.

U Japanu se silno povećala tkalačka industrija. Jeftinoća njegovih proizvoda naskoro će prisiliti na uzmak industriju naših zemalja. Uvoz sirovog pamuka u Japan, koji god. 1886. nije više iznosio, nego 5 milijuna funti šterlinga, dosegao je 1894. broj od 105 milijuna, biva dvadeset puta više. U tvornicama grada Osake, japanskog Manchestera, radi 27.000 radnika i radnica.

I u ostalim je granama obrtničke proizvodnje napredak isti. Iz Japana se u veliko izvoze u Savezne države proizvodi urarstva, krznarije i galanterijska roba. Mnogobrojne japanske agencije čine dobru prodaju i u evropskim gradovima.

Najstrašnija konkurenca, što je sada čine Japanci Sjedinjenim državama, jest konkurenca s biciklima. Oni ih prave dobro, možda bolje i jeftinije, nego u Americi.

Takodjer i pravljenje pive znatno napreduje u Tokiu i čini strašnu konkurencu njemačkim pivima.

U Sjedinjenim je državama cijena japanskih industrijalnih proizvoda obično za 30 do 50% manja od cijene, pod koju bi mogao trgovac istu robu dobiti iz američkih fabrika, usprkos carinskoj pristojbini i prevoznim troškovima. U ostalom uzaludno je, da dulje razvlačimo stvar.

Lako je shvatiti uzroke ovoga obrtničkoga preokreta.

Prvo, još nema u Japanu zakona, koji bi bdili nad radom i koji bi mogli zapriječiti koli kapitalističko izrabljivanje, toli rad žena i djece i veliki broj radnih sati.

Japanski obrtnici čine sa svojim plaćenicima što god hoće. Oni prave i skupine, koje rade po 12 sati, jedna danju, druga noću, tako da uvijek sa svojim kapitalom rade i da se okorišćavaju.

Plaće su u Japanu gotovo za sprdnju. Srednje plaće u tvornicama pamuka tokijske pokrajine iznose 74 centima na muškarce, a 70 centima na žene.

U drugim pokrajinama ne prelaze 50 centima za muškarce, a 30 centima za žene. U Osaki je srednja plaća 55 i 30 centima.

Japan ima mnogo naslaga kamenog uglja, što mnogo potpomaže obrt.

To su bez sumnje naravne posljedice industrijalnog preokreta i razvoja novih zemalja.

Je li to moralno indiferentni čin? Ne! Iz njeg proizlazi bar vremenita bijeda za naše stare evropske narode i socijalisti se time okorišćavaju, pa pod svoju zastavu privlače one, koji trpe.

VIII. Ali osobito želimo promotriti moralne uzroke naše velike socijalne bijede. I prvi, koji susrećemo, jest vjersko i doktrinalno zastranjenje.

Bog fali našemu društvu. — I jasno je, da socijalni poredak ne počiva više na svojim pravim podlogama, — na vjeri i pravednosti.

Prva je podloga vjera u Boga. To je bilo mnijenje cijeloga roda ljudskoga do ovoga pokušaja socijalnog bezboštva, koji nam je tako slabo uspio.

Cijeli se stari vijek držao u praksi toga principa. Filozofi su obznanjivali, da se prije ne bi mogla urediti država bez Boga, nego li sazidati kula u zraku. (Cicero.) Narodi su nalazili u ovoj vjeri svoje dostojanstvo, svoju snagu i podlogu svoje prosvjete. Bez sumnje primiješali su ovoj istini raznih bludnja i praznovjerja, ali je ipak neko vodiljno svijetlo probijalo kroz oblake. Čovjek je znao, da je Bog zajednički gospodar i sudac savjesti. On je znao, da ga se treba bojati, a u isto vrijeme da mu se treba klanjati i moliti i taj je strah pred sudom Božjim potkrepljivao nauku o savjesti i uzdržavao kraljevstvo pravde u socijalnom životu.

Koliko bi još korisnije moglo biti medju nama socijalno djelovanje katolicizma!

Mi imamo C r e d o, da rasvijetli naše duhove i osvoji srca.

C r e d o nam pokazuje, da je Bog naš stvoritelj, naš zajednički otac i naš sudac; da je Bog-čovjek naš otkupitelj i spasitelj; pokazuje nam naš početak i svrhu, razložnost i sankciju sviju naših dužnosti. Credo nam pokazuje sadašnji život u pravome svijetlu otvarajući našemu utješenomu oku vječno odredjenje.

Našim srcima predstavlja Credo utjelovljenog Boga, koji se snizio do nas, da postane naš brat, naš prijatelj i naš vodja. I našim srećnim očima prikazuje nam ga kao betlehemsko dijete, kao radnika nazaretskoga i kao žrtvu kalvarijsku.

Credo nas potsjeća na osobitu ljubav našega Spasitelja prema prostim i siromašnim i potsjeća nas na one savjete požrtvovnosti i ljubavi, što ih je dao zemaljskim sretnicima. Nema li već u tom velike snage, da ublaži bolove, predusretne sukobe i riješi najžešća pitanja?

Uz C r e d o imamo i Dekalog (deset Božjih zapovijedi), koji uredjuje našu savjest i upravlja našom voljom. On nam dostavlja zakon Božji i opominje nas, da ga izvršujemo pod uvjetom vječnog posvećenja. Dekalog nije podložan mijeni i pogrješkama kao zakoni ljudski. Nisu ga dali suci, koje mogu i koji se mogu prevariti.

On sadržaje u sebi sva načela pravednosti, sve uvjete reda i blagostanja. Vidite, u njegovim se zadnjim zapovijedima progoni i dostiže zlo do svoga izvora, pošto osudjuje zle želje i zle misli, koje pripravljaju neuredne čine. Ajte dalje, i naći ćete zapovijedi, koje štite naš glas, našu čast, naš život i naša dobra. A još dalje naći ćete kod onih, koji upravljaju drugima, potpuno jamstvo pravednosti za obitelj i društvo, a kod onih, koji moraju slušati, naći ćete jamstvo štovanja i pokornosti. U njemu ima lijekova, koji predusreću sve nepravedne navale, sve bune i sva nasilja.

Ali kakvu bi snagu imale sve one naredbe, kad bi odstranili onu prvu, koja daje drugima svoj ugled i svoju sankciju?

Dakle tim sredstvima, koja uplivišu na narod, treba nadodati i kršćanski kult. Oh, kako on uzdiže duše u svojim velikim manifestacijama! Koliko ih čisti i jača svojim dubokim sakramentima! To ne poriču pošteni ljudi.

Uz to imamo i evangjelje. Vi ste možda čuli, gdje svijetom kola predrasuda, da je evangjelje pe-

simistička nauka, koja samo pripovijeda post, pokoru i dragovoljno siromaštvo i dosljedno, da je protivna svemu socijalnomu napretku.

Taj prigovor ne može doći, nego zbog površnog suda. Kako, evangjelje je protivno napretku, a naprotiv cijela vam povjest to oprovrgava? Osvrnite se na obje polukruglje: gdje su narodi prosvijetljeni, gdje su prijatelji napretka? U Evropi, u Americi, u zemljama, gdje vlada evangjelje. A gdje su narodi neprosvijetljeni i barbarski? Na kraju Azije, u Africi, kamo još nije prodrlo evangjelje.

Naša dva kršćanska stoljeća XIII. i XVII. nisu li bila stoljeća napretka? Jesu li to bili ljudi neprosviješćeni kao sv. Ljudevit, sv. Toma Akvinski, kao arhitekti naših katedrala, pa onaj slavni Dante, Racine, Corneille i Bossuet?

Treba znati čitati evangjelje. Ono predlaže dva načina kršćanskog života: jedan za većinu, i to prost, lak, stegnut na dužnosti pravde, rada i umjerenosti i odgovarajući najboljim uvjetima socijalnog napretka; drugi za manjinu, za veoma malu iznimku, koja želi, da se oslobodi zemaljskih stvari i dadne na veću pobožnost. Njima je naš Spasitelj savjetovao dragovoljno siromaštvo, vječnu čistoću i odricanje volje.

Ali ne treba da pobrkamo obični život kršćana s ascetizmom. Ostavite ascetizam onima, koji imaju za nj posebnu sklonost i odlučno zvanje, i zadovoljite se običnom pobožnošću, koja, kako kaže sv. Pavao, ima obećanja sadašnjeg, kao i budućeg života.

Ne, religija nije neprijateljica napretka. Što više, ona pokazuje uslove napretka: rad, štednju, pravednost, ljubav. Jer kakav može biti napredak bez rada? Kakvo socijalno blagostanje bez vršenja pravednosti i ljubavi?

Crkva ljubi znanost i pravu slobodu i ona se nije nikada prestala boriti proti neznanju, despotizmu i ropstvu.

Mi, svećenici, mi od srca želimo dobro naroda. Mi smo sretni, ako se zbude koja korisna promjena. Mi smo strastveni za napretkom.

Materijalno blagostanje puka ima prostrano mjesto u našim apoštolskim srcima. Naš je ideal vremenito dobro naroda — s njegovim duhovnim dobrom. Sve, što je na putu ovome blagostanju, želimo ukinuti. Gle, prava nauka evangjelja i cijela povjest Crkve nije nego jedan neprekinuti niz milosrdnih zaklada i tražbina u prilog pravdi i pravu.

Da, ako puk trpi, to je stoga, što nam fali Bog, to je stoga, što nam fali Crkva, jer je spriječuju u njezinom slobodnom razvoju.

Najizobraženiji ljudi savremenog društva dolaze do priznanja, da nam socijalni spas mora doći od Crkve. To je priznao i XIX. vijek na umoru.

I stari je Rousseau nekoč rekao: »Ja sam dugo vremena držao, da čovjek može biti bez vjere krjepostan, ali sam se uvjerio, da to nije istina.« Ja mislim: valjani su ga ljudi gorko prekoravali, što su primili doslovni nacrt odgoja bez Boga, što ga je on prikazao u svom Emilé-u, te odgojili djecu nepodnošljivu zbog neobuzdanih strasti. Jedna je siromašna majka umrla radi toga. Naše sadašnje društvo dalo se na istu pogrješku.

Priznanja se množe.

Prošlo se stoljeće povratilo od svojih velikih bludnja. Ono žali vjeru prvih svojih godina. I vidi, da je njegovo odmetnuće od vjere učinilo društvo bez kompasa, bez nade i bez ćudoredja. I ide uz struju i okreće se prema Crkvi.

U ostalom, sad baca sv. Stolica svijetle zrake, koje raspršuju tmine.

Vijek pravi zaključni račun, proračunava dobitak i konstatuje opći bankrot.

Čujte priznanja njegove po izbor inteligencije:

»Škola bez Boga, veli nam Lavisse, pripravlja izmetine, koje nas udaljuju od pravca.«

»Pozitivistička nam je znanost obećala, veli g. Brunetière, da će protumačiti život i urediti moral,

A nije mogla ni prikazati života, ni protumačiti, ni definirati. I budući da nije kadra, da nam otkrije tajnu našeg porijetla, kako onda može tražiti, da nam bude vodiljom izmedju početka našeg, za koji ne zna, i konca našeg, za koji takodjer ne zna?«

»Nadali su se, piše jedan list, koji je redovno lakouman i bezbožan (L'Echo de Paris), popraviti dušu našega naroda svjetovnom obukom. Zabranili su djeci govoriti o Bogu, što se nije vidjelo ni u jednoj epohi, ni kod jednoga naroda. To je značilo jednim potezom pera uništiti posvemašnji značaj morala. Učenici su od g. 1882. naučili, da ne vjeruju u ništa, osim u same sebe i zadovoljavanje svojih pohlepa. Najviše je primjer podučavao. Vidjeli su svoje starije, da su se u političkom životu jedino privezali uz štovanje zlatnoga teleta, uz svoje osobne interese i vjeru naslade. I stvorili su tako natražnjački (dekadentski) naraštaj. Sad strah obuzima one rijetke osobe, koje se usudjuju misliti. I počima se priznavati, da se sve krši i ako se djeca budu u buduće tako odgajala, najstrašnije ćemo pasti.«

Još nam treba čuti veoma ukusnoga književnika g. Bourget-a. On pokazuje u svojim krasnim študijama o Americi, kako mi — ima jedno stoljeće — idemo u protivnom smjeru od moćne i plvdne američke demokracije, koja je sklona svim živim moćima zemlje, vjeri, gradjanskomu životu i udrugama.

»Mi smo presušili sve izvore životne snage francuske. Treba se dakle — veli Bourget — vratiti za cijeli jedan vijek natrag. Treba opet naći pokrajinsku i općinsku autonomiju, mjesna i plodna sveučilišta; treba uspostaviti seljačku obitelj preustrojstvom zakona o našljedstvu i uknjižbi, treba zaštititi rad uspostavom udruga, treba opet povratiti vjerskomu životu njegovu jačinu i dostojanstvo slobodom Crkve...«

Eto, to je sadašnji naš položaj.

Mi trpimo i počimamo priznavati glavni uzrok:

Fali nam Bog, fali nam Crkva u socijalnom životu. A bez Boga i bez Crkve, kako to kaže Lav XIII., bit će uzaludni ovi naši pokušaji, da se pridignemo: »Sine dubitatione affirmamus inania conata hominum futura, Ecclesia posthabita.«

IX. No nije li i kler donekle kriv ovomu žalosnomu položaju?

Nažalost jest! Kako nas je galikanizam udaljio od političkoga života, postali smo bojažljivi, malodušni. Izgubili smo pravi pojam svojih dužnosti. I podizali smo do načela ono, što je u nekoj mjeri mogla biti časovita potreba. Nismo radili ništa. I da nijesmo ni znali, bili smo zaraženi političkim liberalizmom, gospodarstvenim liberalizmom i moralnim liberalizmom. Jedna pogrješka u pastoralu priječila je napredak Crkve.

Naši su se predji sljubili s mišlju, da ne treba ništa za ljude raditi.

Manuel de l'Oeuvre des campagnes, knjiga, koja ima krasnih mjesta, bila je, ima 30 godina, kalendarom rada. Njezin nam predgovor od g. 1865. kaže, da je ta knjiga postala priručnom knjigom sjemeništaraca i mladih svećenika, te da izdanja brzo teku. Upravitelji sjemeništa pišu, da su sretni, što je izašla ta knjiga; da je šire i da se u njoj nalazi veoma dobra uputa za duhovnu pastvu.

No kakva je ta uputa? Knjiga stavlja za načelo, da ne treba ništa ili veoma malo raditi za ljude. »Brinimo se, nadodaje, za djecu i bolesnike. Nema drugoga puta; to je pravilo, to je zakon. Tako je isto činio naš Gospodin. Djeca, starci, siromasi, bolesnici i nevoljnici: eto to je svih pet prsti apostolata na selu. A za druge, za oce, majke, mladiće nije se zgodno brinuti. Zadovoljimo se tim, što ih čekamo.«

Sada nas, jasno je, na take tvrdnje jeza hvata. One nagrdjuju Krista prestavljajući ga kao strašljivoga apoštola djece i bolesnih. Po tomu nije on više Slavić Judin, nije više pastir ljudi, koji je sabrao kod

jezera Tiberijadskoga tri li, četiri li hiljade Galilejaca ne brojiv žena i djece: Erant autem, qui manducaverunt, quatuor millia hominum extra parvulos et mulieres. (Math., XV. 38.)

Medjutim nije te zablude još posve nestalo. Jedan propovjednik, samostanac, govoraše nedavno: »Držite se u praksi staroga pastorala. Uvodite bratovštine djece Marijine i možebiti male patronate; drugo ništa nije moguće.«

Ima još čestitih ljudi, koji očito protrnu na samo ime socijalnih djela; toliko se boje — bez sumnje, da ne moradnu štogod učiniti. Evo s obzirom na to jednoga bisera, što smo ga izvadili iz jednoga broja »Semaine religieuse«:

»Mi smo se umirili, kad smo čuli, da je kardinal reimski preuzeo na se ravnanje svećeničkoga kongresa... Tada nam je sve postalo bistro. Jer ne ćemo morati slušati glas onih čudnih zastupnika demokracije, koji ističu njezina prava i dužnosti naglasujući: socijalnu pravednost, socijalnu dužnost i socijalnu pomoć. Dapače ne će nam se govoriti o socijalnom župniku, jer smo čitali i taj posebni naslov, koji su prišili jednomu našemu vrlomu bratu. Nego naprotiv na naše osobito zadovoljstvo otkrit će nam i razmotati sve uzroke te isprazne riječi (demokracija), uz koju ne možemo odlučno pristati... Zaista bi rekao čovjek, kad bi slušao gdjekoje naše, da nije nitko drugi shvatio božansko djelo našega Gospodina, nego samo oni i to koncem 19. stoljeća.«

No ne, dragi brate, mi naprotiv kažemo, da su sva kršćanska stoljeća shvatila misao Kristovu, a posebice ona lijepa sredovječna stoljeća, koja su organizovala kršćanske udruge, općine, katoličke narode i veliki kršćanski savez. Nego, galikanizam i regalizam umanjili su misao Kristovu, a mi joj hoćemo da vratimo sav njezin sjaj.

Na sreću bio je u ovoj tamnoj noći, gdje su drhtale i gasnule baklje apostolstva, vrhovni pastir.

On se je sam pitao: Custos quid de nocte? I kao Providnost božanska gledao je stvari s visoka: Alta a longe cognoscit. I zasvira onaj svoj bojni krik, odasla u svijet onaj dugi poklik iz svoga srca, besmrtnu encikliku Rerum novarum, krunu cijeloga niza obuke o kršćanskoj socijalnoj dogmi (nauki).

Ali zlo je veliko. Svećenici i književnici nedostatno su nas obučavali u vjerskim stvarima. Vladalo je kao neko polukrivovjerje, koje je potjecalo iz onoga velikoga stoljeća i koje su pape više puta osudili pod imenima naturalizma, liberalizma, galikanizma. Mi nijesmo više imali pravih pojmova o gradjanskom društvu, o udrugama, o organizaciji rada, o lihvi, o vlasništvu, o zakonu.

Trebalo je cijeli niz enciklika, te nam ponove, da je gradjansko društvo djelo Božje, da duguje Bogu socijalno štovanje i da u smislu njegovih zapovijedi mora sastavljati svoje zakone; da je obitelj preča od društva, da je ona još bitnija za čovjeka i da se mora paziti na njenu božansku uredbu i slobodu; da su udruge zakon prirodnoga prava i da ih država mora poštivati i potpomagati; da je rad zakon čovječanstva i da se proizvodi moraju dijeliti s velikom pravednošću; da radnik nije prosto sredstvo dobitka, nego brat gazdin; da vlasništvo odgovara potrebama i prirodi ljudskoj; da vlasnik, ako ima čast, da bude dionikom dobara Stvoriteljevih, mora nositi i breme Providnosti; da je zakon naredba vlasti za opće dobro i da samovoljni, tiranski zakoni nisu zakoni, te da ne zaslužuju poštovanja.

No sva ta načela nisu više podučavali svećenici. Galikanizam staroga regima, koga je pobožno čuvao novi, držao je svećenike u sakristiji i doveo je dotle, da se nešto iz straha, nešto iz iluzije nisu više smjeli usuditi, da se bave socijalnim pitanjima.

A ovo je sigurno prvi i najveći uzrok socijalnoga zla, što nam manjka Bog i što su galikanizam i regalizam nagrdili nauku Crkve.

Većina se je katolika obmamila ili uspavala.

Jedan čovjek dobre vjere, kao što je Claudio Jannet, napisao je — ima dvadeset godina — ove gluposti:

»Za razliku od starih vjerozakona kršćanstvo je pustilo ono, što sačinjava materijalnu civilizaciju, posvemašnjoj slobodi naroda i znanstvenomu iskustvu. Ono se ograničilo od prvoga časa na duhovno i moralno područje i tako je znatno proširilo otvoreno polje znanosti i slobodi ljudskoj« (L e s g r a n d e s é p o q u e s d e l'h i s t o i r e é c o n o m i q u e, str. 26.)

Kao da evangjelje nije opredijelilo svrhu i ulogu materijalnoga bogatstva u ljudskom životu, kao da nije opredijelilo moralne zakone o radu, njegovoj uredbi, razdjelbi i izmjeni njegovih proizvoda, kao da nije opredijelilo pravca i dužnosti raznih socijalnih razreda.

Tek ih je nekoliko uvidjavnijih od vremena do vremena pozivalo u boj. Tek je nekoliko osamljenih društava i tek je nekoliko proročkih glasova pripravljalo i navješćivalo uskrsnuće.

Dr. Kolping, skromni apostol radnika u Njemačkoj i osnovatelj Gesellenvereina (djetićkih društava), govoraše:

»Mi smo izgubili mnogo terena, otkako je pad ustanova, koje su živjele u prošlim vjekovima rastavio Crkvu od radnika.

Potrebno nam je, da opet zadobijemo taj teren i da zaboravimo, e je možda mnogo svećenika to dugo vremena zapuštalo, e se činilo indiferentnim za interese puka.«

Ketteleri i Manningi označivali su veliku pogibelj, kamo vodi Crkvu sadašnja iluzija katolika. I upravo tada dodje Lav XIII., da nam otvori oči i strese mrtvilo.

On se na sve obraća u svojoj enciklici »R e r u m n o v a r u m«, a poslije opetuje svoje pripomene, koje upravlja katoličkim narodima u raznim enciklikama.

»Treba raditi ili bolje, kaže on u enciklici R e r u m n o v a r u m, zlo je tako veliko, da bi ga daljnje krzmanje učinilo neizlječivim.«

»Treba priznati, reče talijanskim biskupima g. 1892., većina se Talijana prepustila nekoj nepromišljenoj sigurnosti, te ne uvidjaju pogibelji.«

»Apatija i razmirice medju katolicima, piše Madžarima g. 1893., spremaju triumf njihovim neprijateljima.«

A patricijima rimskim reče g. 1897.: »Gospodin se služi sadašnjom bijedom i budućom pogibelji, da prodrma i opomene zaboravne duhove.«

No u dobri čas mogao je sv. Otac isti put nadodati:

»Ali mi imamo pravi razlog, da se tješimo, što su se kršćani podigli na akciju.«

X. Drugi je uzrok, što država u velikoj mjeri ne izvršuje svojih dužnosti.

Država se odvratila od Boga i prezrela je njegov zakon; i pustila je bez dovoljne zaštite siromahe i beskućnike, i dopuštala je lihvu u njezinim novim oblicima i ugnjetavala je društva i udruge, koje su naravna potpora slaboga.

Prvo, država se odvratila od Boga. Kao što to opaža enciklika Q u o d a p o s t o l i c i, posve su novom bezbožnošću, koju ni pogani nisu poznavali, postavljali sebi vladu, a da se nijesu nimalo obazirali na Boga i red, koji je on postavio. Proglasili su, da državna vlast nema svoga početka u Bogu, da nema svoga dostojanstva, svoga ugleda od Boga, nego da zakon ovisi jedino o volji naroda.

Zatim pošto su uzdrmali i zabacili nadnaravne vjerske istine kao protivne razumu, bi prisiljen i sam početnik spasenja, da se postepeno i malo po malo udaljuje iz muzeja, iz škola i iz sviju javnih ustanova ljudskoga života.

Napokon, iza kako su bacili u zaborav nagradu i muke budućega života, stegnula se ona vruća želja za srećom u granice sadašnjega vremena.

Stoga treba li se čuditi, zaključuje Lav XIII., da se uz širenje ovih nauka i uz neobuzdanu slobodu mišljenja i rada, koju su dopuštale sve stranke, treba li se čuditi, da se javni život skroz i skroz poremetio

i da je ljude nižega staleža obuzela zavist, da svoje potleušice zamijene velikim palačama.

Država je odbivši pravi ugled Božji, spala pod tiranluk raznih sekta, koje ju izrabljuju u svoju korist sijući raskol i progoneći Crkvu.

Na drugom mjestu država je zanemarila svoju dužnost, da štiti slabe. Kao što opaža Lav XIII. u svojoj enciklici Rerum novarum, država, kojoj je svrha, da štiti privatna prava, mora imati osobiti obzir na slabe i siromašne. Ona mora posebno pomagati radnike. Mercenarios debet cura providentia que singulari complecti respublica.

Država mora štititi pravo, priječiti zloporabe, promicati dobro. Ali nije ispunjala ovih dužnosti prama radnicima. Ona nije štitila radnicima ni duše, ni zdravlja, ni zarade:

Ona nije štitila njihove nedjelje, čim je uvjetovana sloboda njihove duše kao i zdravlje njegova tijela. Ona nije bdjela nad radnim ugovorom, gdje su vrijedjali sva prava siromaha pretjeranim dnevnim radom, radom žena i djece i radom po noći.

Ona nije štitila radniku ognjišta, obiteljima uštednje ugnjetavajući mu mali posjed financijskim pristojbama.

I tako je država izbrisavši tri prve zapovijedi dekaloga oslabila i ostale, koje nalažu poštovanje prema ognjištu bližnjega svoga, prema duši, životu i dobrima njegovim.

Na trećem mjestu država je dopuštala ili dapače potpomagala modernu lihvu. Ona je dala gotovo neograničenu slobodu za izdavanje vrijednosnih papira, bez nadzora i odgovornosti. Ona je dopustila, da špekulacija i igra vladaju na burzi u velikoj mjeri. Ona je pretjeranim zajmovima uslijed financijskoga rasipavanja potpomagala protunaravni kapitlizam, u kojem ljudi traže dohotke bez rada.

I ona je takodjer prouzrokovala veliki razvitak s obzirom na neodgovornost u raznim anonimnim trgovačkim društvima. Ona je promicala neograničeni i neodgovorni produktivitet u izdavanjima obveznica, što je protivno svakoj pravednosti i što tjera obrtnika, da tovari veoma teško breme na radnika.

Napokon je država učinila nepojmljivu pogriešku, što je ukidala i zabranjivala društva i udruge, koje su štitile rad umnim uredbama i u kojima je radnik nalazio pomoći za crne dane.

XI. Treba još ubrojiti medju uzroke ove nevolje i osobne pogrješke interesenata, t. j. poslodavaca i radnika.

Većina je poslodavaca zaboravila na svoju socijalnu ulogu. Oni nisu više shvaćali, da radnici, koji im rade, donekle spadaju u njihovu obitelj.

Oni nisu više vidjeli u radniku, nego razumnu mašinu, sredstvo dobitka, kojim se treba okorišćivati bez ikakova milosrdja, kao što čine s kakim orudjem ili alatom.

Enquete, što su ih držali osobito u Engleskoj, istaknule su, do kakve su moralne zablude došle pretjeranosti poslodavaca, posebno što se tiče trajanja rada i rada djece. Taj je barbarski postupak kud i kamo gori od ropstva.

To se veoma dojmilo otaca, koji su bili na vatikanskom saboru 1870. U jednom Postulatumu, što su ga poslali Piju IX., govore: »Veliko je zlo sadašnjega vremena socijalizam. Stoga treba, da sabor tim bludnjama suprotstavi nauke istine i pravila moralne pravednosti, — da bogataši i gazde, divites et proceres nauče svoje dužnosti prema siromasima, radnicima, slugama i obratno. Ne može se poreći, da je strastvena zloporaba bogatstva, nehaj i nečovječna surovost prema radnicima, čim se veoma često prekršuje V. i VII. zapovijed dekaloga, veoma prijala bludnjama socijalista i njihovim ortacima.« (Coll. lat. t. VII., no 860.)

Lav XIII. potsjetio je na isti žalosni čin u svojoj enciklici Rerum novarum: »Radnici osjećaju time, što lakomi gospodari nečovječno postupaju s njima, da ih ne cijene više, nego onu težinu zlata,

koju proizvode svojim radom, i dadu se lako zavesti od bezbožnih društava.«

No i radnici imaju da čine svoju: m e a c u l p a. Bez sumnje bit će uvijek medju njima, kao što i u ostalim staležima, ljudi, koji zaboravljaju na svoje dužnosti, ali nije li ih bilo i previše? Uvjeti su bogatstva uz vladu pravde: rad, umjerenost, štedljivost, briga. A na mjesto tih možnih krjeposti ne dolaze li vrlo često prekomjerno trošenje i pijančevanje?

XII. Pošto smo ocrtali zlo, treba da kažemo i lijek. Već smo ga potpuno označili tim, što smo analizirali uzroke ove nevolje.

Prvi je lijek uspostavljanje kršćanskih načela u socijalnom životu. To se je pokrenulo. Pijo IX. osudio je socijalni ateizam. Lav XIII. u glavnim potezima označio je nužne odnošaje kršćanske pravednosti sa socijalnim i ekonomskim životom naroda. Sad spada na kler, spada na kršćanske gospodare, da razvijaju tu nauku i da je primjenjuju drugima za primjer.

Radi se. Manningi, Ketteleri, de Muni, Harmeli osnovali su školu. Mi smo u vremenu, kad će se ostvariti ono, što zove svojim željama Hinko Perreyve, jedan pisac, komu mladost nije zapriječila uvidjavnosti: »Trebalo bi u ovo vrijeme, kad mi živimo, razboritih i slobodnih kršćana, koji se ne bi dali od nikoga preteći u proučavanju i praktičnoj primjeni socijalnih znanosti. Mi ne bismo smjeli dopustiti, da itko na svijetu govori bolje od nas o ovim velikim pitanjima, koja tako moćno i zakonito uzrujavaju duhove ovoga stoljeća i koje je podiglo samo evangjelje na ovaj svijet, o pitanjima siromaštva, rada, obitelji, udruga, mirovnih blagajna, o pitanjima velike važnosti, koja se tiču bitnih podloga ljudskoga društva. Trebalo bi, da mi svećenici budemo na čelu sviju poduzeća gledom na socijalno poboljšanje. Trebalo bi, da ne bude nijednog iznašašća, nijednog otkrića, nijedne nove organizacije, nijedne dobrotvorne udruge, nijednog ogleda, da ublaži patnje, nijednog pokušaja, da olakša ljudima napor, a da mi ne budemo prvi, koji ćemo ih upoznati, razviti, dati im trajnosti, snage, žara, nade, života. To bi trebalo i to je naša dužnost prema svima.«

Da se je kler dao na tu akciju, svjedoče njegova djela, kao i živo sudjelovanje na katoličkim sastancima u Njemačkoj, Belgiji, Italiji i na sastancima raznih društava, demokracije i Trećeg reda u Francuskoj.

XIII. Drugi je lijek upliv države. I tu se počelo buditi. Nije li car njemački sazvao jedan kongres, da prouči reforme, koje bi trebalo tražiti od zakonodavstva?

U svim se saborima pokrenulo, da se stvore zakoni za strukovne udruge, za uredjivanje društava, za trajanje rada u tvornicama, za rad žena i djece, za radničku mirovinu i za radni ugovor.

Drugo će već nadoći. Preustrojit će se burzovna poduzeća i izdavanje dionica; uredit će se pitanja glede plaće; povratit će se radniku nedjeljni počinak i zabranit će se prekomjerni alkoholizam.

Na nama je, da bez prestanka tražimo posredovanje zakona, gdje je opravdano i gdje to zahtijeva kršćanska ekonomija.

XIV. Ne može se više kazati ni to, da interesenti, poslodavci naime i radnici, nisu donekle nastojali oko toga. Mi ih vidimo, gdje su se u Njemačkoj okupili u katoličkim društvima, Volksvereinu i Gesellenvereinu; u Belgiji ih vidimo u raznim društvima pod barjakom kršćanske demokracije; u Italiji ih vidimo u župskim odborima i njihovim društvima; u Francuskoj u »l'oevre des Cercles« i u društvima kršćanske demokracije.

XV. Zaključak. Treba raditi. Zlo je veliko, lijek je u našim rukama. Proučavajmo i širimo istinu, organizujmo se.

Danas je socijalna snaga u rukama puka. Stoga k njemu treba ići.

Da se uspješno borimo proti socijalizmu, treba

da računamo s jednim važnim činom, s opstankom općega demokratskog pokreta. Raspravljalo se koliko mu drago o etimologiji, vrijednosti, pristalosti i prikladnosti te riječi, ipak nije ni malo nesigurnija činjenica, da opstoji sveopći demokratski pokret. Sv. je Otac to potvrdio msgru. Doutreloux-u, biskupu lütichskom (god. 1893.) istim riječima, koje sam ja upravo naveo. Demokratski su pokret prouzrokovali: naravno podizanje naših staleža, koji hoće, da imaju svoj dio u političkoj i gospodarstvenoj moći, i česte zloporabe raznih vlasti: monarhijâ, aristokracijâ, patronatâ.

Budućnost je socijalne demokracije sigurna. I njezino će carstvo biti uz nas ili proti nama. Ako dakle hoćemo, da Krist vlada, treba da nas nitko ne preteče u ljubavi prema narodu.

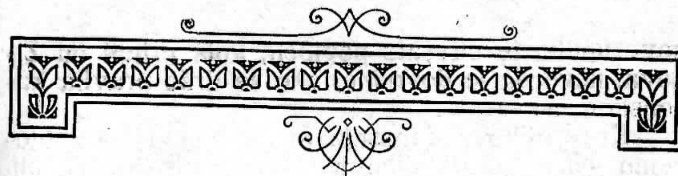
A treba li se čuditi, ako ima kakova krzmanja medju nama katolicima? Stogodišnjica francuskog pokrštenja potsjeća nas na sličan položaj. U petom su stoljeću Franci napredovali. Veoma pronicavi biskupi kao Remigij, Avit, Waast, zatim biskupi Langreski, Rodezski i Tourski pripomogli su triumfu Klodvigovu. Medjutim držali su rimske uredbe za stare.

Tadanji se je papa sv. Atanazije odlučio za barbare. Pisao je Klodvigu: »Našom su ladjicom drmali pjeneći se valovi i prijetili joj, da će je progutati; ali hvala Vama, mi ćemo se nadati proti nadi i blagosivljemo našega Spasitelja, što je pripravio Crkvi tako moćnoga pomoćnika.« Papa je shvatio, da se treba priljubiti onomu, koji živi i napreduje, a ne onome, koji pogiba i umire.

Tako je i Lav XIII. rekao nama, da idemo narodu, jer je postao svijestan svoje snage i jer ima budućnost za se.

Papa je stražar Izrajelov, koji bdije nad Jeruzolimom, on vidi, odakle dolazi neprijatelj, odakle pomoć; ne poslušati ga bila bi ludorija, a poslušati — to je spas.

Treća konferenca.

Židovstvo, kapitalizam i lihva.

Danas ću raspravljati o židovskom pitanju. Možda ćete mi prigovoriti, da Lav XIII. nije govorio o Židovima u svojim socijalnim ispravama.

Najprije odgovaram, da je govorio o njemu bar neupravno žigosajući sve vrste kapitalizma: usuram voracem, zloporabe industrije, glavni dio sviju izvora bogatstva. A to su ponajglavniji poslovi sadašnjih Židova.

Istina je, da ih papa nije imenovao, ali ima tomu više razloga. Prvo, to pitanje nije novo kao pitanje socijalno. A pape, sabori i kanonsko pravo i onako su rekli o Židovima i o njihovim zločinima sve, što se imalo reći. I ako sada kršćanski narodi ćute ugnjetavanja sa strane Židova, to je stoga, što su zanemarili dobro poznate upute crkvenog prava.

Treba još nadodati, da Crkva ne će da svom strogošću postupa sa Židovima, ali je uvijek na oprezu, da joj oni ne naškode. Ona ne gubi nade u njihov povratak. I uvijek je s njima postupala sa samilošću i ljubavlju, premda obzirno i rezervirano.

Bivši knez-nadbiskup olomučki, koji je potekao od židovske obraćene obitelji, rekao je nedavno s isto toliko ovlaštenosti, koliko mudrosti onima, koji su ga pitali glede ovoga pitanja, da ne treba

nove upute, te odvrate pogibelj, koja prijeti od Židova, nego da je dovoljno, ako se drže pravila kanonskog prava.

Kroz njihove današnje mane i pogrješke možemo još prozirati njihovu slavnu prošlost. Ta oni su sinovi Abrahamovi, čije ime samo sobom već je simbol vjere i žrtve. Oni su narod Mojsije, onoga junaka koji ih je izveo iz Egipta.

Medju njihovim predjima vidim Izaiju, najuzvišenijeg pjesnika, vidim Davida, bogoduhog pjevača, uzor kajanja i blagosti. Vidim Pavla, apostola naroda, Mariju, ljiljan dolinski, Isusa, jaganjca Božijeg.

Sv. Pavao nije mogao promatrati njihove okorjelosti, a da ne zaplače: T r i s t i t i a m i h i m a g n a e s t e t c o n t i n u u s d o l o r c o r d i m e o. On se je htio žrtvovati, da njih spasi: O p t a b a m e g o a n a t h e m a e s s e p r o f r a t r i b u s: za one, koji su primili od Boga milost posinjenja, slavu saveza, zakon, obrede, obećanja; za one, koji broje u svoj red patriarhe i nada sve Krista, koji je Bog, ali koji je po tijelu takodjer sin Davidov. (Po Rimljanima IX.)

Sv. Jeronim, koji ih je vidio, gdje pate i skupo kupuju pravo, da mole na ruševinama hrama, piše: »Nesrećnog li naroda, te čovjek ne zna, kako bi ga žalio.«

I samomu Bogu bilo je žao, što ih je u svojoj pravdi morao odbaciti.

Oba zavjeta predstavljaju I z a k i I s m a j e l, S a r a i A g a r a (Gen., XVI., XXI. En. ad Gal., IV).

Abraham, koji je zastupao stranku Božju, sa žalošću otpusti Agaru i Ismajela: D u r e a c c e p i t h o c A b r a h a m p r o f i l i o s u o.

I Bog je toliko ljubio svoj puk, taj svoj izabrani vinograd, koji je brižno zasadio i njegovao! On ga žali uvijek: P o p u l e m e u s, q u i d f e c i t i b i a u t q u i d m o l e s t u s f u i t i b i? (Mich. VI.) To je njegov izgubljeni sin, koga čeka uvijek:

E x p a n d i m a n u s m e a s t o t a d i e a d p o p u l u m i n c r e d u l u m. (Is. LXV.)

A nije li i naš Spasitelj plakao nad odmetnicima svoje domovine? J e r u s a l e m! J e r u s a l e m! S i s c i r e s!...

III. A bude li oni još i danas naš interes? Ne slikaju ih baš najlaskavije, jer da su mrzovoljni, licumjerni, nečisti... U njima vide samo kamatnike, trgovce, koji trguju s haljinama, dalekozorima ili starim širitima.

To je sve istinito, osobito za one na sjeveru.

A mogu li se oni ičim opravdati? Nema li za njih nijedne olakoćujuće okolnosti? Ima tisuću godina, da ih poje svojim hladnim prijezirom. Oni su živjeli u posebnim dijelovima grada, nosili su dronjke i plaćali su maltarinu kao marva... U mnogim zemljama, kao u Elsasu, nijesu im dopustili drugih posala, nego posudjivanje na kamate, staretinarstvo i preprodaju starih stvari. U javne kupelji bilo im zabranjeno dolaziti. Pa treba li se onda čuditi atavičkomu poniženju, koje su na se navukli?

Kršćanski Židovi iz Betlehema i Nazareta nisu li ostali kao najljepše pleme na svijetu? A nalaze nešto takova i kod portugiških Židova, koji su iz plemena Judina i Benjaminova.

Stoga da nisu izabrano pleme, zar bi nam vladali tako lako?

IV. Nisu li oni odredjeni, da se povrate na našu vjeru i tako izvedu konačno triumf Crkve?

I s. X. 21. Ostaci će se obratiti i što ostane, raznijet će svijetom pravednost obilno.

O z e a III. 4. Sinovi Izrajelovi bit će mnogo vremena bez kralja i bez poglavica, bez žrtve i bez oltara... A iza toga vratit će se sinovi Izrajelovi i tražit će Gospoda Boga svoga.

S v. P a v a o govori osobito jasno: a d R o m XI.

Jesu li dakle oni pali, da se više nikada ne dignu? Nipošto! Njihov pad dao je poganima prilike, da se spasu... No ako je mali broj njih bio bogatstvo svijeta, što će se istom dogoditi, kad se oni svi povrate? To će biti kao uskrsnuće mrtvih.

1. Numquid Deus repulit populum suum? Absit, nam et ego Izraelita sum.

12. Quod si diminutio eorum divitiae gentium, quanto magis plenitudo eorum!

Treba da stopu po stopu slijedimo cijelo razlaganje sv. Pavla apoštola u ovom XI. poglavlju njegove poslanice Rimljanima. »Vi ste bili divlje grane — kaže on poganima — te ste ucijepljeni na stablo puka Božjega. Ne prezirite ovih odlomljenih grana, jerbo njihov je korijen. Ali vi ćete mi reći, da su one odsječene, da se vi ucijepite. Odsječene su zbog nevjernosti svoje. A vi, vi ste ucijepljeni po vjeri, zato ostanite u poniznosti i strahu. Jer doista, ako Bog nije poštedio naravnih grana, još će manje poštedjeti vas, ako bude imao razloga. Ali i oni, ako se povrate iz svoje nevjernosti, ucijepit će se ponovno na stablo; jer ako su se divlje grane dale ucijepiti, dat će se još lakše umetnuti naravne grane u stablo, koje je iste naravi s njima. Medjutim otkrit ću vam jedno otajstvo: djelomična sljepoća Izraelova trajat će do obraćenja naroda, a onda će se spasiti cijeli Izrael. Po evangjelju oni su neprijatelji Božji, a vi ste prijatelji, ali su oni ipak dragi Bogu zbog svojih otaca i odredjeni su, da se jednom povrate. Bog se doista ne kaje radi darova i zvanja, što daje: Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei.

No je li blizu taj povratak Židova, je li blizu ponovni poziv Božjega naroda?

Bossuet i Fenelon pokazuju na sve to veću današnju bezbožnost, boje se za narode i očekuju spas od općega povratka Židova.

(Bossuet: Meditation sur la Transfiguration, etc. Lémann, str. 203.)

U XVIII. je stoljeću više francuskih i talijanskih spisatelja pisalo u istom smislu.

A Crkva je uistinu u stanju civilne smrti kod više naroda.

Hoće li to biti ona bezbožnost naroda, koju je predvidio sv. Pavao?

To je tajna Božija.

U ovome se stoljeću zbilo važnih obraćenja.

Čovjek se gdjekada pita, da to nije početak općega povratka.

Navest ćemo ih:

Tu su Ratisbonni, Libermanni, Geschler, Julijo Lewel, P. Hermann, Lémanni itd.

I kako je zanimiv veći dio ovih obraćenika!

D. Cortés i Lacordaire napisali su lijepih stranica o ovom sjedinjenju dvaju izabranih naroda — židova i kršćana, iz kojih će na koncu svijeta zasinuti neusporedljivi sjaj za slavu Božiju.

Dajmo riječ Lacordairu:

»Kad se u boju naroda kao u ognju prokušaju sve nauke evangjeoske, kad propanu kasnije nadošle vjere, stajat će jedna prema drugoj, — potpuna istina i potpuna bludnja, — kršćanstvo i bezboštvo, Bog sam i čovjek sam, tada ne će biti nikakova oblaka medju dvjema izabranim narodima, medju židovima i kršćanima, medju pukom prošlosti i pukom budućnosti i opazit će se s kraj krajeva svemira, upiljit će pogled svoj jedan u drugi, i kad se prepoznaju, ko dva diva krenut će, da se zagrle.« (Dixième conf. sur l'Exiture.)

V. Kako se tijekom raznih stoljeća Crkva vladala prema sinovima Izraelovim, koji su se raspršili po svim narodima? Uvijek je s njima postupala s ljubavlju i razboritošću. To svjedoči cijelo kanonsko pravo, a sv. Toma daje za to naravne i svrhunaravne razloge. (2a 2ae, qu. X.) Njihovo se bogoslužje mora snositi. Njihova se djeca ne smiju silom krstiti, jer to bi bilo proti naravnoj pravednosti. Ali se treba čuvati, da im u socijalnim odno-

šajima ne dadnemo vlasti i izvrgnemo slabe i proste ljude njihovu zavadjanju.

Kad su narodi s njima preko mjere strogo postupali, pape su ih uzimali pod okrilje. Grgur Veliki i Inocencij morali su dvaput izdati zabranu, da ih ne sile na prelaz u kršćansku vjeru. Isti je Grgur Veliki s Aleksandrom III. zabranio, da im oduzimaju sinagoge. I zbilja je u XVII. stoljeću bilo 9 sinagoga u Rimu, 19 u polju rimskom, 36 u Ankonskoj krajini i još drugih u ostalom dijelu papinske države.

Takodjer i crkveni su zakoni zabranili, da ih tkogod smeta u svetkovanju subote ili im groblje oskvrnjuje.

Crkva ih izričito spominje u svojim svečanim molitvama, koje se drže na veliki petak pred križem Spasiteljevim.

I Crkva ih je uvijek štitila, kad bi ih ubijale civilne oblasti.

Papa prosvjedova, kad su ih 1349. u Strassburgu osudili na smrt, što je na njih pala sumnja, da su zapalili grad.

Kad ih je Ferdinand Kastiljski htio istrijebiti, što je više njih postalo izdajicama katoličke državne stvari, uspješno se suprotstaviše biskupi.

U vrijeme križarskih vojna mislili su vitezovi, da služe Bogu, ako mu za žrtvu prinesu hekatombu židova, a Aleksander II. i Grgur IX. zapriječiše te pokolje, a sv. Bernard ustade, da propovijeda proti toj pretjeranoj okrutnosti.

Klement V. diže se proti zlostavljanju židova, što su ga izvodili Pastoureux-i (hajduci). Klement VI. zapriječi, da ih progone u vrijeme kuge.

Avignonski pape nugjahu utočište svima, koji su izbjegli progonstvima u Francuskoj i Španjolskoj.

Pape rimski sakupljahu one, koje je protjerao Ferdinand katolički.

God. 1359. židovi iskreno priznaše, da su im papinske države uvijek davale gostoljubivo utočište.

Klement III., Julije III., Pavao III., Ivan XXII. i lateranski sabor od 1168. zabranili su knezovima i barunima, da obraćenim židovima otimaju i plijene dobra, osim onima, koji su što krivo stekli i onoliko, da mogu povratiti, što je krivo stečeno.

Ali ako i jest Crkva uvijek bila milosrdna prema židovima, ipak nije stoga prešla pravila razboritosti.

Kanonsko im je pravo označilo neke staleže koje nijesu mogli nekažnjivo vršiti kao trgovanje s mirodijama, sa svilom, draguljima itd., onda banku, kurtažu (posredovanje u trgovini), kolportažu (prodavanje novina po kućama), slikarstvo, astronomiju, liječništvo.

Zabranilo im je posjedovati nepokretnine; zemlja u kršćanskoj pokrajini mora pripadati djeci Kristovoj. Zabranilo im je imati robova i s njima trgovati, imati sluge kršćane i držati škole; dobivati službe u vojništvu, saboru i sudstvu; držati ljekarne i hotele. Ove se zabrane mogu naći u petoj knjizi Decretalia i kod sv. Tome Akvinskog (2a 2ae qu. X. art. 1). Takodjer treba da glede ovoga pročitamo pismo sv. Tome na vojvotkinju brabantsku: De regimine Judaeorum.

Dapače bilo im je zabranjeno, da stanuju u istoj kući s kršćanima i da se žene s njima.

Sv. Toma uči, da se moraju isključiti od svake vlasti i svake jurisdikcije nad kršćanima. Četvrti im je sabor lateranski god. 1216. zabranio pristup u javne službe i odredio im posebno odijelo. God. 1581. Grgur XIII. preporuča, da se kazne oni, koji hule na Boga i koji se rugaju vjeri.

Kako je bilo sve to dobro opravdano!

Kad su god. 1790. iz slijepog oduševljenja za slobodom htjeli, da im skroz i skroz puste uzde, podnijeli su Elsaški katolici predstavku, koja je glasila: »Da se u nijednom slučaju ne smije židov izabrati za katolička, upravna i sudbena tijela. Da ne obnaša nijednu od onih važnih i delikatnih služba,

u kojima bi uvijek imala vladati načela kršćanskog morala. Neograničena moć sviju gradjanskih prava učinila bi stanje židova povoljnijim, nego ikojega drugog Francuza. Jer s jedne strane zadobio bi z l a t a u o b i l j u, a s druge strane to bi mu zlato, jer bi privezalo u lance veliki broj sluga, s pomoću kojih bi upravljao g l a s o v i m a u s k u p š t i n a m a, služilo kao sredstvo, da se digne do prijestolja narodnog predsjednika...«

Ne čini li se, da su izvjestitelji, nadahnuti proročkim duhom, vidjeli na sto godina prije, gdje se pojavljuju Artoni, Herzi i Reinachi?

VI. Ali oni su često na zlo upotrijebili dobrotu Crkve.

Povijest je puna tužba, što su ih kršćani morali dizati proti njima.

Sv. Augustin, sv. Jeronim, sv. Hilarij, sv. Ivan Zlatousti, sv. Ambrozij oplakuju njihove spletke i lihve.

Četiri opća crkvena sabora, petnaest papa, više od 16 pokrajinskih sabora moralo je stvarati zakone, da spriječe zloporabe židova.

I naši su veliki pučki propovjednici morali ustati proti njihovu plijenjenju. Svetoga Ivana Kapistranskoga prozvaše bičem židova. On je u Njemačkoj i Poljskoj podigao puk proti njihovu lihvarenju.

Sveti je Bernardin Feltrijski proputovao Italiju i Tirol, žigosajući njihovo guljenje. I osnovao je posebne zalagaonice, da otme kršćane lakomosti židovskoj.

Sv. Agobard Lionski opisuje već u svom pismu na Ljudevita Dobroćudnog 840. njihovo zlokobno djelovanje.

Iste tužbe opetuje i papa pišući god. 1146. Ljudevitu VII.

Inocencije III. označuje u jednom pismu na Filipa Augusta kao njihove zločine: plijenjenje, lihvu, hule, vjerski progon i dapače umorstva.

Sv. Pijo V. pisao je 1569. o židovima u jednoj konstituciji ovo: »Njihova se bezbožnost svakom zloćom oboružala. Oni su, što kriju i pomažu razbojnike i kradljivce. Više ih pod izlikom posla dopre do poštenih žena i svale ih u najgore sramote.«

Klement VIII. rekao je 1593.: »Svi kršćani mojih država trpe od njihovih lihva, njihovih monopola, od njihovih prijevara. Oni su doveli na prosjački štap veliki broj nesrećnika, a osobito seljake.«

Obraćeni židov Josip Lémann ovim riječima priznaje slabosti svoga plemena: »Jao, mi to oborene glave priznajemo, naš se puk prikazuje u povijesti s j a s n i m ž i g o m l i h v e. Fizično degradiran uslijed raznih iz prezira poteklih uredaba kao pristojbom mostarinskom, dronjcima, žutim šeširom, ponizio je još on sam sebe i moralno — lihvom. I koliko smo tužba, koliko smo gorkih i uvredljivih riječi o ovim lihvarima našli u starim knjigama... S pravom su usporedili židovsku lihvu s onim mitološkim Protejem. Lihva se posve mijenjala i uzimala je toliko oblika, koliko je bilo ugovora u ljudskom društvu. Čovjek ne može ništa jače navesti, da izrazi štetu, koju je za Ljudevita XVI. prouzrokovala lihva u Elsasu, nego ovu riječ jednog povjesničara: V i d j e l a s u s e č i t a v a s e l a, k o j a n i s u i m a l a n i j e d n o g a p o s e b n i k a, a d a n i j e b i o ž i d o v i m a d u ž a n. Elsas je brojio samo 18.000 židova na 500.000 stanovnika, a ipak je trećina zemalja bila radi duga hipotekarno založena. (L'e n t r é e d e s J u i f s d a n s l a s o c i é t é c h r é t i e n n e, str. 29.)

Shakespeare je u svom S h y l o c k u protumačio tužbe kršćanskog puka. Izvadit ćemo iz njeg jedan opis na nesreću vrlo točan: »Da se takav siromašak obrati na židova, da se približi onoj tamnoj maloj kući, koja je tako ozloglašena, da govori onomu čovjeku, koji, vele, raspinje malu djecu, ništa ga više ne može natjerati osim strašnoga pritiska države. Izmedju državne blagajne, koja traži

njegov mozak i krv i djavla, koji hoće njegovu dušu,* uzet će židova za srednji put. Kad je dakle iscrpio svoj zadnji novčić, kad su mu krevet prodali, kad su njegova žena ili djeca drhtala od groznice ili iskala kruha, tada oborene glave i pogureniji, nego da je nosio svoje breme drva, upravio je polako svoje korake prema onoj mrskoj kući i čekao je dugo vremena pred vratima, prije nego što je kucnuo. Kad je židov otvorio oprezno male gvozdene rešetke, rasplete se ovaj neobični i teški razgovor. Što je rekao kršćanin?

— U ime Božje, otvori mi.

— Židov je ubio tvoga Boga.

— U ime samilosti!

— Koji je kršćanin imao ikada samilosti prema židovu? U ostalom meni ne treba riječi, trebam jamstvo.

— Što može dati onaj, koji ništa nema?

Na to će mu židov slatko:

— Dragoviću moj, ja ti ne mogu prema naredbama kraljevim uzajmiti ni na krvavu haljinu, ni na crtalo od pluga. Ne, za zalog ne ću, nego tebe sama...« Shakespeare. (Čin I. priz. III.)

Oni se umiju tako pretvarati, da prelazi sve granice vjerojatnosti.

U Španjolskoj su se kroz 300 godina neiskreno obraćali na kršćanstvo.

P e t a r L a v postao je kršćaninom, da sačuva svoje bogatstvo. Njegov sin bio je protupapa Anaklet II. (1130.), koji kad je bio zbačen, vrati se u sinagogu.

Portugiške židove pustili su godine 1550. u Bordeaux kao novopokršćenike, a oni se god. 1686., kad su mislili, da je zgodan čas, povratiše očito na židovstvo.

O obrednim se umorstvima, s čega ih optu-

---

* Po samoubojstvu, jer ga u stisci napastuje, da si kidiše.

žuju, ne može sumnjati. Crkva je stavila na oltar više njihovih nevinih žrtava.

Pastor Stocker reče na jednom sastanku: »To je posve sigurno, to su mi potvrdili razni diplomati, koji su boravili na istoku, da neki fanatični i praznovjerni židovi počinjaju ubojstva, te se služe krvlju svojih žrtava ... I jevrejski si velikaši silno škode (opetujem ovdje javno mnijenje jednog američkog rabina) tajeći ubojice svim mogućim sredstvima; tako da se nikad ne mogu naći krivci...«

Glavni je uzrok tih zloporaba talmud.

To je priručna knjiga svakog savršenog Israelite, to je priručna knjiga varalice, razvratnika i socijalnog rušitelja.

Talmud je neka kompilacija iz II. stoljeća, on je smjesa vjerskih tradicija i sanjarija, koje su slične onima u koranu.

I sami židovi osjećaju, da je gnjusna; zato je kriju, zato je izdavaju s umetcima i izostavcima, ali inače puni su puncati njegova duha kao kršćani evangjeoskoga.

»Talmud se ne može dati Gojima* ni pod jednom izlikom...«

»Goji, koji ga proučuje, zaslužuje smrt...«

Talmud obožava rabine: »Sve, što rabini odluče na zemlji, zakon je za Boga. Jehova je sa poštovanjem čitao talmud...«

»Jedino su židovi ljudi, drugi su narodi razne životinje, živinskog sjemena, etc.«

»Nežidovi su stvoreni samo da služe židovima danju i noću.«

»Bog je dao Israelu potpuno pravo na krv i dobra sviju naroda.«

Nežidovi nemaju prava vlasništva.«

»Dobra su nežidova kao ničija.«

»Laž su i zakletva dozvoljene proti kršćanima.«

---

* Poganima; svima, koji nisu židovi.

»Pas vrijedi više od Gojima.«
(Conf, Le Juif selon le Talmud, par Rohling.)

VII. A ipak su ih emancipirali! U tom je pomoglo sažaljenje, milosrdje, ljubav, pak onda pritisak racijonalističke i humanitarne filozofije XVIII. vijeka.

Austrija je to prva pokrenula. Dekret o slobodi potječe iz 1781. »Uvjereni, reče car, da će biti velika korist za vjeru i državu od prave kršćanske snošljivosti, mi naredjujemo, da se snose sve vjeroispovijesti i njihovi obredi. Mi podjeljujemo židovima povlasticu, da pohadjaju kršćanske škole, gimnazije i sveučilišta s pravom, da dobivaju diplome i vrše sve službe.«

Josip II. pripravljao je propast Austrije tlačeći katolike, a židovima pogodujući. Moć židova u Austriji potječe od ovoga edikta 1781.

Ljudevit XVI. udario je istim putem. Dekretom od god. 1784. poboljšao je stanje židova u Elsasu. Tim je pripravljao čin oslobodjenja, koji je primljen 1791.

Onaj dekret od 1784. dao je židovima u Elsasu potpunu slobodu u trgovini i obrtu. Ali ipak je održao u kreposti nekoliko mudrih odredaba. Židovi nisu mogli posjedovati nikakve druge nekretnine osim svojih kuća. I morali su imati stalno sjedište i nisu se mogli bez odobrenja ženiti. Njihovi trgovački spisi i isplate morale su se pisati pred javnim bilježnikom ili pred dvama općinskim nadglednicima.

Evropski su se židovi redom oslobodili zakonima, koji su izdani u Engleskoj god. 1849.—1858., u Danskoj god. 1849., u Italiji god. 1860.—1870., u Austriji 1867., u Njemačkoj god. 1869., u Švicarskoj god. 1866.—1874., u Bugarskoj god. 1874., u Srbiji god. 1874., u Rumunjskoj god. 1874.

Španjolska, Portugalska i Rusija čekaju i ustručavaju se.

VIII. To je oslobodjenje brzo donijelo poplavu i pogibelj židovsku.

Kako su grdno sudbonosnu pogriješku učinili narodi, što su zabacili materinsko, oprezno i razumno pomaganje Crkve i što su mjesto staroga crkvenoga prava, koje je upravljalo njima, metnuli svoja glasovita prava čovječja!

Narodi su sami stvorili onaj prodor, kroz koji su prošli židovi i postali vladari svijeta.

Već god. 1825. ističe Engles Cobbet moć židova.

1846. napisao je g. Tousseuel brošuru: Židovi kraljevi našega vremena.

1844. reče Cerfbeer: Nema državnog zajma, koji se ne bi kod njih podigao; nema nesreće, kojoj nijesu put utrli i kojom se ne bi okoristili. (Ce que sont les Juifs de France: introduction.)

A zbilja koliko ima tih Jevreja na svijetu, kad su zauzeli tolika mjesta? Jedan engleski nakladnik objelodanjuje svake godine Jewish Year Book, u kojem se nalazi skup brojeva i obavijesti o svima pitanjima židovskim.

I po ovome djelu iznosi broj židova na cijeloj zemaljskoj površini oko 11 milijuna. Od toga 7,900.000 stanuje u Evropi, i to 4,500.000 u Rusiji, a 1,800.000 u Austro-Ugarskoj.

U Njemačkoj ih ima oko 567.000, u Rumunjskoj 300.000, u Turskoj 120.000.

Broj se je izraelita, koji su se nastanili u Engleskoj, digao na 101.000. I u Francuskoj ih ima oko 100.000.

To je mali razmjer gledom na kršćane, ali su ipak uza sve to oni gospodari situacije, jer imaju u rukama zlato i štampu, što su dva glavna sredstva, da se vlada nad narodom.

Kapital ih je učinio gospodarima u sticanju bogatstva. I oni s pomoću bezimenih društava upravljaju svima velikim obrtima.

(Čitaj: L e s m a î t r e s f i n a n c i e r s d e s n a t i o n s od John-a Reewes-a, London 1887.)

— Rotschildi, Hirschi, Erlangeri, Camondi u Parizu;

— Oppenheimi u Beču;

— Hambri u Hamburgu;

— Bischoffheimi i Caheni u Antwerpenu;

— Lipmanni i Rosenthali u Amsterdamu;

— Morpurgi u Trstu;

— Bleichraederi, Mendelsohni u Berlinu imaju toliko imetka, te im može podnijeti, da odredjuju cijenu vrijednosnim papirima i da drže pod svojom skrbi države, koje imaju neprestanu potrebu, da se obraćaju za zajam.

(Cf. Claudio Jannet: L e c a p i t a l.)

IX. U Francuskoj ih nema nego 100.000 prema 38 milijuna Francuza.

Ali ipak ta neznatna manjina od 100.000 židova daje po dokazima, koji su skupljeni za komoru prigodom Denisove interpelacije:

49 okružnih upravitelja i podupravitelja židova;

19 židova u državno vijeće;

10 židova u ništovni sud;

10 savjetnika židova u pariško sudište.

Znatni ali nepoznati broj za sudstvo i obuku.

11 činovnika židova u ministarstvo poljodjelstva.

21 židov u poštansku upravu;

30 židova u ministarstvo za javne gradnje;

27 židova u ministarstvo financija;

38 židova u ministarstvo nastave itd. itd.

Može biti, da ima u ovome po koja pogreška, jer takvi činovnici uvijek taje vjeru, ali taj popis ništa ne govori o tisućama manje znatnih služba, koje obnašaju židovi i kojih su židovi začasni članovi.

Oni napuniše banke i velike trgovine.

Oni imaju u rukama štampu.

Oni navaljuju u upravu, odvjetništvo, znanost i vojsku.

Gotovo je sva v e l i k a e v r o p s k a š t a m p a u njihovim rukama osim nekoliko katoličkih novina, ali u njih dapače zalaze njihovi burzovni izvještaji, agencije i oglasi.

Na pr. u L e F i g a r o: Wolff, Millaud, Berr, Rosenthal (Jacques Sincères);

L e G a u l o i s: Arthur Meyer, Ferdinand Bloch;

L e T e m p s: Hément itd. itd.

Nadalje većina članova »s e i n s k o g t r ž n o g t r i b u n a l a« (Tribunal de commerce), zatim trećina pretplatnika na telefon i 102 bankira pariška jesu židovi.

Velika skladišta u našim velegradima, sva industrija i algirska trgovina nalazi se u njihovim rukama.

Baš je sada osnovana pravna škola u Marseille-i i na 12 profesora 3 su židova.

U Parizu ima jedna sindikalna komora, da pravi odijela za ljude, žene i djecu.

I evo po »Slobodnoj Riječi« (L i b r e P a r o l e; donosimo: z a č a s n i p r e d s j e d n i k jest Simon (židov). P r e d s j e d n i k: Dury (nežidov). P o d p r e d s j e d n i k: Salon (židov). T a j n i k: Lazard (židov). Č l a n o v i u r e d o v n o g o s o b l j a: Cahen (židov), Mayer Cahen (židov), Akar (židov), Ljudevit Bloch (židov), Behr (židov), Mavro Bloch (židov), Blum (židov), Salomon (židov), Dreyfus (židov), Guilhmase (?), Levy mladi (židov), Maus (?), Rothschild (židov), Salomon (židov), J. Lazard (židov), Weill (židov), Thiery i Sigraud (nežidovi).

Biva 17 židova, za koje se zna, a dvojica, za koje se sumnja, na 22 člana.

X. Što biva u Francuskoj, to se ponavlja u cijeloj Evropi.

Pruska, koja je brojila po popisu od 1890. god.

372.059 židova, ima sada 379.716 na pučanstvo od 20,351.448 stanovnika.

Evo za nekoliko gradova židovskog pučanstva po najnovijem popisu: Berlin 86.152, Frankfurt na Majni 19.488, Breslava 18.449, Köln 7.932, Posen 5.810, Hanover 4.151, Königsberg 4.076, Danzig 2.476, Cassel 2.199, Magdeburg 2.006.

»Antisemitski je pokret u Njemačkoj, reče pastor Stocker, nikao iz socijalnih promjena, što su se zbile malo poslije rata god. 1870., kad su velika financija i kamatari proždrli najveći dio miljarda, što su došle iz Francuske; kad su naši židovi, koji su brojniji i neasimiliraniji, nego u Francuskoj, pokupovali seljacima zemljište u više pokrajina i upropastili obrt i trgovinu u našim velegradima; kad su židovski novinari posvemašnji gospodari javnoga mnijenja, t. j. štampe, počeli dnevno napadati na našu vjeru, popljavljujući istodobno našu književnost bujicom nemoralnosti i razvratnosti, tada smo se digli mi proti objesnim vlasnicima ovih žalosnih moći.«

U Berlinu izmedju cjelokupnog pučanstva ne otpada na židove nego 8%. A ipak ima ih 70% odvjetnika, 60% liječnika, 48% trgovaca, 36% upravitelja, a u buduće dat će sreća još bolje.

U prizivnom sudu ima 36 židova na 54 odvjetnika. Na sudu prve molbe ima ih 200 prama 156 kršćana. A broje 54 bilježnika židova na 150. Naprotiv medju slugama nema nego 3 na 1000. Židovima je drago, da im se služi, ali im nije drago, da oni služe drugima.

God. 1894. bilo je u Austriji kod osam glavnih dnevnika, koji izlaze u Beču, koja stotina urednika židova. A bili su podijeljeni ovako:

Kod Fremdenblatt, dnevnik: 14 urednika židova.

Neue Freie Presse: 18.

Neues Wiener Tagblatt: 20.

Presse: 15.

Wiener Tagblatt (službeni): 12.

Illustrirtes Extrablatt: 20.

Vorstadtzeitung: 6.

Deutsche Zeitung: 6.

Pa oni se i hvale, da su po štampi svemožni (Journal de Mayence).

Austrijske su banke u njihovim rukama.

Oni su kupili ili uknjižili veći dio velikih posjeda. Dapače drže i patronate crkvene i imenuju župnike na 60 župa.

Na bečkom sveučilištu dolazi na 6400 djaka 2500 židova. U liječničkom fakultetu nalazi ih se više od 50%.

2500 ima ih kao časnika u vojsci.

U Ugarskoj nema nego 30 godina, da mogu kupovati posjede i već imaju 30% zemljišta. Na 3000 veleposjednika dolazi 1000 židova.

Peštansko sveučilište broji 30% djaka židova, premda ih nema u zemlji nego 3%.

U Hamburgu i Antwerpenu oni drže veliku trgovinu.

A takodjer i u Italiji drže velike banke. Tu su zauzeli i ministarstvo financija, jer je više poglavara ministarskog vijeća njihovo. U parlamentu imaju 30 zastupnika.

XI. No kakva su dakle njihova načela i motivi, koji tvore njihovu snagu?

Oni su se ujedinili u mržnji na Krista. I ne opraštaju kršćanima staro poniženje, što su ga od njih podnijeli.

Židovi su u bitnosti kozmopolite. Jer to je raspršeni, a ne dragovoljno iseljeni puk.

Napoleon I. reče u državnom vijeću god. 1806.: »Sa židovima se mora postupati kao sa posebnim pukom, a ne kao sa vjerskom strankom.«

Stoga njemački pisac Schopenhauer reče s pravom: »Vječni je židov (Ahasver) personifikacija židovskog naroda. Domovina svakog židova jesu drugi židovi. Boriti se za njih znači kod njih boriti se

pro aris et focis. Nema društva tako ujedinjenog kao što su židovi.« (Parerga, II. § 133.)

To priznaje i jedan izmedju njih, Bernardo Lazare:

»Židovi se još nisu asimilirali, što znači, da vjeruju još u svoju narodnost; oni rješavaju pitanje, koje se činilo nerazrješivim, da čine bitni dio dviju narodnosti: jer ako su oni Francuzi, ako su oni Nijemci, oni su i židovi . . . Ljudi ih smatraju kao pleme tudjinaca, koji su stekli iste povlastice kao i urodjenici a koji su se žilavo uzdržali.« Claudio Jannet tumači nam, kako je u njihovu probitku, da ostanu kosmopolite.

»Sva su velika tržišta medju sobom u nekoj svezi; sve su burze u nekom dodiru i nema stvarno za novac i pomični kapital nego jedno tržište, koje obuhvaća cijeli svijet. Stoga bi trebalo, da ima kaki posrednik za ovo novo ekonomsko stanje... Onu službu, koju su ispunjali Templari, Mlečani, florentinski bankiri u vrijeme, kad su križarske vojne stvorile slogu medju kršćanskim narodima, vrše sada židovi, jer su oni u bitnosti kosmopolite.« (Le Capital.)

Jasni je njihov motiv žedja za zlatom i želja za vladanjem.

Strast za bogatstvom to je kod njih prirodjeni dar pasmine. To je već Izaija pokazao: Unusquisque ad avaritiam suam, a summo usque ad novissimum. (Gl. LVI.)

Karlo Marx ovako opisa u svom kalendaru od 1884. značaj svoga plemena: »Ne tražimo tajnu židovljevu u njegovoj vjeri. Njegov je motiv vremenski, a to je bogatstvo. A koji je njegov kult? Steći. Njegov bog? Novac.«

Njihova je želja za potpunim vladanjem oblik, koji daju sada svojim mesijanskim nadama. Mesija je za njih moć i bogatstvo židovskoga puka.

XII. No kakova je sada možebitna njihova organizacija?

Zna se, da je nakon zauzeća Jeruzalema njihov sanhedrin bio prenesen u Tiberijadu, a otalem u Babilon, koji leži u Mezopotamiji. Prvaci naroda ili satrapi dolazili su jedan iza drugog i sačinjavali su veliko vijeće narodno.

No kako je bio Babilon predaleko, prenesoše ga u Carigrad, koji je bio središte mnogo povoljnijeg rada. Tu se je nalazio još u XV. stoljeću. U XVII. pako ustališe se u Amsterdamu.

U XV. stoljeću davao je sanhedrin iz Carigrada svoje naputke raspršenom puku.

1849. pišu satrapi iz Carigrada svojim sunarodnjacima u Arles:

»Što nam kažete, da vas kralj francuski natjerava, da postanete kršćani, učinite to, kad ne možete na ino, ali da se zakon Mojsijev sačuva u vašem srcu.

»Stali su vam otimati vaša dobra, učinite vašu djecu trgovcima, da oni malo po malo otimaju kršćanima njihova.

»Ruše vam sinagoge, učinite vašu djecu kanonicima i svećenicima, da oni razruše njihove crkve.

»Muče vas mnogo i na druge načine, učinite isto tako, da vaša djeca postanu advokatima ili bilježnicima i da se uvijek miješaju u državne poslove, te se, podvrgavajući kršćane pod svoj jaram, mognete njima osvetiti.

»Slijedite ovaj naputak i premda ste sada prezreni, dospjet ćete na vrhunac moći...«

Za vladanja Vilima Holandeskoga god. 1672. dobiše židovi slobodu vjere i gradjansko pravo.

Više stotina židovskih obitelji, koje su bile prognate iz Španjolske i Portugalske, nastani se u Amsterdamu. I za kratko vrijeme postaše vlasnici od tri stotine palača u gradu i zauzeše svu trgovinu i mjesta u bankama. K tomu pozvaše iz Carigrada fanatične rabine (prvake ili satrape) i potajno ustanoviše židovski savez — Ghabaza — proti urodjenim kršćanima. Amsterdam posta sre-

dištem židovskog pravoslavlja, odakle se je širila propaganda po cijeloj Evropi.

J. Lémann mnije, da imaju i sada uredjeni sanhedrin.

Ruske novine L e N o r d od 23. augusta 1890. pišu, da se svi židovi u Rusiji pokoravaju svome k a k a l - u (ecclesia, crkva) i sveopćoj izrajelitskoj udrugi (Alliance israélite universelle).

Mi naginjemo na misao, da sveopća izrajelitska udruga krije potajno djelovanje sanhedrina, koji bi još bio ili u Amsterdamu ili u Londonu.

Kahali su vjersko-narodna sudišta, koja ovise o sveopćoj izrajelitskoj udrugi.

Gougenot des Mousseaux pripovijeda u svojoj knjizi o Ž i d o v i m a, da je poznavao jednog čovjeka, pruskog državljanina, koga je obavijestio jedan židov o svim skorim revolucijonarnim dogodjajima. I on je bio uvjeren, da je zbor od dvanajest ljudi upravljao svijetom pomoću tajnih društava.

Njemački pisac Blaetter, koji je framazun, tuži se u svojoj P o l i t i č n o j p o v i j e s t i (H i s t o i r e p o l i t i q u e), što njima vladaju židovske lože, i kaže, da se njihova uprava nalazi u Londonu.

Djela su njihovih glavnih skupština izdata u Lavovu 1866. i u Leipzigu 1869.

XIII. Kakva je njihova strategija?

Oni hoće da učine Rim glavnim gradom svega svoga carstva. Rim bi bio bez sumnje prijestolnica evropske federalne republike, a židovi bi bili gospodari.

»Kraljevstvo sveopće slobode na zemlji, reče Stanun 1860. u Amsterdamu, osnovat će židovi.«

»Židovska je vlast, reče Crémieux 1861., mesijanizam novih vremena, koji se mora izleći i razviti.« A pogledom na Rim dodao je: »Židovi će podignuti na ruševinama kršćanstva novi Jeruzalem, glavni grad sveopćeg gospodstva židovskoga, koje će doći namjesto dvostrukoga grada cesara i papa.«

Staule reče u Frankfurtu 1856.: »Rim, koji je, ima 1800 god. ugnjetavao židovski puk, mora pasti ujedinjenim silama istoga puka, koji će otale širiti svijetlost po svem svijetu i činiti ljudstvu izvrsnu uslugu.«

I sadašnje je stanje Rima dakle djelo židova, kojima služi framazunstvo. To je odmazda za ono, što je Izrajel raspršen. Ali ipak oni gledaju dalje i sanjaju o vladanju iz Rima, nad cijelom Evropom.

Sir John Readclif označio je njihovu taktiku, njihovu lozinku u izvještaju o dogodjajima zadnjih deset godina, kojeg je objelodanio 1884. Navest ćemo iz novina L e c i t o y e n d e M a r s e i l l e od 6. novembra 1884. nekoliko citata iz govora, što ga je držao rabin predsjednik glavne sinode: »Mi se možemo nadati, da ćemo naskoro postignuti svoju svrhu, t. j. da ćemo zavladati cijelom zemljom, kao što je to obećano našem ocu Abrahamu.

»Nikad nisu mogli naši predji u svojim rukama skupiti toliko blaga, koliko mi. Zato rado dajemo u zajam, da se možemo okoristiti željeznicama, rudnicima, šumama i tvornicama svih naroda, koji ih prime pod zalogom.

»Svaki rat, svaka revolucija približava nas svrsi.

»Trgovina ne smije izaći iz naših ruku. Mi ćemo svima dijeliti žito.

»Znanosti, liječništvo, filozofija moraju biti pod našim gospodstvom. Mi ćemo diktirati svijetu, što ima vjerovati.

»Crkva je naša neprijateljica. Širimo slobodnu misao, skepticizam i neslogu medju kršćanima.

»Ideja će napretka prouzrokovati u nastavi snošljivost i ukidanje vjere.

»Osim zlata druga je moć štampa: treba da naši idu za upravom svih novina.

»Treba podržavati p r o l e t a r i j a t i nezado-

voljstvo. Tim ćemo podignuti revoluciju, kadgod htjednemo...«

To, što kaže rabin, predsjednik, izvršuje cijeli puk Izrajelov.

Želimo li znati, kako su žive njihove nade? Ta naći ćemo naivni izražaj glede toga u jednoj alžirskoj, židovskoj novini Haschophet. Tumačeći jedan stih iz Izaije: Et restituam judices tuos ut fuerunt prius... (I, 26), zaključuje: »Kršćanstvo se približuje svome kraju. Tiara se otima žezlu židovske revolucije od 1793.; no uzalud se želi osloboditi iz željeznih ruku semitizma, koji ju steže; sva su njezina nastojanja bezkorisna.«

XIV. Još nam ostaje, da pokažemo, kako su framazunstvo i socijalizam orudje židovsko.

Sadašnje je framazunstvo (slobodna zidarija) skup raznih sekta, koje su neprijateljice Crkvi, a organizovano je 1781. na potajnoj skupštini u Wilhemsbadu grofovije Nasavske, a po nagovoru Weishaupta, osnovatelja iluminizma.

Židovi su aktivno sudjelovali na toj skupštini, kojoj je predsjedao vojvoda Ferdinand Brunsvički, a potpomagali su Fridrik II. i princ sakso-koburški. Tu su se sabrali ostaci sviju sekta: templaraca, albigenza, manihejaca, socijanista, kabalista, iluminista, martinista, prefektibilista, framazuna, crvenokrižaca, videćih, swedenborgijanaca itd.

Većina je sekta već bila pod uplivom židova. Židovi su uvijek pomagali sve, što se organizovalo proti Crkvi. I protestanti su u Wilhemsbadu imali namjeru, da uprave djelatnost onih sekta proti Crkvi i proti katoličkim narodima.

Martinez Paschalis — a on je portugiški židov — osnovao je 1754. red cohena, martinista, francuskih iluminista, kabalista.

U Njemačkoj je stupila u te sekte, kojima je bio glavar Dohm, jedna mlada, vatrena, strastvena i zanešena židovka Lessing, pa je kasnije na njih mnogo uplivisala.

De Maistre u jednom memoaru o Aleksandru I. 1816. opisao je utjecaj židova i drugih sekta na revoluciju.

Grof Virien povraćajući se sa Wilhemsbadske skupštine, predvidio je pad katoličkih vlada i zatiranje vjere.

Kardinal Caprara, koji je bio tada papin poslanik u Beču, pisao je 1787. papi: »Pogibelj se približuje, jer se moraju sve one sanjarije iluminizma i framazunstva na užasni način ostvariti. Za vizijonerce je došlo njihovo vrijeme. Revolucija, koju pripravljaju, bit će njihova.« (Crétineau-Joly: L'Eglise Romaine en face de la Revolution, sv. I. — Deschamps: Les sociétés secrétes, sv. II., str. 113.)

I kao što su židovi uplivisali na revoluciju, tako sad uplivišu na lože.

Vrhovni poglavari framazunstva u Rimu jesu židovi: Lemmi, Nathan itd., kao što i vodje protuvjerskoga socijalizma: Marx, Bebel itd.

U grand orient-ima raznih naroda vladaju židovi. I u listini viših dostojanstvenika u Parizu ne ćete naći nego imena Weil, Mayer, Blum, Lévy, Goldschmid itd.

Njemački pisac framazun Blaetter tuži se u svojoj političkoj povjesti (Histoire politique) na sama sebe radi vladanja židovskih loža, za koje kaže, da su u Londonu, Hamburgu i Leipzigu. A glavna, čisto židovska, veli, stoluje u Rimu.

Pastor Stoeker pokazao je nedávno na jednom kongresu, da opstoji isti taki savez izmedju židova i socijalista.

— Što vi hoćete od židova? pitali su ga.

— Ništa, nego da im malo stučem glavu. Da se mrvu stuknu i da ostave na miru kršćansku vjeru. Ja se ne ljutim na njihov novac, nego na zloporabu, koju s njim čine. Za to neka im se zapriječi, te ne nište ono malo dobra, što je ostalo u moralu nižih

*

slojeva, neka im se začepe usta, kad pokušaju, da zatru lijepe ideje domovine, vjere, morala.

— Ali zar to isto ne će i socijalisti?

— Sigurno! Socijalisti! Vidite ih! Tko su njihove vodje? Liebknecht, Singer! Židovi! Njihovi predšasnici? Lasalle, Karlo Marx! Takodjer židovi! Oh! židovi su prepredeni! I na taj način hoće da budu luč, odakle će zasjat revolucija...

— Vi mislite dakle, da je pokret socijalistički, pokret židovski?

— Ja vidim, da su u štopu židovi, to je sve. Jeste li ikada vidjeli, da socijalisti napadaju židove? Nikada!

Nema sumnje, židov živi uvijek, i četa, što ju vodi danas proti Kristu, obuhvaća framazune i socijaliste.

XV. Sv. Toma Akvinski reče sa običnom pronicavošću: U kršćanskom su društvu prvaci i poglavari kao pomagatelji Crkve. I takvo društvo mora židovima uskratiti svu vlast. Bilo bi ludo imenovati namjesnicima Kristovim njegove najtvrdokornije nijekaoce.

Židovi su pogibeljni za vjeru, za vlasništvo, slobodu i za domovinu.

Oni su napokon neprijatelji Crkve, koja je u državi najmoćnije sredstvo reda i napretka.

Oni su kosmopolite i ne mogu ni na jedan način postati iskreni domoljubi.

Oni su radi svojih potajnih spletaka opasni za slobodu imutka.

Oni su pogibeljni za vlasništvo, jer im nauka u Talmudu potkopava prema kršćanstvu sve skrupule i sve izvore pravde.

Ove opaske potpuno opravdavaju rezolucije prema židovima, što ih je nedavno primio demokratski kongres u Lionu. Evo ih u izvatku:

1. Mora se uništiti odluka od 1791., kojom su židovi dobili pravo gradjanstva, kao i ona Cremieux-ova o Algiru.

2. Moraju se židovi isključiti iz javne obuke, iz poglavarstva, uprave i časti u vojsci.

3. Kongres se zahvaljuje svim novinama, koje vode borbu proti semitizmu, što se tiče nazora.

4. A što se tiče provedbe, kongres zahtijeva reformu zakona o bezimenim društvima, pod kojima se krije židovska akcija.

Takodjer zahtijeva potpunu aplikaciju zakona na monopole i kupovanje na veliko.

5. Kongres traži, da se židovi isključe iz vojnog povjerenstva i da oni ne nabavljaju hrane za vojnike.

A kakve će biti naše rezolucije? I mi ćemo proučavati, raditi i djelovati prema uvjerenju i tražiti reforme, koje su odobrene u Lionu. Napose potpomagat ćemo kršćanska socijalna društva.

Pogledajte u Elzas: G. Cetty je sa svojom kapitalističkom i vjeresijskom blagajnom maknuo židove iz Mühlhausena.

On iskupljuje izvlašćena zemljišta i podiže radničke obitelji. I židovi sada — kaže — bankrotiraju.

Pro aris et focis: za Boga i za domovinu treba se boriti. Jesam li dakle rodjen, govorio bi Matija Makabej, da gledam uništenje svoga puka? I svim silama viknuo je u svetom gradu govoreći: Svi oni, koji revnuju za istinu, neka me slijede! (I. Mach., II.).

XVI. Program je ove konference obuhvaćao židovstvo, kapitalizam i lihvu. Kako nismo predvidjeli obilnosti prvoga dijela — bit ćemo zbijeniji u drugome.

Riječi kapital, kapitalista imaju jedan povoljan smisao. Kapital je plod rada i sredstvo proizvodnje. Kapitalist je onaj, koji ima kapitala.

A riječ kapitalizam ima dva nepovoljna smisla:

I. obični, opći smisao: a to je zloporaba svake kapitalske moći.

II. znanstveni smisao, po kojem se sve zloporabe kapitala mogu svesti na ove: zloporabu kapitalnog novca lihvarenjem; zloporabu kapitalne robe prikupljivanjem na veliko i monopolom; zloporaba kapitalnog orudja podjarmljivanjem radnika.

Kapitalizam je dakle, kako to reče Lémann, protej sa mnogostrukim obličjima.

O. Monsabré opisao je kapitalizam svojom običnom rječitošću:

»Bog je današnjeg vremena, kaže, zlato. Što mi je stalo za vjerom, domovinom, radnikom?... Zlato, hoću.

»Mamon ima svoje svećenike, svoje obožavatelje i jao! svoje žrtve.

»Svećenici Mamona jesu špekulanti s drskim nakanama, s umjetno hranjenom savjesti, s nezasitnom utrobom, koje lažju i nepravdom žderu prištednju nižih slojeva i oporezuju imetak sviju ogromnim kradjama, koje zovu aferama, škandaloznim slučajevima.

»Obožavatelji Mamona jesu oni bijednici, koji se sramotno prodaju i tajno organiziraju za svoja podla izdajstva. Jesu oni lakomci koji hoće, da brzo steku mnogo i svim sredstvima; jesu oni tobožnji poštenjakovići, koji izgubivši napokon onaj sveti strah pred nepravdom, dolaze svećenicima novca, nastoje se ušuljati u njihovo srce, traže prijateljstvo njihove djece i ne pitajući se, odakle dolazi njihova sreća.

»Žrtve Mamona jesu one legije ljudi, žena i djece, kojima izrabljuju snagu i rad bez brige za njihovu dušu, za njihov moralni i religijozni život, za njihovu vječnost; jesu oni mukotrpni i bijedni ljudi, koji budući jedva jedvice u stanju, da zadovolje sadašnjim potrebama, ne mogu da predvide budućnost i da si osiguraju pomoći za starost, bolesti i slabosti, pa im je sudjeno, da će ih odbaciti na stranu kao beskorisno orudje, a ne znaju, što će biti od njih i njihove obitelji. Taki živu u društvu

sa svojim ženama, koje, buduć da ih pomažu u radu, nemaju ni vremena, ni snage, da budu supruge i majke, kako bi morale biti. Zato vide u svojim kućama zakržljalu i slabo odgojenu djecu...«

I Lav XIII. strogo je žigosao kapitalizam.

Navest ćemo nekoliko lineja iz njegove enciklike:

»Baš je i proždrljiva lihva pridošla bijedi, koja je već tištila radnike. Premda je mnogo puta osudjena od Crkve — ipak je neprestano gone pod drugim oblikom ljudi lakomi za dobitkom i nezasitljivom pohlepom.«

»Drugi se daju na monopole i prikupljivanje na veliko.«

»Bogati se moraju savjesno uzdržavati od svakoga nasilnoga čina, svake prijevare, svakog lihvarenja, koje bi bilo tako, te udara na uštednje siromaha.

»Spekulanti zlorabe potrebe i nevolje radničke, da si zadovolje nezasitljivoj pohlepi. — Jedna stranka, koja posvema gospodari obrtom i trgovinom, okreće tijek bogatstva i navrće prama sebi sve izvore.

»Lakomi poslodavci zlorabe svoje radnike i ne obaziru se ni na njihovu dušu, ni na njihovo zdravlje, ni na njihove kuće, ni njihovu plaću.«

I tužbe socijalista glede ovoga nisu uvijek nepravedne. Navest ćemo ih nekoliko.

Allemann: »Socijalna će promjena raskinuti zadnje lance ropstva i prisilit će radnike, da porade, te ne panu u najgnjusnije poniženje, da se bez milosrdja predaju bogatašima (kapitalistima), koji su sada pomoću medjunarodnih trustova sigurniji gospodari ljudi i stvari, nego što su nekoč bila feudalna gospoda uza sva svoja orlovska gnijezda i vojnike...«

Kamilo Pelletan: »Pokraj nevoljnika, koji krepaju od gladi i svršuju samoubojstvom, živi jedan drugi veoma raskošno radi svoga ogromnoga bogatstva, čiji će otac pobrati možda kojeg dana na burzi 30 ili

40 milijuna. To se vidi u onome nižem svijetu, gdje, kažu ekonomisti, kapital predstavlja zgrtanje rada, skup učinjenih usluga... Ovdje se ta učinjena usluga sastoji u globljenju mnogih obitelji djelima jedne škandalozne igre..« (Almanach socijaliste.)

I ekonomiste nisu manje strogi. »Što su bili, kaže Leroy-Beaulieu u ona burna vremena srednjega vijeka velike čete pustolova i hajduka, koje su ucjenjivale trgovce i pljačkali sela, to su sada razna društva, bez sumnje ne sva, ali mnoga od njih, te rade s više sigurnosti, nekažnjivosti, s više ugodnosti i veselja za njihove osnovatelje i upravitelje. To je mudra i metodična uredba plačkanja.

»Stoga nam se namiće jedan niz mjera, koje moramo poduzeti i to: 1. da pazimo na agitiranje nekih nepouzdanih agencija, koje uvijek vrebaju na zgodu, da što novog išpekuliraju; 2. da otvaramo ozbiljne enquete o počinjenim prestupcima bezimenih društava, koja ruglu izvrgavaju javno poštenje i imutak pojedinaca; 3. da zahtijevamo, neka se sudbeno progone oni lažljivci, koji bacaju prah u oči javnosti pišući u svojim oglasima: Društvo s kapitalom od 50 milijuna, kad ti milijuni ne opstoje, nego u njihovoj mašti i u kesi onih, koje hoće izrabiti; 4. da širimo solidarnost kod svlju onih, koji pružaju ruku, da se potpišu na javne dionice, bankirama, mjenjačima, mešetarima, onima, koji prave lažne alegacije i novinama, koje su plaćene, da hvale i prehvaljuju kakav posao.

Spomenut ćemo one historičke čine, na koje je mislio Leroy-Beaulieu, kad je gornju izjavu napisao:

Feudalna se je aristokracija uopće očinski brinula za težake. To je bila svrha, za koju je ustanovljena.

Medjutim bilo je nekoliko bezbožnih baruna, koji su gusarili po putevima i plijenili slabe. Taki je bio grof Ezzelino veronski. Takovi su bili u Francuskoj barun od Andret-a i drugi, koje su učinili slavnim njihovi zločini kao: Hugo od Puiset-a, Guarin od Seus-e, Hugo od Bretiguy-a itd.

Siromasi trgovci, zanatlije, radnici bivali su žrtvom njihova plijenjenja.

Ljudevit VI. Pravedni i njegov ministar Suger od Saint-Denis-a (otac domovine) kažnjivali su te krvopije.

Siromašni seljaci pridruživali su se kraljevskim četama. Svećenici su ih osokoljivali. Kad se je napalo na prokletu tvrdju Puisetsku, vodio je župnik svoje župljane u bitku.

I on se je prvi popeo na palisade, da ih iščupa i otvorio je vrata kraljevskim četama.

(Isp. Troguon, Histoire de France. Str. 1113.)

Danas više ne treba nasilne borbe, nego proučavanjem, poučavanjem i djelima pomozimo potištenim; istrgnimo palisade i raskrinkajmo neprijatelja.

XVII. Trebalo bi da ovdje reknemo i koje su vrste moderne lihve.

Mi ne osudjujemo svaki zajam na kamate. I dandanas kao da se novac plodi i to:

1. jer to snosi Crkva;

2. jer to dopušta civilni zakon;

3. jer ima zato novi kontrakt: produktivni zajam (davanje novca, ali uz neku odštetu, budući da bi i ja mogao s njim raditi) pecunia concessa, kako kaže Benedikt XIV. u svojoj buli Vix pervenit;

4. jer to dopušta, kako se obično kaže, lucrum cessans (l. c. jest ono, što bih ja dobio, ako bih uložio novac u koju drugu svrhu), da se može čim više umnažati novac.

Moderna lihva dolazi od opresivne nejednakosti u ugovorima.

To možemo promatrati u odnošajima:

1. Izmedju kapitalista i radnika: plaćevni ugovor.

2. Izmedju kapitalista i poduzetnika: unajmljivanje, zajam, udruživanje.

3. Izmedju trgovaca i kupaca (trošioca): kupovanja na veliko i monopoli.

4. Izmedju samih kapitalista i poduzetnika: agiotaža (trgovanje na burzi sa državnim papirima i sa dionicama) varanja i prijevare na burzi itd.

Plaćevni ugovor morao bi obuhvatati:

1. Najmanju plaću, koja bi bila kadra, da osigura obitelji svagdanji kruh u običnim prilikama.

2. Redovnu plaću, koja bi bila kadra, da osigura radniku sredstva egzistencije u slučaju nesreće, bolesti ili starosti bilo to vlastitom uštednjom, bilo društvima za uzajamno potpomaganje.

3. Pravednu plaću, koja bi bila kadra, da radnika učini u većoj mjeri dionikom njegovog proizvoda.

A plaćom u djuture ne može postati dionikom.

Stoga će se pravedan poslodavac pobrinuti za to dizanjem plaće i raznim ustanovama, koje popunjuju plaću.

A tome će se sigurno doskočiti, kad se razvije kooperacija i participacija.

U radnom se ugovoru mora takodjer obazirati na sve ono, što se tiče higijene i morala kod radnika.

Što se tiče odnošaja izmedju kapitalista i poduzetnika spomenut ćemo zloporabe, koje se zbivaju izmedju vlasnika i zakupnika, izmedju tvorničkih poglavara i obligatera (s obzirom na dužnost, koju imaju prema poglavarima i dioničarima).

Vlasnici se često drže apsolutnog prava poganskog.

I ne obaziru se na svoje zakupnike ni u slučaju, da ne rodi godina i ni u slučaju, da se poveća i poskoči vrijednost posjeda.

Dioničari uzimaju pod imenom dividenda najveći dio. Povlašteni obligateri još dobivaju i kad je poduzeće na gubitku. Često su uglavljeni kamati i za jedne i za druge preveliki.

A sada evo nekoliko primjera o kupovanju na veliko i monopolu.

Mi smo kupovali u velikoj mjeri šećer, bakar, petrolej, kavu, nikel i kožu. A ovih dana oglasuju, da se na veliko kupuje i sumpor.

Italija je stavila znatan porez na izvoz sumpora; 11 franaka na jednu tonu.

Zato Amerika pokuša, da bude bez njega, vadeći sumpornu kiselinu iz spirita. 1890. uvezla je iz Sicilije 1,300.000 centi sumpora, a 1892. samo 850.000 centi.

To isto učini i Engleska.

Španjolska i Japan razviše proizvodnju iz svojih sumpornika.

I u Siciliji spade cijena jednog tona od 110 franaka na 55.

Zato sicilski proizvadjači zamoliše, da se snizi carina od 11 fr. U isto vrijeme učiniše ugovor s engleskim špekulantima, da održe staru cijenu.

Plaće ostadoše male. Proizvadjači i špekulanti okoristit će se time na uštrb radnika i trošioca.

I lihva je izmedju samih kapitalista ili onih, koji rade s novcem, još jasnija. Ona smisli sto raznih oblika.

Navest ćemo financijsku agiotažu, prijevare na burzi, lažne vijesti...

Udešavanje sumnjivih poduzeća...

Lažne preporuke...

Burzovne novine...

Financijske izvještaje...

Industriju book-maker-a.

Cijeli jedan stalež živi od toga, kao što su algirski gusari živjeli od svog plijena.

XVIII. Treba dakle raditi; ali treba najprije proučavati, da ne radimo u ćoravo i nerazborito. I to proučavanje modernih prilika lihvarenja zahtijeva ozbiljnu primjenu.

Iza kako smo proučili, treba podučavati knjigom, štampom, predavanjima i dapače stvarnim predikama.

Sv. Anto Padovanski i sv. Bernardin Sienski izbrojili su u svojim propovijedima sve vrste lihve

i nepravde, koje su se dogadjale za njihova vremena u trgovini.

Treba raditi pomoću društava i udruga. Govoriti je dobro, ali je bolje raditi. Oni su pravi branitelji slabih, oni su pravi kršćanski demokrati, koji sada osnivaju predujmovne štedionice, ratarske udruge, pučke sekretarijate i društva za uzajamno potpomaganje.

Potpomažimo poduzeća o suradnji i razdiobi, da se ostvari ono, što Lav XIII. naziva najpravednijom razdjelbom radnog proizvoda.

Treba tražiti nužna zakonska preustrojstva, bolji razrez poreza, zakone o radnom ugovoru, o uredjivanju rada, o izdavanju vrijednosnih papira, o stvaranju udruga i zakone proti igrama burze, kupovanju na veliko i monopolima.

B u d i m o h r a b r i i b u d i m o u v i j e k s p a p o m.

Doduše množija je poplavila nas, množija gospodari s nama i gazi nas. Zato nije li kasno ustajati i boriti se? Nije.

U bitci je kod Monte-Libretti god. 1867. bilo papinih vojnika 80, a njihovih neprijatelja 1200. I ona su osamdesetorica bili heroji. Ljubav prema papi bila je njihova snaga.

U najžešćoj borbi videći Vilim svoga trubljača, koji je bio ranjen, gdje još nastoji trubiti juriš, reče mu: Viči još: Živio Pijo IX., to daje snagu.

I mi, i mi ćemo vikati: Živio Lav XIII. i to će takodjer i nas hrabriti.

Ona su osamdesetorica pobijedili onih 1200. A i mi ćemo pobijediti s Božjom pomoći.

Četvrta konferenca.

Socijalizam i anarhizam.

I. Lav XIII. u svojim prvim enciklikama »I n s c r u t a b i l i« i »Q u o d a p o s t o l i c i« 1878. pokazuje pogibelji, koje prijete od socijalizma i komunizma. No u enciklici »R e r u m n o v a r u m« navaljuje na tu nauku i potpuno je pobija, pokazujući, kako je nepravedna i protunaravna u svojim principima i kako će biti žalosna u svojoj primjeni. »Osim nepravednosti ne vide se u njihovom sistemu nego vrlo kobne posljedice: poremećenje u svim redovima društva, g n j u s n o i n e s n o s n o r o p s t v o za sve gradjane, koje otvara vrata svakovrsnoj zavisti, svim nezadovoljstvima, svim neslogama; d a r i s p o s o b n o s t b e z n j i h o v i h p o t i c a l a i kao najglavnija posljedica ne vide se nego bogatstva, koja su presušila u svom izvoru, i napokon mjesto te tako žudjene jednakosti ne vidi se nego jednakost u oskudici, u siromaštvu i bijedi.«

II. Gospodarstveni se socijalizam sastoji u ukinuću privatnoga vlasništva i u ulošku stečenih dobara i proizvodnih sredstava u zajednicu. U ovome strogom smislu zajednički život vjerskih redova jest neki oblik dragovoljnoga socijalizma.

No savremena se nauka socijalistička ne zadovoljava sa dragovoljnim i slobodnim ulaganjem stečenih dobara i proizvodnih sredstava u zajednicu, nego hoće, da nametne svemu jaram ove zajednice,

i što više, petlja se u razne prevratne nauke vjere, obitelji i svake slobode.

III. Mnogostruki su uzroci, što sada svom snagom probija socijalizam. Na prvo se mjesto mogu staviti moralni uzroci: kao smanjivanje evangjeoskoga djelovanja, zaboravljanje kršćanske filozofije, procvat filozofskih tlapnja 18. vijeka. Kako je vjera iščezavala, rušio se je duh pravednosti i ljubavi u višim redovima društva, a u nižim duh poniznosti i ustrpljivosti kršćanske.

Nu treba dobro paziti, da znademo i ekonomske uzroke savremene bijede.

Industrijalizam je prouzrokovao neku općenitu nevolju, neko socijalno raspadanje i veliko nezadovoljstvo kod razbaštinjenih razreda i to: krizom prevelike proizvodnje i nerada, učincima konkurencije, nepravednošću u raznim ugovorima, uništavanjem kućne industrije, nagomilavanjem radnika u industrijalnim gradovima, radom ženâ i djece u tvornici itd.

A kao što industrija, tako je i trgovina na veliko rušila rad. Zlo se širilo svukuda, pa i u kulturi, koja je pošla tragovima industrije, pa i u patrijarkalnim obiteljima naših mornara.

Evo jedan primjer izmedju sto drugih:

Pred deset godina naši su mornari zajedno išli na ribarenje. Svaki je imao svoje mreže i svaki je išao na more s gospodarom broda, takodjer ribarom, te se bez predujma za brod i opskrbu medju svè razdjeljivao prihod od jedne godine. Svaki je čovjek dobivao bilo dobre, bilo zle godine 5200 do 3000 franaka, od čega bi trebalo odbiti 700 do 800 franaka za uzdržavanje mreža.

Ali solisti (poduzetnici soljenja) zakupiše brodove i mreže i davahu stalnu plaću, koja je najprije iznosila 130 do 150 franaka na mjesec, a kasnije pade na 70 franaka, premda gdjekad po dva mjeseca nema rada!

Stoga kako ne bi radnici i oni, koji se brinu za njih, tražili lijek ovom nesnosnom socijalnom stanju?

Sredinom ovoga vijeka iza prvih poduzeća industrijalizma opet isplivaše na površinu ona načela o jednakosti, što ih je u prošlom stoljeću iznio Baboeuf. Saint-Simon, Fourier razviše ih u Francuskoj oslanjajući se osobito na čuvstvo i idući ravno za tim, da ih provedu u praksu po uzoru kakvog zajedničkog i ravnopravnog društva.

Karlo Marks htjede znanstveno istražiti uzrok bijede. On primjeni na industrijalni kapital načela o većoj vrijednosti, što su ih Rikardo Malthus i Stuart-Mill primjenili u Engleskoj na vlasništvo.

I jedni su i drugi veoma temeljito govorili: Veleposjednici se i veleobrtnici obogaćuju, a plaćenik osiromašuje, a to za to, što veleposjednici i veleobrtnici nepravedno sabiru veći prihod od onoga, što se izradi. A u istinu to često biva u ovome vijeku, gdje vlada taka požuda, koja je posve obuzela duše, i u istinu to često biva u stanju ove socijalne zbrke, u kojoj mi živimo.

Ali kao što ćemo vidjeti, nema lijeka u socijalizmu. Dapače on će biti beskrajno umnožavanje zla.

IV. Je li sada kako znamenita socijalistička škola?

U Francuskoj broji 5 do 6 grana:* blanquiste, koji se opet dijele na dva ogranka; broussiste, allemaniste, guesdiste (ili francuske marksiste) i independiste.

Godine 1897. imali su b l a n q u i s t e za vodju Vaillant-a i Granger-a uz Chauviere-a i Valter-a. Oni su više političari, nego socijaliste i zanose se za Blanqui-em i Baboeuf-om. Imaju 35.000 pristaša. Što tako napreduju, imaju osobito zahvaliti lokalnim

* Medjutim kod nas se nisu još tako umnožali, da se mogu dijeliti na razne grane. Nego zovu se naprosto socijalistima i socijaldemokratima. Pr. pr.

uplivima. Hvala Baudin-u i Thivrier-u, imaju u Cher-u 50 mjesta u gradskom vijeću.

Broussisti su državni socijaliste, te očekuju svoj uspjeh od parlamentarne akcije. Zato su donekle i strančarski oportuniste. Zovu se još i possibilistima i nemaju nego jednog zastupnika i to G. Lavy-a.

Allemanisti su pristaše razredne borbe i sveopćeg štrajka. Oni više rade, a manje se bave naukama. Imaju tri okružne skupine: savez centruma, koji stoluje u Parizu, te broji 60 skupova, i savez Ardenneski, koji stoluje u Charlevillé-u, i Istočni savez, koji je usredotočen u Dijonu.

Guesdisti ili francuski marksisti jesu čisti kolektivisti. Najugledniji su im skupovi: Guesdeski, Devilleski, Ferroulski, Chauvinski, Carretski i Zevaëski.

Independisti su političari bez točnih ekonomskih nauka. Fournière, jedan od njih, ovako ih opisuje: »Oni, koji, kao i ja, ne spadaju u nijednu četu vojujućeg socijalizma: marksista, posibilista, broussista, posibilista-allemanista, blanquista Vaillantovih, blanquista Grangerovih, intransigeanta i nazivaju se naprosto socijalistima bez ikakvog pridjevka, premda u isti rog pušu, ne pazeći na način provedbe, jesu kud i kamo najbrojniji u socijalističkoj stranci. Oni nijesu organizovani u posebne stranke, ali medju svojim redovima imadu takih ljudi, kao što su Jaurès, Millerand, Viviani, Sembat, Rouanet.

»Da ne govorim, nego o Parizu, kad je stranka broussista imala samo dva zastupnika, stranka allemanista tri, stranka blanquista Vaillantovih dva, stranka blanquista Grangerovih tri, stranka intransigeanta tri, stranka marksista nijednog, njih je bilo sedam. Isto tako u gradskoj vijećnici: na 19 revolucijonaraca ima neodvisnih 10, dok 13 drugih pripada četverim raznim strankama.«

Glede ovog broja može se zaviriti u Association catholique od 15. februara 1897. i u Monde socialiste od Seillac-a.

Istina je, da socijalizam napreduje; on se širi medju radnicima, koji su po gradovima, zahvaća seljake i prodire u više slojeve društva. Taj je fakt neprijeporan.

Radničke udruge, ta aktivna ognjišta socijalizma, svjedoče, da njihov broj raste od godine do godine. Nauke te stranke silno širi znatni broj novina i časopisa. Ima ih za sve vrsti čitatelja, jer dok Pére Peinard piše u radničkom govoru, za učeni je svijet odredjena Revue socialiste. (Ovaj časopis još uvijek napreduje radi svoje znamenitosti i svoje raširenosti.)

Socijalizam raste u velikim gradovima i u središtima radnika, kako to pokazuje sve veći broj glasova, što su ih dobivali socijalistički kandidati u općim izborima, koji su se obavljali od godine 1887. Te godine kandidati organiziranog socijalizma jedva sabraše 30.000 glasova. Godine 1889. kandidati posibilista zadobiše u Parizu i županijama 53.000; a broj je glasova, koje su imali ostali socijalisti u 20 županija, iznosio 153.000. 20. kolovoza 1893. dobiše socijalistički kandidati sviju stranaka od 7,153.000 predanih glasova oko 600.000.*

Kolektivizam se raširi po selima. Već u izborima od god. 1893. steče više od 100.000 glasova većinom medju seljacima. Lozinka je internacijonalnog socijalizma od 1895., da čini aktivnu propagandu po selima. Da ovo postigne, obećavalo se je seljacima, e će ukinuti veliki posjed, a u korist maloga i srednjega. A ovo su odlučili kongresi u Marseille-i (1892.), u Roubaix-u, u Parizu, u Auxerre-i i u Zürichu (1893.).

Sada su po nacrtu poreza, koga je predložilo radikalno ministarstvo, izuzeti od poreza svi oni, čiji dohodci iznose manje od 2500 fr., t. j. većina seljaka, koji imaju svoju zemlju... I taj će nacrt biti

* Taj se je broj digao god. 1898. do 1,100.000 glasova.

poluga budućih izbora i moćno će potpomoći napretku radikalnih socijalista.*

Kad su bili senatorski izbori u siječnju 1897., izgubili su konzervativci 5 županija i to: Ille i Vilaine, Mayene, Nivre, Gers i Indre.

Proglas, što ga je socijalistička stranka upravila na poljodjelce, iskazuje prilično vješto stvarne i umišljene povrede seljaka.

Evo glavnih mjesta:

Poljodjelci!

Gradjani!

»Dok vladaju oportunisti i natražnjaci jedni za drugima, vaše se stanje pogoršava i pokazuje se sve više i više, da vam upravitelji ne mogu pomoći ili ne će da pomognu.

»G. Meline, koji vas je dugo vremena zavaravao s ispraznim obećanjima, može sada samo da pokazuje vašu veliku bijedu: ta nije u stanju ni da nadje i dapače ni da traži lijeka. Ulovljen u mreže velikih bankira i spekulanata centruma i veleposjednika desnice, okolišavajući pazi na protuslovnu sebičnost svoje većine i nije kadar, da spasi poljsku proizvodnju, nije kadar, da obrani seljačku demokraciju.

»Došao je čas za poljodjelce, za male gospodare, male posjednike, napoličare, novinare, sluge, da napokon sami sebi traže spas, iznoseći po napravljenom programu svoje zahtjeve.

»Sigurno, težaci, dok se socijalno stanje ne uredi, dok rad ne postane neodvisan, dok trećina zemlje pripada velikom posjedu i financiji, kao što je gotovo svu obrtnu proizvodnju monopolizirao veliki kapital, dotle se ne će moći izliječiti vaša bijeda: tek će se moći ublažiti.

»Socijalistička vas stranka poziva dakle na dvostruki rad. Pozivlje vas najprije, da osnujete

* To se zna, ovo se je predvidjanje dobrahno ostvarilo.

s njom jedno novo društvo, u kojem će oni, koji rade, moći uživati plodove svoga rada, mjesto da im se otimlju rentama, lihvarstvom, zalaganjem nepokretnina, agiotažom,* porezom.

»Pozivlje vas takodjer, da osnujete s njom neposredne reforme, koje bi mrvu olakšale vaše breme, dok dočekate potpuno oslobodjenje.

»U ovom su smjeru odlučili socijalistički zastupnici, da će u komori (saboru) odmah poslije zaključka proračuna otvoriti cjelokupnu debatu o gospodarskoj krizi. Mi ćemo označiti zlo, njegove velike uzroke, njegove lijekove. Mi ćemo natjerati odgovornu vladu ili da donese odlučna riješenja ili da prizna svoju veliku nemoć...«

Potpisi proglasa pokazuju nam, tko su vodje te stranke; navest ćemo ih: Jaurès, E. Baudin, Antide Boyer, Calvinhac, Carnaud, Thierry Cazes, Chauvière, Chauvin, Couhant, Couturier, Gabriel Doville, Franconie, Gérault-Richard, Paschal Grousset, Julije Guesde, Klodvig Hugues, Jourde, Lavy, Millerand, Rouanet, Sauvanet, Marcel Sembat, Vaillant, Petar Vaux, René Viviani, Walter.

V. Prirast novina te stranke pokazuje nam takodjer, kako ona napreduje. Na početku godine 1897. bilo ih je u samoj Europi 350. Nabraja ih L'Almanach de la question sociale. Razdijeljene su tako, da otpada na Francusku 91, na Njemačku 73, na Englesku 9, na Belgiju 29, na Italiju 26, na Austriju 37, na Švicarsku 16, na Holandiju 18, na Španjolsku 10, na Portugalsku 12, na Grčku i balkanske države 12, na Skandinavske države 15, na Poljsku 9.

To je svagdanja i neprestana propaganda. Neke od ovih novina imaju kratkotrajnu egzistenciju, te propadaju kao lišće sa stabla. Ali i oživljuju, uskrisuju se i množe osobito u izbornim periodama. Nji-

* Trgovanje s državnim papirima i dionicama na burzi.

hova nestalnost pokazuje, da su to organi siromašne, ali radine i žilave stranke.

VI. Eto statistika štampe pokazuje životnu snagu te stranke u svim državama Europe. Ali i izvještaji, koje su podastrli godine 1896. na kongresu u Londonu poslanici sviju narodnosti, još bolje pokazuju sveopće napredovanje socijalističke ideje.

Što se tiče Njemačke, poslušajmo glavom Bebela, jednoga od dvojice prvih poglavica njemačkog socijalizma i najpopularnijeg: »Mi imamo, veli on, 1,500.000 birača i 36 zastupnika u zemaljskom saboru. I ovi rezultati bili bi kud i kamo znatniji, kad bi, kao u Francuskoj, mogli biti izbori nedjeljom i kad bi se ustanovilo, da biratelji mogu imati i 21 god. mjesto 25, jer su od više vremena i djeca zadojena socijalizmom. Ali uza sve to mi smo svijesni, da se naša stranka svakim danom umnožaje. To nam potvrdjuje agitacija javnih društava, kojih ima sve više i više, raširenost socijalističke literature i mnogo drugih znakova.«

I novčana nam sredstva njemačkih socijalista pokazuju njihovu moć i njihovo napredovanje. God. 1894. imadjahu 10 milijuna maraka i evo, kako ih mudro upotrijebiše: Za plaće 50-rici poglavica, svakom po 10.000 maraka; za 300 nadnica agitatorima po 5000 maraka; za propagandu u 350 izbornih mjesta 3,500.000 maraka; za pripomoć novinama 1,880.000 maraka; napokon štrajkašima i siromašnim radnicima 1 milijun. Kad ćemo ih dakle mi znati nasljedovat?

U Španjolskoj je god. 1895. socijalizam prodro u nekoliko gradskih vijećnica. U političkim izborima god. 1893. zadobi 7000 glasova, a god. 1896. 15.000. Kako to opaža izvještaj nacijonalnog komiteja na londonskom kongresu, ovo je bio samo početak, jer je kroz tri godine na svaku stotinu za sto napredovao.

U Holandiji slavilo je 1. svibnja mnogo općina, a u Amsterdamu broji više tisuća svečara.

Narodni sekretarijat rada ujedini po težnjama socijalista 31 radnički savez i udrugu, što ukupno broji 18.700 pristaša. I on je bio zastupan na londonskom kongresu.

U Belgiji sačinjavaju socijalistički zastupnici gotovo šestinu parlamenta i pomoću svoje neprestane propagande, svojih suradnika, stoje u stalnom doticaju s radnicima.

U Italiji pokazuju izbori stalni i znatni napredak u socijalističkom pokretu. U izborima godine 1892. ne dobiše više socijalisti od pet mjesta sa 26.000 glasova. Ali iza tri godine 1895. dosegnuše glasovi socijalista do 70.000, te tako slavno dobiše 13 kandidata. U pokrajinskim izborima 1896. pobjediše socijalisti u Milanu, u Imoli romanjskoj i u Karpiu emilejskom. Na zadnjim pako izborima (1897.) prošlo je 20 socijalista od jedan put sa 141.000 glasova. Same seoske općine u Emiliji poslaše u Rim 5 poslanika socijalista. Na narodnom socijalističkom kongresu, koji je držan u Mantovi godine 1885., bilo je 99 poslanika, što su zastupali 132 udruge. Na florentinskom kongresu 1896. skupiše se 300 zastupnika. Sada pak 1897. imaju 460 mjesnih organizacija sa 21.000 upisanih pristaša, koji uplaćuju i koji su svijesni svoje svrhe, te čine kao središte socijalističke tmine, koja se je oko njih raširila. Socijalistička komora u Rimu, koja je ustanovljena 1892., broji 11.000 članova.

U Austriji premda su narodnosti jako nesložne u drugom, ipak se slažu u socijalizmu. 1896. u aprilu uglaviše slogu na praškom kongresu. Moć socijalističke štampe pokazuje, kako napreduje propaganda te stranke u Austriji. Tu ima 65 socijalističkih novina, što političkih ili strukovnih, koje se štampaju u 229.000 primjeraka; 750 radničkih udruga broji ukupno 90.000 članova. Pomnožavanje je uporedno do 1893. god. iznosilo 100%. (Izvještaj na londonskom kongresu.)

U Rusiji su god. 1896. socijalisti podigli štrajkove, u kojima je sudjelovalo 30.000 radnika. I lijep

broj djaka na sveučilištu pristaje uz socijalističku ideju.

U Engleskoj se pako sve to više širi politički i socijalistički duh po Trade-unijama i već je blizu čas, kad će se moći stranka socijalistička u samom parlamentu pojaviti i raditi. Trade-unijonisti su kao konji, koji vuku socijalizam. Na liverpolskom kongresu pred dvije godine bilo je zastupano 150.000 trade-unijonista. Radilo se je, da socijalisti glasuju, te bi trade-unije potpuno pristale uz kolektivistički program. Tada je bilo 53 glasa za i 263 proti. Na glasgowskom kongresu (god. 1895.) broj je opozicijonalaca spao na 153, dok je pristaša kolektivističkog programa bilo 125 na broju, to jest gotovo jednako. (Izjave John-a Burnsa, člana parlamenta, koje je naveo Huret u svojim enquete-ama.)

U londonskom gradskom vijeću ima 12 socijalista i već imaju lijepa uspjeha.

VII. Pokazali smo, kako se je socijalizam raširio brzo i po svim krajevima.

Na koji ćemo način to protumačiti? U socijalističkoj propagandi ima bez sumnje pretjeranih jadikovanja, neosnovanih sanjarija, isprazních i neostvarivih obećanja, ali treba priznati, da ima donekle i istine. Jer ne ćemo niječući ustaviti te struje, nego pošteno priznavajući ono, što je osnovano u tužbama siromaka i ono, što je pravo u njihovim zahtjevima.

Sigurno bi bilo djetinjasto djuture nijekati sve one čine, koje su iznijeli učitelji socijalizma.

Mnogi su dokazi, koji se nalaze u Kapitalu Karla Marksa, crpljeni iz službenih izvora. Engels je statističar velike cijene. A o znanju i iskrenosti Schöffte-a i Henrika George-a ne može se sumnjati. Radi toga zatvoriti oči pred bijedama, koje proizlaze iz sadanjeg ekonomskog stanja, značilo bi optimizam. Za to tim radje pustimo ovu iluziju liječnicima klasičke škole. Na povoljne statistike, koje pokazuju, da je radnički razred danas sretniji, nego li

nekoč, odgovaraju kolektivisti užimanjem ramena i ispostavljaju stvarni položaj siromaha u naše doba.

Priznajmo to, da nijesu svi lijekovi, koje je predložila socijalistička ško'a, okaljani nepravdom ili sanjarijom.

Kad se traži decentralizacija, kad se traži zaštićivanje žena i djece, uredjenje noćnog rada, uredjenje špekulacije, monopola i zakupljivanja na veliko, zakonodavstva o radu, mi ne možemo, a da ne odobrimo ove mjere. (Usporedi rezolucije socijalističkog kongresa u Marseilli, koji je držan u rujnu god. 1892.) Više je njihovih mnijenja opravdano. Oni opisuju žalosne činjenice, potsjećaju na zaboravljena ili slabo poznata načela i zaključuju s pravom, da je potrebita socijalna reforma.

1. Treba s njima priznati, da je sadašnji industrijalizam prouzrokovao jedan novi oblik siromaštva, koji je bio nepoznat u drugim epohama, a hvala zato krizama nadproizvodnje i nerada, što iz njih proizlazi; i hvala takodjer neredu pogledom na rad i uništivanju obitelji.

2. Individualizam, koji je bio zakonom rada u ovom vijeku, protivi se naravi; uzajamna se odgovornost nameće ljudstvu. Udruživanje stvara red i bogatstvo, a ukida siromaštvo.

3. Država ima i drugih dužnosti, koje mora ispunjati, osim što osigurava materijalni red: Ne mora biti prema narodu pravedna samo u židovskom smislu riječi, nego ne smije podnositi tlačenje i zloporabu jačega. Ona je osobito štit malih i slabih, te mora u nekoj stanovitoj mjeri pomagati Božje odredbe.

4. Ako je nejednakost zakon naravi i sveopćeg života, onda socijalizam ima plemenitu misiju, da popravi ono, u čem se protivi pravu i moralu.

5. Brzo i abnormalno sabiranje kapitala i raskoš parvenus-a (novajlija) s pravom ogorčuje narod, koji teško i s mukom radi.

6. Prekomjerna agiotaža, te gospodarenje kapitalizma i lihve učiniše bogataše prezirnim i mrskim.

7. Danas vlada opća bijeda kod radnika uz nekoliko iznimaka, koji se nepoštenim načinom opskrbljuju: i to kod obrtnika, kod poljodjelca, kod mornara, dapače kod istog malog trgovca. Ovaj neobični položaj traži znatnu socijalnu reformu.

Prvi su učitelji socijalizma predbacivali savremenom društvu vrlo stvarne povrede. Tko ne bi potpisao slijedeću stranicu Petra Leroux-a: »Ukinite u zakonima i običajima nedjeljni počinak i radnik će neuklonjivo vidjeti, da mu se snizuje plaća i kako nema više toga počinka, da mu krijepi sile, smanjivat će mu se i skraćivati život. Ograničenje je radnog vremena jamstvo za potrebiti odmor i neka zaštita proti iscrpljivanju radničke sile. — Prva je dužnost države, da zapriječi ljudima, te ne ubijaju svoje bližnje otimajući im sva sredstva, kojima bi bili u stanju postići ljudsku egzistenciju. Kad se radnik nadje u alternativi, da umre od gladi, on — žena mu i djeca, ili da radi na dan 14 sati, nije slobodan, kad privoljuje na to, jer ne privoljuje na ništa drugo, nego na samoubojstvo. — Neka obrtni poglavari, koji nagovaraju ili natjeravaju na rad od 14 sati, neka ne govore, da na to pristaju njihovi radnici i neka ne pokrivaju umorstvo lijepim imenom slobode ugovora, slobode pogodaba. Uvijek im se može odgovoriti: »Vi nemate prava napadati na život svoga bližnjeg, dapače ni kad on privoli ...« (Almanach de la question sociale, 1897., str. 28.)

Takodjer nemaju socijalisti sasvim krivo ni kad natuknu, da se množenje samoubojstva, ludila i kriminaliteta podudara s nastupom velike industrije i nereda pogledom na rad.

Broj samoubojstva nije prestao rasti u ovoj periodi. Sada ih ima 9 hiljada na godinu. U 60 se je godina iznos popeterostručio.

Isto se tako širi i ludilo s obrtnom i kapitalističkom civilizacijom. Broj je ludjaka porastao u periodi od 1872.—1888. za 41%.

Zna se takodjer, da je i kriminalitet užasno pokročio.

Industrija prija zapuštanju ognjišta, siromaštvu, življenju po krčmama i alkoholizmu.

Nisu li takodjer osnovane slijedeće tvrdnje Allemane-a, Kamila Pelletana, Julija Guesdea?

»Radnici su bez milosrdja predani velikim bogatašima, trgovcima na veliko i spekulantima, koji su sada pomoću medjunarodnih trustova sigurniji gospodari ljudi i stvari, nego što su nekoč bila feudalna gospoda uza sva svoja orlovska gnijezda i vojnike.« (Allemane.)

»Takovi bankiri poberu po nekoliko milijuna na burzi i ekonomičari neprestano govore, da kapital predstavlja obilje rada i skup usluga, koje čini jedan razuman čovjek svojim suvremenicima. Ovdje se ta učinjena usluga sastoji u tome, da se robe mnoge obitelji i da se prouzrokuje velika nesreća poduzećima lažne igre.« (K. Pelletan.)

»Nema kupilaca, jer nište radnike u našem ekonomskom režimu, te nemaju što da troše. U diobi imaju vrlo slab dio. — Starinsko je ropstvo proizvodilo u Ateni lijepa vremena, jer je gradjanima davalo vremena, da se bave umjetnošću i znanjem. Sada mašine moraju nadomješćivati robove, olakšavajući posao i moraju svima davati dostatne dokolice.« (J. Guesde, Almanach de la question sociale.)

Mi bi pogriješili niječući slijedeće premise, koje je u jednoj svojih rasprava rekao J. Guesde:

1. Sve se više zaoštruje razlika izmedju rada, koji pripada čitavom jednom razredu, i kapitala, što ga isključivo drži jedan drugi razred. Iz ovog lučenja dvaju proizvodnih faktora proizlaze sva zla u društvu.

2. Općenito se teži, da umanje proizvodne troškove i da snize plaću radnika na najmanji stupanj. Ovaj temeljni i tendencijozni zakon dovoljan je, da oslabi sve dobre namjere ili volju kod radnika, tih uznika socijalnog reda, kojemu dobro čine.

3. Sve se više i više nude za rad, nego što se traži; odatle prekomjerno natjecanje medju radnicima, odatle rad žena i djece i rad po noći.

4. Socijalne posljedice toga prijeloma izmedju kapitala i rada jesu: rat sviju proti svima, rat izmedju proletarijata i kapitalista radi dijeljenja proizvoda, rat izmedju proletarista proti proletarijatu radi dijeljenja plaće, rat kapitalista proti kapitalistima radi dijeljenja dobitka; i što je opća nesigurnost postala običnim stanjem ljudi. (Iz rasprave preštampane od slobodnog društva za proučavanje socijalnih znanosti i djela.)

Dapače priznajemo i da su opravdana slijedeća opažanja Solovieva, koja navodi g. Huret (Socijalne enquete) i ako ne bi nipošto primili lijek, što ga predlaže, naime nacijonaliziranje glavnih sredstava proizvoda i razdiobe i premda on odveć cijeni providencijalnu ulogu države: »Da opstoji društvo jedan je razlog s obzirom na njegove članove, reče on, i da osigurava svakom od njih ne samo materijalnu, nego još dostojnu egzistenciju. Nu očevidno je, da se siromaštvo, kad predje neku stalnu granicu — t. j. kad postane odviše odurno ili kad prisili čovjeka, da žrtvuje sve svoje vrijeme i sve svoje sile jednom mekaničnom poslu — protivi ljudskom dostojanstvu i prema tome da se ne slaže s pravim javnim moralom. Društvo dakle mora sve svoje članove štititi od ovoga nedostojnog siromaštva osiguravajući svakomu najmanju mjeru materijalnih sredstava... Zajedničko jamstvo kod ljudi, taj najviši princip kolektivističkoga života, hoće, da se cijeli svijet jednako osigura od ekonomskog zla (nedostojnog siromaštva), ali ne traži, da svaki ima jednaku količinu materijalnih dobara, kao što i ne zahtijeva za cijeli svijet jednaki porez ili jednako gustu kosu.

»S moralnoga gledišta nama je do toga, da se svi naši bližnji jednako obezbijede, ali nipošto, da svi budu jednako bogati.

»Osim e k o n o m s k o g r o p s t v a, kojega mora nestati, kao što je nestalo p e r s o n a l n o g i c i v i l n o g, nejednakost u bogatstvu samo je izvanji čin, koja nije ni proti jednoj ideji moralnog reda...

»Princip vlasništva u svom pravom smislu može se zadržati bez da se treba odreći za to one velike socijalne dužnosti, koju smo gore spomenuli.

»Da se ispuni ova dužnost, naime da se svakom osigura najmanja mjera neophodno potrebnih materijalnih sredstava za uzdržavanje i za slobodno razvijanje njegovih moralnih i intelektualnih moći, b e z s u m n j e m o r a t ć e d r ž a v a k a o i z v r š u j u ć i p r e d s t a v n i k d r u š t v a uzeti u svoje ruke glavno sredstvo proizvoda i dijeljenja — fabrike, banke, prometne puteve i dućane.«

VIII. Ove klice istine samo su jedna strana socijalizma, ali u njemu se nalazi još i druga: utopije i sanjarije, i treća: izgredi i nasilja!

To, što je pravična u socijalizmu, predobilo mu je potlačene i za pravicom vapijuće radnike. Utopije zavele su ljude sanjare, što se polakomili za lagodnim životom. A njegova su nasilja našla odziva u revolucijonarnom duhu, koji vlada u gradskim masama, ima već jedno stoljeće.

Vrijedno je, da pobijemo te utopije, koje se nalaze u njemu.

Evo Lafarguea, koji govori radnicima u Fourmiesu, da će radnik, kad zavlada socijalizam, dobivati 10 franaka na dan, premda će raditi tri sata. Jedan drugi tvrdi, s brojevima u ruci, da će nacijonaliziranje bogatstva donijeti s glave na glavu 2000 franaka dohotka.

Lako je njima odgovoriti, pošto država uopće slabo upravlja sa svime. Njezine željeznice u Francuskoj najviše troše za upravu računajuć po kilometru, a najmanje donose dohotka. I šibice su njezine skupe, a vrlo slabe. Zar nije privatna korist najbolje poticalo za rad? Da urediš kakovo društvo, treba uzeti takove ljude, kakvi su u naravi, a ne kakvi se mogu zamisliti.

A evo govori nam Julije Guesde, da će općenita ekspropriacija i socijalni kolektivizam donijeti zlatno doba: »u kojem ne će više biti staleških razreda i po tom ni borbe medju njima a vladat će veliki mir.« Mjesto principa sebičnosti: »Izrabljujmo jedan drugoga«, vidjet ćemo, gdje vlada princip uzajamnosti: »Pomozimo jedan drugomu.« I nastat će potpuna sloboda, jer je sloboda sredstvo, da svatko ispunja svoju volju i da zadovoljava svojim potrebama. Napor, što ga mora svatko podnijeti, smanjit će se na minimum i trajanje socijalnog rada, što ga mora obavljati svaki zdravi član zajednice, znatno će se stegnuti...« (U govoru, što ga je objelodanilo liberalno društvo socijalnih znanosti.)

U istinu, nije se moguće bolje ismijavati sa svojim slušateljima! Vi obećajete mir, ali će ipak u tom kolektivističkom društvu biti predpostavljenih, da nadgledaju proizvodnju i djelovanje blaga, a ti će se birati iz svih vrsti rada, pa vjerujete li, da će se ti izbori obaviti bez spletaka i bez neprilika u jednom društvu, u kojem ste raskinuli sve uzde, koje nameće vjera savjesti i pohlepama?

Nastat će, kažete potpuna sloboda; da, sloboda, da se pokoravamo pod svima sankcijama novog kaznenog zakonika vašim poglavarima, koji su spletkama izabrani.

Još velite, smanjit će se trajanje socijalnog rada; no gdje će biti tada proizvodi uz minimalni rad, koji se obavlja na silu, bez mara, bez nade i poticala vlastite koristi?

Čujmo stoga Pavla Brousse-a, poglavicu posibilista. Njemu se čini, da se mi korak po korak približujemo kolektivističkoj organizaciji. I opisuje ovu socijalnu transformaciju ovako:

»Stvaraju se udruge i savezi. I oni postaju velika društva, monopoli, a napokon i opća institucija. I nadoći će čas, kad će si država to prisvojiti i sama upravljati u ime sviju.

»Ovo se je na primjer dogodilo s vojskom: prije su pojedinci spremali vojsku; p o g l a v a r i s u p l a ć a l i i z v l a s t i t e k e s e ljude, koji su išli onomu, koji je davao više.

»Isti je pojav proizveden i pogledom na obuku; a jednaka je i povijest pošta; željeznice, telefoni, omnibusi i rudnici brzo će se podvrgnuti istom fatalnom zakonu.

»Ovo će biti javne i besplatne službe.«

Mi mu odgovaramo, da s nekim javnim službama, kao što su pošta i vojska, upravlja država probitačno. One su na oko besplatne, dok ih mi plaćamo teškim porezima. Ali to opetujemo, posve se državi povjeriti, znači ukinuti slobodu i dostojanstvo ljudsko. To bi bilo sveopće ropstvo i treba još jedanput ponoviti, to bi bilo sveopće raspadanje, jer svi bi željili upravu i nadzorništva, a izbjegavali bi produktivne poslove; i ukidanje osobne koristi i ljubavi napram obitelji razrušilo bi glavno poticalo rada.

Evo sada g. Argyriades-a, te nam pokazuje sve po redu socijalni razvoj:

»Manjak izvoza u daleke države i konkurencija, koju će praviti te države sadašnjim industrijalnim državama, prouzrokovat će iz dana u dan slabiju kapitalističku proizvodnju u Europi.

»Ovi će neprijeporni ekonomički rezultati moćno natjerati u tjesnac kapitalističku proizvodnju — onu proizvodnju, koja nema nego jednu svrhu, i to trgovati, da kapitalisti skupe novca — i prisilit će ju, da

ustupi mjesta za socijalističku proizvodnju, t. j. proizvodnju za potrebe naroda.

»Transformacija će proizvoda pogledom na potrebe društva, a ne na obogaćivanje nekih osoba, kobno i sigurno dokrajčiti ovaj nepodnošljivi položaj, kao što i ovu ekonomičku grdobu, od koje više manje trpi cijeli svijet, dapače i bogataši radi buduće nesigurnosti...

»Socijalističko će riješenje učiniti kraj ovomu metežu. I ovo će riješenje osloboditi siromake od bijede i stvorit će jednakom razdjelbom dobara neku eru sreće i blaženstva za cijelo čovječanstvo...«

Ukratko, sadašnje će gospodare nadomjestiti državni činovnici...«

To će biti nešto takvoga, kao što je rad uznika ili robijaša. Ja vidim u tome samo neku promjenu gospodara, te ne proričem ništa dobra. Ako se poglavari sadašnjih tvornica sudaraju s tudjom konkurencom, zar će država bit izuzeta? Dalje, istina, gospodari su dosta nesavršeni, ali ipak ima medju njima i radnicima nekih običajnih i tobože prijateljskih sveza. Stoga ništa dobra ne očekujem od ovih podnadglednika rada, što nam ih obećavaju, a bira ih jedna stranka kao vrstu policaja ili žandara bez veza s njihovim podložnicima, koje će brzo ostaviti na cjedilu, da idu na drugo mjesto ili da se popnu na što više.

Rijetko su kolektivisti pokušali, da nam opišu društvo, koje nam pripravljaju. Ta zgodnije je ocrnjivati sadašnje. »Kritika je laka, umjetnost je teška.« No ipak su nekoliko puta orisali zlatno doba, za koje se nadaju, da će ga ostvariti.

Bellamy, koga navodi A l m a n a c h d e l a q u e s t i o n s o c i a l e od god. 1897., ovako opisuje uredbu rada u društvu budućnosti:

»Obrtni rad započima kasnije, a svršava se ranije, nego li srednja perioda rada u vaše vrijeme. Vaše radionice bijahu pune žena i djece, dok mi, mi mislimo, da se mladež mora posvetiti uzgoju. Isto su tako starci, kojima počimaju sile padati, odredjeni za odmor i blagostanje. Obrtni rad traje 24 godine. Započima se, kad se svrši odgoj, u 21. god., a svršuje se u 45.

»15. listopada svake godine jest onaj dan, koga mi nazivljemo upisnim danom. Oni, koji su navršili 21 god., upisuju se u obrtni rad, a oni, koji su prevalili 45., ispisuju se kao slobodni. Ovo je naša velika godišnja svetkovina...«

Ali to društvo, u kojem se upisuju, jest uvijek ono društvo, koje podsjeća na prisilni rad. »Što će biti od umjetnosti i uvježbanosti, ako vi ne započimate šegrtstvo prije 21 god.? I mi takodjer, i mi želimo udaljiti žene iz tvornice, te imati obzira na mladića i starca, ali to mi želimo postići, a da ne prouzrokujemo sveopće ropstvo.

S t o g a je dakle prisilni postupak pogledom na šimeričnu, nesnosnu jednakost utopija i povrijeda naravnih zakona.

A kad se rad i sloboda ljudska prepusti v o l j i j e d n o g a u t o r i t e t a b e z z a k o n a, nije li to još i nesnosna tiranija?

I kad se u k i d a p o t i c a l o o s o b n e r a d i n o s t i i ljudskoga napretka ukinuvši vlasništvo i nasljedstvo, ne znači li to sigurno umanjivati proizvodnju i brzo širiti socijalno siromaštvo? M e d j u t i m t k o ć e n a m j a m č i t i, da će se pravednije razdijeliti?

Propovijedati socijalizam znači dakle uspavljivati ljudsku bijedu n o v o m b e s t e m e l j n o m p j e s m o m; propovijedati kolektivizam znači pustiti, da opstoji i dapače da se u istinu umnožavaju nepravda, socijalne borbe i bijeda.

Najbolje je poticalo civilizacije bila uvijek plemenita i ponosna ljubav prema samom sebi, te ponos za napretkom i kao konačna svrha, što čovjek može uživati plodove svojih trudova.

I kad to ukinemo, s l o m i t ć e s e m o r a l n a p o l u g a n a p r e t k a.

A na to spada i vlasništvo: kako besprijekorno i kako veliko veselje nalazi seljak, kad mu ide na bolje mali posjed, koji je bio njegovih djedova, a koji će biti njegove djece!

Dalje, što je plemenitije i ganutljivije, moralnije i zdravije od bračnog ognjišta s njegovim dužnostima, s njegovim zadovoljstvom, s njegovom ljubavlju i njegovom požrtvovnošću? Koliko je u tom poticala za radinost i napredovanje, kad se svaki brine, da osigura družici svoga srca i svojoj djeci sretnu budućnost!

A što će nam dati taj opći heterizam za taj izgubljeni raj? Ne će ni samu jednakost u tjelesnim uživanjima, jer će se najljepši, najsnažniji, najdražesniji i najrazbludniji najviše izdovoljavati na štetu drugih!

Vi dakle hoćete, da sve postavite u ruke države? Ali država mora uzimati u obzir socijalne organe, pojedine udruge. I mora ih pomagati, a ne uništavati.

Ona im mora dati slobodne ruke u radu (laisser faire), kad je dovoljna privatna inicijativa bilo pojedinih članova, bilo skupine, općine.

Ona ih mora pomagati u radu, kad već opstoji privatna inicijativa, ali nije u stanju, da postigne svoju svrhu.

Napokon ne smije ništa sama raditi, osim što spada na javne službe, koje po svojoj naravi nadvisuju privatne sile i privatna sredstva.

Već danas ima država u Francuskoj 500.000 činovnika, a nema nego samo javne službe. A ako joj dadnete, da sa svime upravlja, trebat će joj 4 do 5 milijuna, pa što bi za rad ostalo?

A sve će službe biti izborne? Bože moj, koliko li spletaka, koliko li nasilja! To će biti samo diobe, razdori i stranačke borbe.

A zatim kako će se dijeliti dohotci? I to su socijalisti iz početka više puta mijenjali: prema programu Eisenach-skom radnik će imati svu vrijednost svoga rada. Ali koju će mjeru uzimati, da odrede tu vrijednost? U velikoj industriji proizvodi prolaze preko stotinu ruku! Kakav će dakle biti dio u konačnom proizvodu, što će se davati prema razboru i radu svakoga?

U programu se Gotha-jskom gleda samo na potrebe svakog. Po tome će se i lijenost naplaćivati...

Svaki će isticati svoje potrebe, a na rad ne će ni misliti. Iz tog će se izleći opća bijeda.

Tko će onda mariti za umjetnost ili se baviti književnošću, kad ne će biti ni dosta dokolice, a ni dosta bogatstva u tome društvu, gdje ne će imati više što na rad poticati.

U kratko, to će biti opće propadanje, jednakost u bijedi, ropstvo i teret za sve.

Zaključimo ovo oprovrgavanje kolektivističke sanjarije s nekoliko misli iz izvrsne kritike Eugena Richtera, njemačkog zastupnika, koga navodi u svojoj knjizi g. Huret:

»Nema više kapitala! Svaki ima svoju hrpicu »blokova«, »des bons«, sa svojom fotografijom. I sve se plaća s time: duhan i pralja. Kocke se vuku za službe i časti, jer cijeli svijet hoće da bude slikar ili glazbenik, nadglednik ili poslovodja. Kocke se vuku za stanove, jer svatko hoće, da stanuje u dvorcu ... i seljaci žele, da dodju u grad. Da ne bude pako zavisti, mijenjat će se stan svakog šestog mjeseca. A budući je sve pokućtvo jednako, to je beskorisno prtljati ... Rok od 8 sati za cijeli svijet! — i kad dodju k liječniku iza toga roka, naravno, on se ne će htjeti uznemirivati. Više je bogataša, više je družine, više ukućana. Svaki ide po svoju porciju u državnu kuhinju. I svatko dobiva na dan 700 grama kruha i 150 grama mesa. Samo se na godišnjicu Bebela i Lasalle-a pije pivo. Kazališta su badava, a i seljaci takodjer idu u kazalište. Zašto ne? Tada će se po nedjeljama poslati 10.000

Berlinaca na selo (tim gore, ako bude kiša) i 10.000 seljaka doći će u grad...«

IX. Iza kako smo oprovrgli kolektivističke sanjarije, ne možemo a da ne spomenemo žestinu prvih tribuna te stranke i pogibelj, koju prouzrokova ta agitacija u društvu.

Na dnu socijalnog pitanja stoji uvijek i jedno doktrinalno pitanje. Mati-ideja socijalizma jest bezbožna filozofija, filozofija materijalistička i utilitaristička s Hegelom, Feuerbachom i Stuart-Millom.

Po svojim vlastitim teorijama, naukovni kolektivizam ne donosi samo potpunu promjenu u ekonomskom redu, nego novo shvaćanje ljudskog života.

On hoće, da b e z b o š t v o zamijeni vjeru ili bolje, da je zamijeni o b o ž a v a n j e č o v j e k a bilo u državi po kolektivizmu, bilo kod pojedinca po anarhiji.

On hoće p o t p u n i k o l e k t i v i z a m u proizvodnji; hoće g o l i o p t i m i z a m u etici, a m a t e r i j a l i z a m u metafizici; on hoće r a z m j e š t a n j e o b i t e l j i i posvemašnju vlast države u odgoju.

To je neka sinteza naukovnih zabluda.

A to znači, da nas, pošto nam je ukinula političku i ekonomsku slobodu, misli odštetiti slobodom — napram Bogu i moralu!

Socijalizam je bezbožan!

»Mi smo, reče belgijski dnevnik »P e u p l e« (28. lipnja 1892.), s onima, koji drže, da se nalazi među socijalističkim i kršćanskim idealom nepomirljivo neprijateljstvo.«

»Kršćani ili vjernici koje mu drago vrsti ne mogu više opstojati, reče V o o r u i t (3. srpnja 1893.). Crkve, kapele, samostani moraju se srušiti i u prah satrti.«

Neki govornik te stranke govoraše na Gandskom kongresu god. 1877.: »Mi ćemo se veseliti, kad budemo prisustvovali smrtnoj borbi svećenika. Položeni u jarke putova mrijet će od gladi polako,

strašno i pred našim očima. To će biti naša osveta i za volju te osvete uza bocu bordoa, drage bi volje prodali svoje mjesto u nebu! Mi ne ćemo neba, nego želimo pakao, pakao sa svim njegovim raskošima, koja se događaju prije njega, a ostavljamo nebo Bogu papista.«

— M i r a b e a u (belgijski dnevnik): »Ideja o Bogu jest nemoralna i posve protivna svakom napretku.«

— L'A m i d u p e u p l e: »Mi ćemo sve dotle biti robovi, dok još živi makar jedan jedini svećenik i naviješćujemo rat na život i na smrt natražnjaštvu, božanskom pravu, gradjanskoj republici, Crkvi, državi i svima pojavama sadašnjeg socijalnog života.«

Nisu ni o b i t e l j manje cinički napustili od vjere.

»Svi socijalisti, reče Benedikt Malon (Socialisme integral str. 377), dopuštaju, da se buduće ženidbe moraju osnivati na slobodnom izboru i da se mogu razriješavati, kad nestane čustva, koje ih je sklopilo.«

»Valja postaviti zajednicu na mjesto individualnog vlasništva, nastavlja Benedikt Malon; no brak je vlasništvo i to najgore od svију. Osim toga on je apsurdna i bezbožna ustanova; stoga bi ukinuće braka, koje je daleko od toga, da otvara vrata pokvarenosti, imalo samo sretne posljedice i posvetilo bi jednakost čovjeka i žene.« (L e P e u p l e u članku Benedikta Malona, 1892.)

»Osjećanje za obitelj, reče Bebel (a navodi ga Huret), nije temelj bračne ustanove, nego je brak proizvod jedino ekonomičkih ustanova. Kad se ukine baština, kad se djeca budu javno odgajala, što će biti od obitelji? Takva će se obitelj, kako je poimaju u naše doba, sama od sebe raspasti...«

»Društvo će, kaže V o o r u i t (6. lipnja 1891.), preuzeti na se, da othranjuje djecu i da proizvadja živi materijal, a državni će ih činovnici morati uz-

*

gajati i izobrazivati. Društvo ne može trpiti, da se dijete odgaja napose, bez njezinog nadzora, jer društvo mora smatrati svako dijete, svakog čovjeka kao neki dio velike socijalne mašine.«

»Nijedan otac nema prava na svoju djecu.« (Vandervelde, u Le National 1. jula 1893.)

Već je poznato, što hoće socijaliste od vlasništva i kapitala, no ipak ćemo to ukratko spomenuti.

»Nadoći će revolucija. I ta će revolucija biti dah, koji će uništiti tog polumrca, individualno vlasništvo. Zemlja pripada svima. Dete, gospodo posjednici zemlje, selite se lijepom, ako ne ćete da osjetite našu ruku; zemlja mora pripasti zajednici.« (Le citoyen Leo: Aux paysans. Gradjanin Leo: seljacima.)

»I narodna će banka propasti, budite o tom sigurni. Ili bolje, jurišem će je zauzet ona vojska, koja ruši zloporabe.« (Ed. Picard u Le Peuple-u 10. decembra 1884.)

»Na posao, drugovi! Svaki nam je kapitalista neprijatelj. Na noge radnici! U boj! Rat na život i smrt kapitalizmu. Nama pripada uprava tvornica, trgovine i poljodjelstva.« (Ansede, meeting od 20. septembra 1896.)

Što se pako tiče domovine: »Svi naprijed, vičući: Dolje s patriotskom predrasudom!« (Zastupnik Smeets, Le Travail, nov. 1894.)

»Vaša je domovina zatvoreno zemljište ... A tu domovinu mi ne ljubimo, mi ju nogama gazimo.« (Vandervelde, zastupnik, na 7. dec. 1894.)

U sredstvima, koja će upotrebljavati, ne će biti skrupulozni. Nasljedovat će i prema potrebi nadvisit strahovladu i komunu.

»Revolucija, koju mi želimo, jest ona od 1793.; jest ona, što su je podigli Hebertisti; jest ona od 1871.; jest ona, što ju je podigla komuna; jest ona, koja sve kosi i koja sve ništi, što joj se protivi ...« (Almanach de la question sociale, 1894.)

»18. travnja 1871. ražari se socijalni istok sjajnim iskrama crvenog sunca nove ere ... Mi smo nasljednici komune; ona nam predade svoje težnje i naloži nam, da ju osvetimo ... Što su htjeli komunisti, to isto i mi hoćemo. Doći će čas brzo i sigurno, kad će se čitavo nebo zasjati; kad će pravda i jednakost za uvijek raspršiti sjenu, koju oko nje baca kapitalizam: a to će biti uskrsnuće komune osvećene i slavlje slaveće u socijalnoj revoluciji.« (Le Peuple od 18. ožujka 1895.)

»Gradjani samo nek se čuvaju, jer ako dodje drugi Robespierre, on će možda bolje obaviti svoj posao, nego li prvi.« (Basly meeting u Bruselju 3. maja 1892.)

Julije Guesde u dnevniku Egalité nije bio manje slobodan.

»Da se pripravi kolektivizam, treba da država uzme u svoje ruke sve glavne proizvode bez iznimke. Treba da dodje društveni obrt i društvena trgovina mjesto privatnog obrta i privatne trgovine. A da se ovo postigne, odlučili smo, da ne uzmičemo pred nikakvom mjerom, kad postignemo moć. Pogledom na to, samo ćemo imat da slijedimo gradjanstvo, koje se nije bojalo kroz više godina držati guillotinu namjesto revolucije, tek da se spasi ...«

Taki je socijalizam, koji je već predobio radnike po tvornicama i koji je počeo kao filoksera zahvaćati seljake.

Izborna nam statistika dosta pokazuje, kako brzo napreduje. On je imao u Francuskoj: 30.000 glasova god. 1885., 176.000 glasova god. 1889., 600.000 glasova god. 1893.

Mi smo spomenuli i žestinu vodja. Umjereni socijalisti ili političari ne će ništa postići. Dosljednost i slabost dovest će ih do konca. Zar nije Jaurés pjevao Carmagnole-u (revolucijonarnu pjesmu) u Alby-u?

Zar nije gradsko vijeće u Parizu glasovalo u velikoj većini (protiv opozicijonalaca), da se kupi P o v j e s t o p ć i n e L i s a g a r a j a za pariške pučke biblijoteke?

Zar nije odgovorio savjetnik Breuith opozicijonalcima, da su socijalisti vijeća sinovi komune?

X. A n a r h i s t i č k a se s t r a n k a bitno razlikuje od s o c i j a l i s t i č k e stranke u svojoj svrhi.

Dok zadnja odviše, dapače jedino ističe utjecanje države, prva ukida državu i ne dopušta, da opstoji koja druga uredba osim općinske, ili dapače posvemašnjeg individualizma.

Pogledom na sredstva, koja treba upotrebljavati, anarkistima se najviše svidja s i l a, koje se opet žacaju uvjereniji socijalisti.

Najprije ćemo dati kratki povjesnički prijegled anarkizma.

Njega je osnovao i organizovao Rus Bakunin.

Godinom 1865. osnovala se je internacijonalna udruga radnika i to najprije udruga za ekonomička proučavanja i napokon politička i socijalistička udruga.

Tude je predsjedao Karlo Marks.

God. 1868. pokuša Bakunin, da prodre u nju. No pošto ga je isključio Marks, osnuje internacijonalnu udrugu socijalne demokracije, koja je zametak budućeg jurasinskog saveza, odakle će poslije 4 godine proizaći anarkistička stranka.

God. 1869. uvede je Bakunin u Bazelu (4. kongres internacijonale) i glasova za o p ć i o b r a č u n i u n i š t e n j e d r ž a v e.

God. 1871. utemelji on jurasinski savez. Marks je htio centralizovanu narodnu državu i prema tome centralizaciju sa vlašću.

A Bakunin je tražio slobodni savez slobodnih obrtnika i poljodjelskih udruga ili savez bez vlasti.

God. 1872. bi kongres u La Hage-u (Hagu): Bakunin nije mogao tamo doći (bio je sudbeno progonjen u Francuskoj i Njemačkoj).

God. 1873. na kongresu u Genovi (6. kongres) slavio je Bakunin pobjedu. Bakunin se je oduševljavao za nihilističkim idejama, koje su osvojile Rusiju. Njih je počeo od god. 1834. širiti u Moskvi Herzen, učenik Hegelov, gdje predobiše za se sveučilišnu mladež. Bakunin ih je samo r a s p a l j i v a o.

Anarhistička su načela izradjena na bernskom kongresu god. 1876.

Bakunin je bio tada već pokojni. Stoga Elisej Reclus, Pavao Brousse, Jankovsky, I. Guillaume, Salvioni skupiše kongres revolucijonaraca i urediše svoj program.

Pariška je komuna ponižena tude kao uzorak nasilne uprave radi uspostavljenja javnih služba.

Evo njihova programa:

I. Negativna strana:

N e m a v i š e n i š t a, nema vlasništva, nema domovine, nema države...

II. Pozitivna strana:

R a d i, š t o h o ć e š, s v e p r i p a d a s v i m a. S v e j e s v i j u.

Dva talijanska izaslanika, Karlo Cafiero i Henrik Malatesta, postaviše načelo p r o p a g a n d e d j e l o m, t. j. zločinom.

»Talijanski savez, kažu, misli, da je b u n a, što ide za tim, da djelima učvrsti socijalistička načela, jedino sredstvo uspješne propagande.«

Zakoni talijanske internacijonale glase:

»Svaki će uzeti za temelj svojih vjerskih načela slobodnu misao ili pristajanje sekti, koja je neprijateljska Crkvi katoličkoj... Moramo pružiti ruku pomoćnicu svemu onomu, što može škoditi katolicizmu i potpomoći protestantizam... U slučaju rata s inozemstvom treba da redom podjemo na djelo, da popalimo veoma mnogo crkava, a napose V a t i k a n, da prisilimo svećenike na seobu i da u svjetini probudimo historijsku uspomenu na s i c i l s k e v e č e r i.« (Navodi po grofu Soderini-u.)

XI. Ako hoće tko, da ide dalje od Bakunina, nije teško u historiji prepoznati preteče anarhizma.

Rabelais dade Thélème-u za pravilo: »Radi što hoćeš« (Fay ce que vouldras); a to je pravilo anarkističko.

Münzer, anabaptista, koji pobuni razne njemačke provincije god. 1520., uze za lozinku: »Svakomu prema njegovim potrebama.«

Boetije, prijatelj Montaigneov, u svojoj raspravi: Servitudine liberale stavlja za temelj svakog pravog društva prirodjenu jednakost ljudi i ništi hijerarhiju.

Diderot reče: »Narav ne čini niti robova, niti gospodara.« A Rousseau: »Nejednakost je plod društvenog stanja.« To znači davati oružje anarh. stranci.

Za revolucije Hebertisti, Bavuvisti, »Bijesni«, kojima je upravljao Jakov Roux, ispovijedahu načela posvemašnje jednakosti.

Proudhon reče: »Ne treba više vlade. Najveća vlast prebiva u svakom i izvršava se samo u opredjeljivanju općine.«

XII. Ne treba misliti, da medju anarkistima ima samo žestokih temperamenata, divlje i surove naravi. Kod njih ima takodjer i mislilaca, zanešenjaka i sanjara.

Čujte razjašnjenja Talijana Malateste: »Kad se jedan put uzme u zajednicu individualno vlasništvo, koje je veliki uzrok nepravda i borba medju pojedincima, sukobi, koji će nastati, nikad ne će biti tako važni, da bi mogli natjerati jedan dio ljudi, da se odreče svoje slobode i da se baci u šake vlade, koja, kao što i uvijek, pod izlikom reda tlači.

»Koje su dakle u sadašnje doba bitne službe kod vlade? Vojska i policija.

Izuzevši to, ne ćete naći nijedne stvari, koja se ne bi poboljšala bez vlade ili ne bi mogla poboljšati.

»A jesu li korisne te dvije ustanove? One nemaju razloga, da opstoje, kao i privatno vlasništvo i nacijonalizam.« (Navodi po Huretu.)

Istražit ćemo kratko još i druge utopije, koje su iznosili pisci te stranke:

»Kapital, to je rad drugih, koji je zgrnut u rukama pojedinaca, lopova.

»Sadašnji je brak uredjena prostitucija pogledom na baštinu.

Vlada je beskorisna, budući da pojedinci mogu slobodno pretresati njezine zakone i okrenuti ledja vlasti, ako im dosadjuje.

Društvo budućnosti, to znači pravo na bogatstvo, bogatstvo za sve.

Ne će biti više lijenčina, jer više ne će trebati raditi za drugoga.

Ne će biti više zločinaca, jer zločinstva prouzrokuju bogatstvo jednih i bijedu drugih.

Čovjek će se povratiti na svoju prirodjenu dobrotu.

Napredak će biti beskonačan. I bit će dosta, da se radi 5 sati ili dapače 3 sata na dan.

Zgusnuti će dušik nadoknadjivati kruh, a skupljene će sunčane zrake nadomješćivati kameni ugalj itd.

XIII. Koliko ih pako ima i kakva je njihova organizacija?

Oni se vrstaju u grupe.

To su dragovoljne udruge, bez jasne veze, jer često mijenjaju svoja imena:

Proturodoljubna liga.
Batignolska pantera.
Crni barjak.
Odvažni.
Izjednačivači.
Dinamit.
Osvetljivci.
Ravacholovi prijatelji.
Gladni...

Paris broji koju stotinu grupa, a županije (departementi) 400 do 500.

Na svaku grupu dolazi popriečno po 15 drugova.

To iznosi 10.000 vojujućih anarhista.

A ima ih bar isto toliko, koji ne dolaze u zborove.

Dnevnik te stranke »International« nabrojio je god. 1890. do 50.000 svojih pristaša.

Na kongresu u Chicagu god. 1893. stvorili su ured za medjunarodni saobraćaj...

I prihvaćena je jedna rezolucija u prilog općenitog štrajka, ako bukne rat.

XIV. Broj im njihovih novina pokazuje snagu.

Evo kratkog prijegleda od 1894.:

La Revolte u Parizu.

La Revue libertaire u Parizu.

L'Harmonie u Marseilli.

La Société nouvelle u Bruxelles-u.

Le Libertaire u Bruxelles-u.

L'Avenir, etc. u Genevi.

Der Socialist u Berlinu.

Die Zukunft u Beču.

Allgemeine Zeitung u Salcburgu.

Der Anarchist u Newyorku.

Freie Arbeiter Stimme (sa jevrejskim slovima) u Newyorku.

Der Arme Teufel u Detroit-u.

Sempre Avanti! u Livornu.

L'Ordine u Turinu.

Il Riscatto u Mesini.

La Travilla u Mantovi.

Il Penserio u Chieti.

La Propaganda u Imoli.

L'Articolo 248 u Ankoni.

Kad ih ukinu, opet se pojavljuju pod drugim naslovom.

God. 1894. Père Peinard i drugi uskrsnuše u Parizu; Père Peinard postade La Sociale.

Reclusova i Kropotkinova La Révolte postade Les Temps nouveaux.

Njihove su smotre:

L'En dehors, čiji su urednici bili 1891.: Zo d'Ara (Galland), Octave Mirbeau, Tabaraut, Bernard Lazare, Jean Grave, Alex. Cohen, Descaves, Hérold (sin bivšeg seinskog prefekta).

La Revue libertaire, koju su uredjivali isti i još k tomu Klodvig Hugues, Elizej Reclus, Séb. Faure.

L'Art social u Marseilli, urednik joj je Gabriel de la Salle.

La Revue blanche u Parizu, a uredjuje ju Pavao Adam...

La Société nouvelle u Bruxelles-u.

A ovo im je literatura:

Proudhon: Qu' est-ce que la propriété? (Što je vlasništvo?)

Max. Stirner: L'individu et son avenir. (Pojedinac i njegova budućnost.)

Bakunin: Dieu et l'Etat. (Bog i država.)

Kropotkin: Les paroles d'un revolté. (Riječi jednog bundžije.)

Kropotkin: La conquête du pain. (Za kruhom.)

Ivan Grave: La société mourante. (Umiruće društvo.)

Oni takodjer rado šire:

Zolova Germinala.

Descavesova: Sous-officier. (Podčasnik.)

Hamonovu Physiologie du militaire. (Vojničku psihologiju.)

Isto tako šire svoju propagandu potajno izdanim proglasima.

N. pr.: Dolje sa saborom!

Siromače, buni se!

Osveta je dužnost!

Smrt sucima, smrt porotnicima! itd.
I pjesmama:
La Ravachole!
Le Père Duchesme!
La Marianne!
Les Jacques!

Ravacholu je pjevao Pére Duchesna penjući se na stratište:

Si vous voulez etre heureux,
Nom de...
Pendez vos proprietaires...

(Ako želite biti sretni, u ime... objesite svoje vlasnike.)

Večernji sastanci narodne glazbe, pripravljene dobrovoljnim prinosima, jesu neko sredstvo propagande.

Ni ženâ ne fali u toj stranci. Spomenut ćemo: Louisu Michel, Leoniju Rouzade, gospodju Ivanec (Austrijanku), gospodju Dotz (Njemicu).

Spomenut ćemo još od njihovih knjiga:

L'Indicateur anarchique (Anarhistični uputnik.)

U njoj se potanko tumači pravljenje dinamita, živina fulminata, nitrobenzina, zagušljive bombe, itd. itd.

XV. A sad potsjetit ćemo na njihova junaštva za 17-godišnje propagande »djelom« od 1877. do 1894.

1877. Revolucijonarni kongres u Verviersu.

1878. Atentati: Nobiling i Hoedel u Njemačkoj; Moncasi na Alfonsa XII. u Španjolskoj; a Passamenti na talijanskog kralja.

Izdaše: Avant-garde. (Prednji redovi vojske.)

1879. Kongres u Chaux-de-fondsu i Marseilli.

Izdaše Révolté u Genevi.

1880. Atentat Ottera Gonzales-a na Alfonza XII.

Kongres u Švicarskoj: anarhistički komunizam.

1881. Kongres u Parizu i Londonu.
Umorstvo Aleksandra II.

1882. Poče izlaziti dnevnik »Le droit social« u Lijonu. Nemiri u Montceau-les-Mines-u. Eksplozije u teatru Bellecouru i u uredu za novačenje u Lijonu. — Cyvoct.

1883. Parnice proti anarkistima u Lijonu (preuzeto ih 66).

U Parizu: Metež na Esplanade-u des Invalides (ko park za bolesne), plačkanje pekarnica.

U Španjolskoj: Crna ruka.

U Italiji: Malatesta i Melsino uhvaćeni.

1884. Eksplozija u Niederwaldu. Počimaju izlaziti različiti dnevnici.

1885. Izadjoše ovi dnevnici i knjige: Paroles d'un revolté. (Riječi jednog bundžije. — Kropotkine.)

Les produits de la terre, E. Reclus. (Proizvodi zemlje.)

Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction (Nacrt morala bez obvezatnosti i bez sankcije) od Guyan-a, slušaoca profesorske škole.

1886. Nemiri u Decazevilu: Umorstvo graditelja Watrima.

Gallo pucao je iz revolvera na parišku burzu.

Louisa Michel osudjena radi jednog govora.

Bune u Charleroyu, plačkanje plemićkih dvoraca i samostana.

Veliki štrajk u Chicagu: razne eksplozije.

1887. Eksplozija Lemairova hotela.

Clement Duval osudjen na smrt.

1888. Izadje Malatova brošura: Les travailleurs (Radnici) u 20.000 primjeraka.

Izadje Père Peinard: Štrajkovanje terasiera (težaka, koji kopaju i prenose zemlju) u Parizu i sukobi.

1889. Izadjoše brošure Malatova i Ivana Grave-a. — Pini osudjen radi opetovanih kradja.

1890. Demonstracije 1. svibnja.
Veliki neredi u Beču.
1891. Propaganda u vojsci.
Protestiranje anarhističkih novaka u Saint-Denisu.
Eksplozije u Charlevillu, u Nantesu.
1892. Kradje dinamita u Soisy-sous-Etiolesu itd.
Eksplozije: u hotelu princeze de Sagan, u bulevardu Saint-Germain, u kasarni Lobau, ulica Clichy, u Ravacholu hotelu Veryevu, u komisarijatu, ulica des Bons-Enfants.
1893. Pallas u Barceloni, Vaillant u komori (saboru).
1894. Emile Henry u kavani Terminus, Caserio u Lijonu.*

XVI. Oni imaju svoje mučenike.

Štovanje mučenika stalno je započelo kod njih ima već nekoliko godina. A ti su:
Obješeni u Chicagu.
Udušeni u Kseresu.
Ravachol, Vaillant.

Drugovi imaju svoja prošteništa, kamo hodočaste, i to:
Bedem saveznika na groblju Père Lacháisu, spomenik Diderotov.
Le Champ des Navets.

Pavao Adam piše u svojim govorima (Entretiens) o Ravacholu: »Rodio nam se je svetac. Njegova krv bit će primjer, koji će davati novu hrabrost i nove mučenike.«

To je bio više nego svetac, više nego mučenik, to je bio Ravachol — Isus, kao što ga je bogohulno opisao pjesnik te stranke, Pavao Paillette.

---

* A koliko se otada može nadodati atentata! Imenito ću spomenuti atentat na ministra Canovasa u Španjolskoj, na caricu austrijsku, na talijanskog kralja, perzijskog šaha.

Već god. 1881. Garibaldi u pismu na Feliksa Pijati-a prigodom umorstva Aleksandra II. preko mjere hvali taj novi kult: »Moj dragi Pijat, političko je umorstvo tajni ključ, da se provede revolucija svojoj konačnoj svrsi. Vladari nazivlju ubojice prijateljima naroda. A prave republikance, kao što su bili nekoč Agerilas, Milano, Pietri, Orsini, Pianeri, Monti i Tognetti, nazvali su ubojicama. To su danas mučenici, koje narod štuje. Hoedel, Nobiling, Moncasi, Passanate, Solovjev, Otero, Hartmann i njegovi drugovi jesu hrabri preteče socijalne republike.

»Prokleto je svećenstvo pravi ubojica... Ono vodi napredak na lomaču i k tomu ubija savjest lažju. Neka svećenstvo prognaju u Sibiriju, a ne hrabre drugove Hartmannove.« (Po navodu grofa Soderini-a, str. 60.)

XVII. Treba da na koncu naznačimo lijekove, kojima ćemo zapriječiti ovo rastočno djelovanje socijalizma i anarkizma.

I u prvi red valja nam staviti djelovanje Crkve.

Duhovni apoštoli mogu podvostručiti radinost, no ipak to nije dovoljno. Crkva mora zadojiti duše duhom ljubavi, ustrpljivosti i ravnodušnosti naprama zemaljskim dobrima; ali se takodjer mora baviti interesima naroda. Dosad ju je priječio utjecaj cezarizma i galikalizma, da to ne radi dovoljno.

»Kristovi su se službenici zavukli u sakristiju i svetišta kao u zimne stanove.« (Msgr. Ireland.)

Lav XIII. ponosno je nastavio katoličku tradiciju glasno opetujući, »da se Crkva ne da tako iscrpsti brigom za duše, te napušća ono, što se odnosi i na zemaljski i smrtni život.«

Evangjelje nas podučaje, da je Isus liječio tjelesa, da rasvijetli pamet i da je umnožavao kruhove, da posveti duše.

»Svi priznaju, reče gandski biskup na socijalnom kongresu u Lüttichu 1890., da ima tri katego-

rije radnika: socijalista, indiferentista i katolika. Vjerujem, da prvi posve glasno bubaju, da se samo jedna stranka, stranka socijalistička, bavi materijalnim interesima radnika. Vjerujem, da većina radnika druge kategorije, t. j. indiferentisti, misle isto. I nadodajem, da mnogo katoličkih radnika nije daleko, da se priklopi istom ovom nazoru.«

Ništa nije istinitije, ali i ništa nije pogibeljnije, kako reče Manning, nego to, što »se je približilo vrijeme, kad će Crkva raspravljati o svojim koristima ne više sa monarsima, nego s narodom.«

I shvaća se poziv papin: »Hajdete narodu.«

Čim se radnici uvjere, da će Crkva i svećenici rado isticati njihove zakonite zahtjeve, besvjesno će poći onamo, kamo ih vuče glad za Kristom, koji se nalazi u njihovim dušama, koje su preporodjene krstom.

Svećenstvo će razumijevanjem potreba svoga doba (proučavanjem industrijalnih i poljodjelskih pitanja) opet postati socijalna moć, s kojom će morati računati javno mnijenje. Galikanska će lozinka od god. 1862. (što joj država narinula): »Svećenik neka se bavi u crkvi i izvan crkve samo religijoznim stvarima« biti pobijedjena na najveće dobro Crkve i kršćanskog naroda. (A ne ide li dakle sve bolje od 1862.?) I kršćanski će puk shvatiti svoje dužnosti. On će znati, da prima potvrdu, da se pokaže svagdje kršćaninom, u socijalnom, kao što i u privatnom životu.

Katolička stranka mora niknuti iz ovog glasa radnika: »Branite nas i branit ćemo vas.« Ona ne smije socijalistima prepustiti tu slavu, da se proglasuju poslanicima pravde i da dižu svoj glas u ime potištenih, nego mora stupiti u neodlučne skupštine i tu se pokazati braniocem naroda.

Taj je pokret započeo i mora se svukuda razglasiti: po Francuskoj, po Belgiji, po Italiji, po Njemačkoj. Evo, kako knez Alojzije Lihtensteinski opisuje prve početke u Austriji:

»Kod nas je svećenstvo shvatilo, da se milostinjom i ako je drži nužnom u slučaju izvanredne bijede i ako je drži nužnom kao osobno izvršivanje altruizma, ipak ne može riješiti socijalno pitanje; da ne može i ako bi bili bogataši ne znam kako plemeniti, jer će uvijek njihova ljubav biti nedostatno sredstvo. I zato se je austrijsko svećenstvo stavilo na čelo stranke socijalnih reforma i ima odlično mjesto u javnim skupštinama. — Pravednost zahtijeva, da onaj, koji radi, može jesti, kad ogladni i da može lijepo hraniti svoju obitelj; pravednost traži, da se pristojno odijeva i da ima pristojan stan. Mi hoćemo, da radnik može živjeti i da on i njegova djeca ne spavaju u neurednim, malim i niskim stanovima bez razlike dobi i spola. Mi tražimo normalno trajanje rada za ljude, žene i djecu. Mi takodjer tražimo minimum plaće za sve...«

Nadodajmo, da je jedna od najuspješnijih vrsta apoštolata — štampa. Na nju se može primijeniti ono, što reče sv. Pavao o propovijedanju: »Insta opportune, importune, argue, obsecza, increpa, in omni patientia et doctrina.« (II. Tim., IV.) Treba oko tog neumorno revnovati. Vidjeli smo, da se socijalizam temelji na vještim sofizmima i zavodljivim sanjarijama; stoga treba, da na to odgovaramo svaki dan i na sve načine: dnevnicima, knjigama, brošurama i pučkim predavanjima. Pobjeda će biti onih, koji će biti radiniji.

XVIII. Djelovanje Crkve moraju pomagati i državni zakoni.

Treba nam neke zakonodavne reforme, koja bi zadovoljavala pravim nadama naroda i koja bi mu ukinula, koliko je moguće, štete i opravdane tužbe.

Ova se reforma mora tražiti svim sredstvima, kojima raspolažemo: štampom, sastancima, parlamentom. A ima kojih desetak glavnih točaka.

Treba tražiti udrugama juridičko priznanje i pravo posjedovanja.

Treba da nedjeljni počinak bude općenit i da ga štiti zakon.

Radni ugovor mora imati svoje posebne zakone sa izričitim i točnim jamstvom za sva prava radnika.

Radni zakonik mora odrediti normalno trajanje rada, uslove za rad po noći i za rad žena i djece.

Mora se tražiti, da se pobrine za minimum cijene u javnim dražbama.

Mora se uništiti lihvarstvo i agiotaža, mora se urediti igra na burzama, mora se pobrinuti za nadzor u izdavanju dionica, zatim nadzor trustova i kupovanja na veliko.

Moraju se obilno potpomagati kupovanja svake vrsti.

Radničke komore moraju olakšati organizaciju radnika i obranu njihovih prava.

Razvitak i očuvanje malog vlasništva mora se potpomagati reformom zakona glede nasljedstva i poreza, zatim lijepim darovima za gradnju radničkih kuća, osnutkom poljodjelske komore u demokratičkom duhu i osnutkom seoskog kredita.

Proračuni se moraju učiniti jednostavnijim, a porezi se moraju bolje podijeliti.

Napokon se mora strogo nadzirati akcija raznih sekta. Tajna se društva moraju raskrinkati. Židovi se moraju držati za strance, koji se teško asimiliraju. Visoke službe, magistrature, uprave i vojske moraju im biti zatvorene. Mora se nadzirati njihovo djelovanje u štampi i u banci. To nije vjersko pitanje, nego rodoljubno.

XIX. Treba sjediniti s akcijom Crkve i zakona privatnu inicijativu. Po njoj se mora raditi u političkoj i izbornoj uredbi, u izvršivanju dužnosti na dan glasovanja, a osobito u razvijanju društvenoga duha.

Kršćanski je patronat (t. j. briga pravog katoličkog poslodavca za svoje radnike) mjesni i u većem dijelu prolazni lijek, ali je ipak dužnost i mora se na nj često potsjećati.

Sindikati i udruge, gdje su zastupana oba elementa, patronalni i radnički, po povjerenstvima za obrambene sudove, jesu sredstva za mirenje.

Ekonomati mogu pojeftiniti život.

Kooperacija daje drugovima snage, koja proizlazi iz ujedinjenja i sloge. Sudjelovanje pri dobiti daje radnicima neko dostojanstvo i neku korist od patronata. Tim se ublažuje ono, što ima u plaći ponizujućega i nedostojnoga.

Nego prije svega treba da zavlada u udrugama duh pravednosti i duh ljubavi, duh kršćanski obilan i očit. Bez toga stvorit će nam udruge mirno stanje pod oružjem, koje ne vrijedi ništa više od rata, što ga i stvarno pripravlja.

Razne udruge čuvale bi mrtve kapitale s obzirom na boj. Mi hoćemo ravnotežu sila, da se umanje navale jačega, ali s evangjeoskom začinom.

Kooperacija ili sudjelovanje u prihodima bit će bez dvojbe način radničke organizacije u budućnosti. Drago nam je, što možemo takova nagadjanja ili bolje predvidjanja čitati u jednoj raspravi gosp. Deschanela: »Društva, koja čine toliku čast duhu organizacije, brizi naših veleobrtnika, njihovu osjećanju pravednosti i ljubavi, ta društva, i od kojih osjećaju radnici katkada veću obvezatnost, nego dobročinstva, stoje u prelaznom stanju izmedju industrije prošlosti i industrije budućnosti.

Ovo je industrijalni feudalni sustav, koji traži općine.

Sada je po tome sudjeno dobrotvornim i potrebitim oblicima, da iščeznu. Kako reče gosp. Engel-Dollfus, jedan od onih velikih dobrotvora, koji su podigli patronalne ustanove na viši stepen savršenosti, štednja i blago pod zastavom patronata dosljedno dolazi pred potpunim ekonomskim oslobodjenjem pomoću kooperacije...«

XX. Napokon treba dati našemu radu čisto demokratski karakter.

Da lako pobijamo socijalizam, treba računati s jednom važnom činjenicom, s egzistencijom s v e o p ć e g d e m o k r a t s k o g p o k r e t a. Raspravljalo se koliko mu drago o etimologiji, vrijednosti, pristalosti i prikladnosti riječi d e m o k r a c i j a, ipak nije nimalo nesigurnija činjenica, da opstoji sveopći demokratski pokret; njega je istim riječima potvrdio sv. Otac msgru. Doutrelouxu. (Pastirsko pismo msgr. Lüttichškog, 14. siječnja 1894.) No pogriješno mnijenje, koje su posijali vješti političari, očito se prima vrlo brzo i konfundira se demokratski i radnički pokret sa socijalističkim.

Hvala ovoj konfuziji, dobri i pošteni radnici, koji nikako ne pristaju uz kolektivističke nauke, ipak se prikupljaju uz socijalističku radničku stranku, da izvojšte radničke zahtjeve, koje smatraju pravednima. — Tu su činjenicu pokazali mgr. Doutreloux, gg. du Maroussem, Ch. Grad, d'Eichtal i mnogo drugih pisaca.

Radnički je pokret posljedica socijalne evolucije i ekonomske transformacije modernog svijeta. To nam pokazuje i poglavica Crkve i veli: »Požurite se i skupljajte radnike u kršćanske udruge; pomozite im, da im se mirnim načinom poboljša sudbina.« — Socijalistički je pokret naprotiv poduzeće nekojih vodja, koji si čine od puka političku tremplinu (daska, s koje sokolaši skaču). Njihov je rad istrgnuo jednoč ovaj sud nekom piscu, koji ih je sasvim izbliza mogao slijediti: »Socijalizam nije cilj, nego sredstvo.«

Zato se ne smije poduzeti proti socijalizmu boj s čisto negativnim programom; jer ne može biti uspješan, osim ako se pokaže radničkim slojevima, da katolicizam ima pozitivni program za poboljšanje njihove sudbine. Nije dosta, da ismijavamo socijalistički program, nego treba da suprotstavljamo njihovim sanjarijama proktične reforme, koje proistječu iz kršćanskih načela; i ne smijemo pripustiti radnicima, te misle, da se katolici jedino zanimaju njihovom sudbinom, da ih odcijepe od drugih teoretičara, koji isto tako tvrde, da se brinu za njih. Socijalni (i demokratski) kršćanski pokret morao bi i onda opstojati, kad ne bi bilo socijalizma. (Isp. msgr. Doutrelouxa: Pastirsko pismo od 14. siječnja 1895., str. 20)

Zaključak.

Podjimo dakle k narodu, prosvjetljujmo ga, podučavajmo ga, ljubimo ga! Podjimo k njemu s o d r e d j e n i m s o c i j a l n i m p r o g r a m o m, s pravim pučkim djelima, s neprekidnom radinošću. Ima istine u slijedećim retcima, što ih nedavno napisa neki pariški socijalistički poslanik: »P r a v i, j e d i n o p o g i b e l j n i n e p r i j a t e l j i s o c i j a l i s t a nisu gradjani, jer ih muči neprobava...

Mi ih ne vidimo više ni medju starim ostancima veleposjedničke aristokracije, koja je ugrezla u svoju naravnu nepomirljivost, jer je dobro opskrbljena; ne vidimo ih ni u vikačkoj četi hvališa, kao što je Cassagnac, koji njuše po vratima kraljevskih ili carskih kuća, da otkriju masniju službu... Oni, kojih se moramo nada sve bojati, na koje nam valja bez odmora paziti i koje nam treba bez milosrdja suzbijati, imaju mudro smišljenu metodu; oni slijede vodje pune duševne snage i pokoravaju se riječima onih, čija govornička vještina čini na radničke slojeve pogibeljan čar...

Ne će proći dugo vremena, i ti će t a k o z v a n i k r š ć a n s k i d e m o k r a t i zauzeti proti nama p r v o m j e s t o u socijalnoj borbi; oni će biti falanga, oko koje će se okupiti umirući konservativci i vjerolomni republikanci...«

Dao Bog! Dao Bog! Bila ovo naša križarska vojna proti ekonomskom ropstvu.

To nam je rekao Lav XIII. toliko puta! Podjimo k ovom puku, koji trpi i koji traži spas u sa-

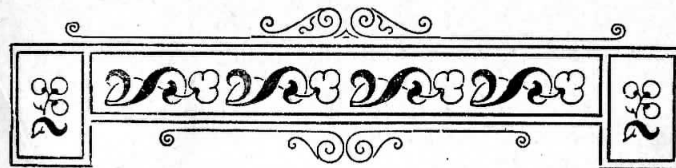
njarijama. Podjimo k njemu s pravim socijalnim znanjem i djelima.

Raskrinkajmo socijaliste, pokazujmo prave lijekove socijalnom zlu. Ljubimo narod, branimo ga! On nas čeka, on će nas ljubiti, on će nas braniti u svoje vrijeme.

Pripovijeda se, da se je pred opata Planchata, kad su ga mučili za vrijeme komune, bacio jedan pariški šegrt njegovog patronata i viknuo ubojicama: »Ne ćete ga ubiti prije, no što ubijete mene.« Takva mora biti i sloga izmedju svećenika i naroda, apoštola i radnika, a ta se sloga utvrdjuje požrtvovnošću i učinjenim uslugama.

Stoga na djelo! na djelo!

Peta konferenca.

Socijalna misija Crkve.

Uzorita gospodo!*

Pred vama ne mogu govoriti bez uzbudjenja. Vi ste senat Crkve, kao što je papa njezin duhovni glavar.

Čitamo u knjizi brojeva, da je Mojsija primio naredbu, da sastavi vijeće od sedamdeset i dvojice staraca, koji bi se izabrali izmedju učenjaka i poglavica naroda. I obeća Bog Mojsiji, da će ih donekle isto tako nadariti, kao njega, posebnim darovima razboritosti i vlasti, te ga mognu pomagati u njegovoj službi: Et auferam de spiritu tuo et tradam eis, ut sustentent tecum onus populi et non tu solus graveris.

Mojsije sada jest Petar, jest Lav XIII. Tako mi kršćani vjerujemo, a i u katakombama često vidjamo, da se Petar slika kao Mojsije. A vas predaja često zove senatom Crkve. Sv. Pijo I. pišući biskupu viennskom kaže: »Pozdravlja vas senat Kristov, koji stoji u Rimu.« I mi, koji smo iz Francuske, ponizno odvraćamo senatu Kristovom, koji stoluje u Rimu, pozdrav, što ga je poslao negda našim pastirima . . .

---

* Na ovoj su nas konferenci počastila četiri kardinala svojom prisutnošću.

I. Danas ćemo promatrati blagotvornu ulogu Crkve u socijalnom životu naroda. Stoga treba, da dobro proučimo povijest Crkve u Rimu. Ovdje je glava i srce Crkve i odavle odsijeva njezina nauka i širi se njezina ljubav.

Povjest će nas dovesti do toga, te priznamo, da je Crkva oslobadjala ljudstvo od svih tiranija i da je promicala svaki napredak.

II. Bog je htio, da u samom starom zavjetu ocrta ulogu i odredjenje svoje Crkve. Tražimo tajnu Božju medju prorocima, a medjutim pomoći će nam evangjelje, da ih mognemo protumačiti.

Izaija i Miheja opisivali su jedan za drugim sreću novih vremena.

Izaija u svojoj žezdeset i prvoj glavi navodi samog Spasitelja, gdje govori: »Duh je Božji sa mnom, reče Mesija, ja sam poslan, da javim bolju sudbinu siromašnima; moja je misija slična misiji, što su ju imali glasnici jubilarne godine, koji oglašivahu slobodu i otpust dugova: ut praedicarem annum placabilem Domino, ut consolarer omnes lugentes.« (Gl. LXI. red. 1—2.)

I prorok dodaje: »Bog se zakle, novi Sione, da ne će dopustiti tvojim neprijateljima, da ti jedu šenicu i piju vino.«

Govoraše o miru i obilju, koje će vladati u Crkvi kaže Cornelius Lapide.

Da se ove riječi pravo primjenjuju na Mesiju, o tom nema sumnje, jer i sam naš Spasitelj aludira u Evangjelju na to mjesto. (Sv. Mat., II.; sv. Luka, IV.)

Miheja je izrazitiji u svom opisivanju: »Crkva je, kaže on, duhovno brdo, koje se diže na brežuljcima. Narodi će ići k njoj i ona će im dati zakone i sudit će ih. I napravit će od svojih kopalja plužna crtala i svaki će živjeti u miru pod svojim trsom i pod svojom smokvom.« (Gl. IV.)

Prorok jasno usporedjuje nova vremena sa najsretnijim godinama kraljevanja Selamunova, koje

su istim riječima opisane u trećoj knjizi kraljeva, u poglavlju četvrtom.

Ali to ipak ne znači, da se mir i blagostanje ne može poremetiti. Nema ništa stalna na zemlji. Uvijek će biti medju nama siromaha. U kraljevstvo se nebesko drukčije ne dolazi, nego po mnogim nevoljama. (Riječi sv. Pavla u Djelima Ap.)

Nu proroci su u jednoj cjelini promatrali nova vremena i prikazivala su im se kao krasno nebo, koje tek pomalo zastiru oblačci iza oluje.

Proročanstva su jasna: narodima, koji u njega vjeruju, donijet će Krist mir, slobodu i blagostanje.

III. Evangjelje ponavlja, što su proroci naviješćivali: nova će vremena gledati dosad nepoznato blagostanje.

I Isus propovijedajući u nazaretskoj sinagogi i primajući poslanike Ivana Krstitelja, upućuje svoje slušatelje na proročanstvo Izaijino: »Kažite Ivanu, što ste vidjeli: siromašni primaju veselu vijest, da će se osloboditi.« (Mat., II.; Luka, IV.)

Jednom drugom zgodom govori Gospodin svojim učenicima o bogatstvu. I dobro im reče, da se ne smiju za nj previše brinuti, nego nadodaje, da će im se ono po vrhu pridodati.

»Ne brinite se previše, reče im, za sve ono, što spada u materijalna dobra, nego tražite prije svega kraljevstvo Božje i njegovu pravdu, a ono će vam se sve po vrhu nadodati: et haec omnia adjicientur vobis.«

Nitko nije bolje protumačio ovog mjesta, od sv. Augustina: »Zemaljska dobra, kaže, ne će dakle biti plaća za dobra djela. Ta vam je plaća potpuno pridržana za nebo, no dat će vam se preko pogodbe, ko s dobre ruke (mantissa) ili kao ono, što trgovci po vrhu daju preko odmjerene robe.

Pak zašto bi mi u propovijedanju evangjelja zaboravljali spomenuti taj dopunjak?

Jedna latinska poslovica, koju navodi pjesnik

Lucilije, istinito kaže, da dopunjak osjetljivije razveseljuje, nego li kupljena roba:

»M a n t i s s a o b s o n i u m v i n c i t.« U talijanskom se takodjer kaže: »E p i ù l a g i u n t a c h e l a d e r r a t a.«

Gospodin je upravo htio obećati ovo po prilici, jer je poznavao ljudsku narav. Zato ne budimo ni mi stroži od njega. Kršćanski moral brani samo prekomjernu želju za bogastvima i žudnju za nasladama.

Sv. Pavao opetuje obučavanje našeg Spasitelja: »Pobožnost je za sve korisna: ona ima obećanje i ovoga i drugoga života.« (Posl. I. Tim., IV.) Kornelije a Lapide ukratko tumačeći crkvene oce, nadodaje: »Pobožnost nam obećaje na ovoj zemlji život miran, dug i dobro opskrbljen dobrima, koja nam trebaju.

Ne zadovoljimo se ispovijedanjem savršenih krijeposti: umrtvivanja, samoprijegora, potpune ravnodušnosti. Nasljedujmo našeg glavara Lava XIII. On je još kao biskup pokazivao u svojim pastirskim poslanicama, kako je Crkva vrelo napretka i civilizacije. Kad je postao papa, to osobito naglašuje u enciklikama R e r u m n o v a r u m i I n s c r u t a b i l i: »Crkva je, veli, oslobodila robove, ona čini, da vlada pravednost i ljubav i potpomaže znanosti i umjetnosti... a civilizacija stoji u razmjeru sa njezinom slobodom i s njezinim djelovanjem.«

IV. Uostalom cijelo evangjelje i sve njegove moralne i socijalne nauke osiguravaju blagostanje pravim kršćanskim narodima.

Poslušnost duhovnoj ili svjetovnoj vlasti nalazi čvrstu podlogu u religiji. A ne jamči li ta poslušnost za red i mir?

Obitelj je uzdignuta na veću čast, pošto je posvećena sakramentom i učvršćena nerazrješivošću.

A nauka, koja uči, da je rad dužnost, da je pravednost strogi zakon, da je milostinja obvezatna, da je bratska ljubav prava krjepost, da je umjerenost i uzdržljivost zapovijed, zar ne će dakle takova nauka, koliko je ljudima moguće, zasuti ponor, koji rastavlja bogataše od siromaka?

Ukinuće ropstva nije doduše proglašeno u evangjelju, ali jest pripravljeno.

Duh evangjelja isključuje rashod, a njeguje umjetnost i znanost tim, što je apoštolima zapovijedjeno, da naučavaju i tim, što se usavršuju obredi, koje traži dostojanstvo euharističke žrtve i ostalih sakramenata.

Siromah i rob ne mogu se više gaziti nogama i prezirati, iza kako je evangjelje razjasnilo, da treba u njima gledati samog Hrista.

No vrijeme je, da prolistav historiju, dokažemo, da je Crkva točno ispunila svoju misiju i da je razvila svoja načela u toliko, u koliko to dopušta slabost ljudska.

V. Da opreku bolje shvatimo, bacimo najprije pogled na stanje, u kojem je Crkva našla pogansko društvo.

Iza periode, kad je bila relativno dosta velika moralnost i naravne krjeposti, pade Rim i njegovo ogromno carstvo u najveću pokvarenost, a zaveden onim napastima, što ih radja bogatstvo.

Svetonije, Tacit i Salustij pripovijedaju nam, u kako je poniženje spalo carstvo; kako su najsramotnije mane zavladale u svim društvenim slojevima i kako se je uspirivala mržnja u srcima siromaka i robova.

Rim je na vrhuncu bogatstva. Ništa se ne može usporediti sa sjajem njegovih palača i njegovih spomenika. To nam iza 1800 godina svjedoče njegove ruševine.

Ali ono, čim se odlikuje, nisu dobrotvorni zavodi, nego kupališta i teatri... U vrijeme carstva Rim je grad uživanja i raskošja. Njegove mnogobrojne zgrade jesu ogromni gradovi uživanja. On ima više amfiteatara, a tek u jednom od tih može stati 87.000 gledalaca. U velikom se cirkusu može smjestiti 300.000.

Ali u njemu nema ni ciglog jednog dobrotvornog zavoda. Narod se prodaje onima, koji teže, da budu izabrani. I ne traži, nego kruha i zabava. Raskoš je velikaša veća, nego što se može zamisliti. Lijepe se kuće sve sjaje od mozaika i mramora. Zlato, srebro, bjelokost, dragulji i najrjedje drvo nije se štedilo u pokućstvu.

Bogatstvo je velikaša neizmjerno. A stiču ga guljenjem dok upravljaju provincijama i pronevjerenjem na državnim tržištima.* Cezar prisustvovaše javnim igrama sjedeći na stolcu od masivnog zlata. Kraso imadjaše 250 milijuna u nepokretnim dobrima, a da i ne brojimo njegovo pokućtvo i robove. Seneka, koji je onako lijepo pisao o blaženoj sredini, imadjaše 60 milijuna u zemlji (t. j. posjeda), Cecilij ostavi svojim baštinicima 125 milijuna, 5000 robova, 3000 pari goveda i 260.000 drugih životinja. Svi su velikaši taki.

Njihova luda raskoš prekoračuje sve, što se o tome može reći. Kaligula u jednoj godini potroši ni više, ni manje od 400 milijuna. Lukul svakim danom izdavaše za svoj ručak 25.000 franaka. Heliogabal hrani svoje pse masnim jetrima, konje groždjem i čistim ječmom, a lavove fazanima. Spominju se njegove gozbe sa dvadeset vrsti jela, sofe od čistog srebra i svilene, biserom posute haljine, koje su se samo jedanput upotrebljavale. Žene nošahu dragulje od velike vrijednosti. Bilo ih je, kako kaže Plinije, koje su se po sedamdeset puta na dan kupale u magarećem mlijeku. Za Popejom je na njenim putovanjima išlo 500 magarica. Plinije spominje neku matronu, koja je na proste prijateljske sastanke nosila na sebi 8 milijuna dragocjenosti. Cijeli je Rim bio više, manje odan ovoj razuzdanosti.

---

* Poznato je, što su učinili već za vrijeme republike Ver u jednoj provinciji, Albiu i Florus u Judeji, Flako u Aleksandriji, Salust u Africi, a za tri godine.

Putenost prouzrokuje krvološtvo. Poganski Rim opravdava taj princip; svagdje je vladala mržnja i okrutnost.

Najveće je uživanje bilo gledati gladiatore, gdje se medju sobom kolju i gdje se do smrti bore sa životinjama.

Mnogo je ljudskih života palo za volju krvoločnih zabava.

A naši su praoci, Gali, Germani, Bretonci kao ratni zarobljenici nosili terete ovih gnjusnih svečanosti.

Već je republikanska strogost onakih, kao što su bili Fabij i Scipio, poznavala pokolje u cirkusima.

Za vrijeme pogreba Lepidova vidje Rim u areni do dvadeset i dva para boraca, a šezdeset za pokopa Licinijeva (183. prije Krista). To su njihove dobrotvorne zaklade narodu.

Julije Cezar kupi za igre, koje je bio nakanio dati, toliki broj gladiatora, da su o tom njegovi protivnici posumnjali i da je senatus consultus odredio stalan broj borioca i mirmilona, koji su si mogli u jednom danu presjeći vrat.

Ali se je ipak malo iza toga vidjelo, gdje se bije 640 gladiatora pod zaštitom Cezarovom. (Svetonije, Cezar, Gl. X.)

August zabrani pretorima davati na godinu više od dvije igre po 120 ljudi. Horacije (Satira II.) i Pers (Satira IV.) govore o stotini parova borioca, koje su davali posebnici.

U igrama, što ih je priredjivao sam August, vidjelo se, gdje se bori 10.000 l j u d i.

Tiberije odredi maksimum igara, koje smiju davati posebnici, ali ne iz čovječnosti, nego da se očuvaju i s k l j u č i v o c a r s k a p r a v a.

Trajan dade jedanput igre sa 10.000 b o r a c a.

Za republike je jedna sjajna gladiatorska igra stajala do 30 talenata (184.000 franaka). A mnogo se više trošilo za vrijeme carstva. Samnićani, Gali,

Tračani, Germani, Bretonci, Svevi, Dačani, Mauri lijevahu svoju krv, da zabavljaju Rimljane.

God. 46. prije Krista iskopa Julije Cezar na Martovu polju luku, gdje su se borila dva brodovlja jedno proti drugomu, i to tirsko i egipatsko, u kojima su bile ladje sa više redova vesala, a brojile su 1000 vojnika i 2000 veslača.

U jednom prikazivanju morske bitke borilo se za Augusta 3000 ljudi, a za Klaudija 19.000. — 18 slonova, 600 lavova i 410 drugih zvijeri bilo je pri Pompejevim igrama, a 3500 zvijeri na Augustovim.

Prigodom inauguriranja flavijskog amfiteatra posveti Tito sto dana zabavama svjetine, a 9000 se zvijeri žrtvovalo.

Trajan iza svojih pobjeda na Dačanima dade, da se 11.000 divljih životinja bori proti gladijatorima.

Ovidije, Stacije, Marcial uzvisuju te igre.

Cicero veli, da su one korisna obuka, kako ćemo prezirati boli i smrt. Plinije hvali Trajana, koji daje narodu ove zabave.

Tacit, premda sasvim žali prolivenu krv, ipak nadodaje, da je ovo uvijek bila samo ropska krv. Jedini Seneka izrazuje neko čuvstvo odvratnosti. Poganstvu je falila ideja o pravima poniznih i malih. Tek Isus pouči svijet, kakva je vrijednost jedne duše.

Okrutnost poganskog Rima najbolje se pokazivala napram najslabijim bićima: ženi, djetetu, robu i siromaku.

Žena u Rimu nije imala nikakvog štovanja. Mladu je poganku mogao njezin otac ubiti ili prodati. I udavala se za onoga, koji je najviše ponudio i postajala je njegovo vlasništvo i kao njegov rob, te ju mogaše i ostaviti.

Mnogoženstvo i rastava bila su zakonima primljena.

Dijete se je moglo uzdignuti na čast samo blagoslovom božanskog naučitelja.

Ono se nije smatralo za ljudsko biće, dok se nije othranilo. A velik su ih broj bacali smrti u ralje. Sam August potvrdi taj običaj pravoznanstvom.

Da se izlažu djeca, bio je opći običaj za careva, kako vele Svetonije i Tacit. Otac je imao vlast ubiti ili prodati svoju djecu.

Što se onda može reći o robovima? Ispočetka bilo ih je vrlo mnogo. Na 120 milijuna podanika, koje je imalo carstvo za Trajana, bilo je manje od 10 milijuna slobodnih ljudi. Svaka bogata rimska kuća brojila je više tisuća robova za službu hira gospodarevih. Noću su ih zatvarali u mračne svodove »Ergastula« zvane.

Rob bijaše stvar, predmet trgovine, jer su ga zakoni stavljali u red životinja.

Gospodar je imao pravo nad životom i smrću svoga roba, te s njim po svojoj volji postupaše. Ako se dogodilo, da je bio ubijen koji slobodan čovjek u kojoj kući, mogli su se pogubiti svi robovi te kuće. Tad bi ih se na stotine vodilo na stratište.

A što sa siromasima? Smatralo se za zločin njih potpomagati. Poznat je čin onoga cara, koji, pošto ih nije mogao gledati u gradu, nakrca njima tri broda, pa ih pusti na pučinu morsku.

VI. Petar i Pavao dodjoše u Rim. I naskoro predobiše medju plemstvom neke izabrane familije, koje su bile sačuvale stare običaje; Kornelije, Pomponije, Emilije (grobovi nam u katakombama pokazuju ta imena) i nekoje nove familije, kao što je ona Flavija, od koje se ogranak, koji je ostao u poganskoj vjeri, brzo dočepa vrhovne vlasti.

Njihovi nasljednici predobiše Cecilije i Fabije i mnogo drugih patricijskih familija. Ovo je omogućilo, da se je utemeljio onaj veliki podzemni grad, katakombe u predgradskom vlasništvu ovih obitelji.

I siromasi takodjer prigrliše u velikom broju ovu nauku, koja im je nosila slobodu, ljubav i čast, koje do onda nisu ni poznavali.

Trebalo bi usporediti pogansko vladanje sa vladanjem ovoga novoga grada. Apologete: Tertulijan,

Tacijan, Minucij Felix, Justin, Euzebij opisali su ga i razlagali su ga za svoju obranu poganima, pa i samim carevima.

I katakombe, taj veliki podzemni grad, čiji bi triiemovi, da se raširc, dali 300 milja dugih uredjenih ulica sa 6 milijuna grobnica, i katakombe samim svojim izgledom, ukrasom, simoboličkim značenjem govore nam o potpunoj čistoći i strogosti vladanja kod tih ljudi.

Na mjesto Venere i Merkura prizna nam kršćanska umjetnost dražesni tip dobrog pastira, te pobožne i poučne simbole krsta, pokore i Euharistije.

VII. Djela ljubavi prama svim patnicima imaju svoj početak u katakombama. »Svako od nas, veli Tertulijan, donosi svakog mjeseca svoj mali porez prama svojim sredstvima i prama svojoj volji. I to je kao neka pobožna riznica. Upotrebljava se za prehranjivanje siromaka, za troškove pri njihovu pogrebu, za uzdržavanje siročadi, vremešnih i slabih sluga; upotrebljava se za potpomaganje naše braće, koja su radi Boga osudjena na rudnike ili zatvorena u tamnici. I u tom se sastoje sva naša djela.«

Njima nije nikakva požrtvovnost nepoznata. Oni nisu zaboravljali ljubavi prama domovini. »Mi se molimo Bogu, reče Tertulijan, za dobrobit careva. Mi molimo, da im Bog dade mirnu vladu, hrabru vojsku, vjeran senat i poslušne podanike.« »Što se tiče poreza, mi ih potpuno i bez prevare uplaćujemo.«

Opreka je potpuna.

Poganstvo bi mogli simbolički označiti s nekoliko imena, kao što su: Heliogabal, Lukul, Popeja; a kršćanstvo sa Sebastijanima, Janjama, Cecilijama, sve sjajnim i slavnim imenima, koja pobudjuju na krjepost.

Krjepost slaba i bez ljudskih sredstava, slična Davidu pred licem Goliatovim, krjepost, koju su zastupali apostoli i njihovi učenici, borila se je proti silnom poganstvu i srušila ga je.

U ovu je čvrstu masu poganskoga društva bačeno malo kvasca, ali jakog kvasca poniznosti, čistoće, ljubavi i pokore i uzdigao je ovo cijelo socijalno tijelo i prodro je na sve strane i sve je oživio i očistio.

VIII. Oslobodjenje robova jest jedan izmedju najboljih historijskih dokaza u prilog Crkvi.

Naš je Gospodin stavio temelj tomu, nazivljući sve svojom djecom i svojom braćom.

Sv. Pavao, tumačeći te riječi Kristove, piše Filemonu: »Nema razlike medju robom i slobodnim čovjekom; vi ste svi braća, ljubite jedni druge.«

A Efežanima ističe sv. Pavao dužnosti, koje imaju gospodari: »Oni duguju onima, što ih služe; pravdu, blagost, poštovanje, jer je jedan Bog sviju.« Ova će načela ubrzo promijeniti položaj robova, te će biti kao prosti sluge.

Najstariji crkveni zakoni, apoštolski kanoni traže za robove sedmični počinak.

Treba čuti crkvene oce, kako se dižu proti okrutnosti nekih gospodara. »Kakva vam je potreba, reče sv. Krizostom, da vas slijede toliki robovi? Naučite ih kojem zanatu i oslobodite ih.« — »Gospodari, reče sv. Grgur nisenski, ne zaboravite, da je čovjek po svojoj naravi slobodan i da su pred Bogom vaši robovi jednaki s vama.«

Konstantin, Teodozije i Justinijan priznadoše u svojim zakonima, da je ropstvo institucija protivna naravnom pravu i upotrebljavaju sve mjere, da promaknu oslobadjanje.

Crkva nije mogla naprečac proglasiti oslobodjenje svih robova, jer ti ljudi nisu bili pripravljeni za slobodu i jer bi društvo u tom slučaju moralo pretrpiti strašnu krizu, nego su oslobodjenja redom ulazila u običaj. Sv. Ambrozije kaže, da su robovi, koji su se oslobadjali i svake veće godišnje svetkovine na krštenje dovodili, bili najljepši ukras kršćanskih otajstva.

Svi su sveci i svi znameniti kršćani bili pleme-

niti oslobodjači robova. Sv. Melanija oslobodi 5000 svojih robova. Hermes, bivši prefekt carstva, kad posta kršćaninom, oslobodi i na krst pripravi 1250 robova. Sv. Kromacije, sin prefekta grada Rima, učini isto. Sv. Ciprijan skupljaše u Kartagi milodare, da otkupljuje robove i da ih oslobadja. Sv. Grgur Veliki, sv. Cezarije arlski, sv. Fortunat, sv. German pariški, sv. Eloi noyonski i svi pobožni biskupi prvih vjekova otkupljivahu po tržištima robove, da ih oslobode.

Karlo Veliki i Ljudevit Pobožni dadoše zadnji udarac ropstvu medju kršćanskim narodima, a revnost je crkvenih redova, koji su se posvetili otkupljivanju zarobljenika, sigurno dopirala do u Afriku i Ameriku.

IX. Čim je Crkva mogla uplivisati na državno zakonodavstvo, transformirala je socijalne ustanove, kao što je transformirala ropstvo i uredbu rada.

U carstvu rimskom nastade kršćanska perioda sa Konstantinom i njegovim nasljednicima. Njegovi su se zakoni obnavljali. I preživjele su ga njegove nove ustanove i postale su u cijelosti zajednička imovina kršćanstva; a mi možemo suditi o opreci, koju zapažamo izmedju njih i poganskih zakona i običaja.

Prijašnje medjunarodno pravo nije bilo drugo, nego zakon, vae victis, jao pobjedjenim! Ratom su sticali plijen i robove. Kršćansko carstvo više ne hvata robova, nego s njime započima njihovo oslobodjenje (Justinijanov kodeks); kršćanin se, kad pobijedi, brine za ranjene neprijatelje na bojnom polju.

U politici je kršćanstvo prije sebe našlo apsolutni despotizam. Ono poštiva moć, ali smatra časnom dužnost knezova i kaže im sa Kristom: Neka se onaj, koji je prvi, učini slugom ostalih.

U obitelji Konstantinov zakon ukinu mnogoženstvo i rastavu braka, ta dva vrela sramote, ropstva i nereda u poganskoj obitelji.

U društvu se pako ukidoše gladiatorske igre i olakšaše sve patnje. Čitajte zbirku ustanova Justinijanovih. I to čitanje vrijedi cijele apologije. Zakoni su stvorili čitav jedan novi jezik za uredjenje svih kršćanskih ustanova: sirotišta i utočišta za djecu, za siročad, za bolesnike, za strance, za radnike, za siromake ... a pogansko društvo nije od svega toga ništa poznavalo.

Usudili bi se reći, da je kult siromaka postao distinktivnim karakterom kršćanske vjere.

To je prorekao Izaija: Pauperes evangelizantur.

A upravo sinovi onih ponosnih senatora staroga Rima i kćeri onih oholih matrona, koje držahu svoje robove za proste životinje, služe po svim ovim utočištima bijede kao sluge i sluškinje siromašnih i slabih ...

X. Crkva nije odgovorna, što je u petom stoljeću znanost djelomično potamnila. Tomu su jedini uzrok navale barbara.

Crkva je naprotiv pogansku znanost očistila, podigla, oplemenila. I sačuvala je ono, što je mogla spasiti ispod velikih valova poganstva.

Kao što to opaža sv. Augustin, prvi su kršćani postavili temelje Crkvi mučeništvom, podigli su zidove krjepošću; a zgradu su okrunili znanošću.

Što je bilo sa ponosnom znanošću, koja se njegovala u Ateni, Aleksandriji i Rimu? I ona se poklonila Kristu.

Justin se je rodio kao poganin. I pohadjao je slavne škole stoika, Pitagore i akademije, ali ga dirnu u srce svetost kršćanskog života i junaštvo mučenika, pa ga privuče Kristu.

Takodjer i Dionizije Areopagita bijaše učenik glasovite škole Platonove. Pa i ta je filozofija pred nogama Kristovima.

»Tek iza svoga obraćenja Kristu, reče Justin, počeo sam uistinu bivati filozof.«

Eno T e r t u l i j a n a u Africi. Od poganina se je rodio i on. Jedan je od najmoćnijih logičara čovječanstva. »Njegovo je pero, reče neki pisac, kao munja: ono se bljeska, ono grmi, ono ništi.« I on izvrgava smijehu bogove poganske.

Evo opet O r i g e n a u Aleksandriji, naslavnijeg i najčarobnijeg genija prvih vijekova. On se namjeri na sebi dorasla protivnika, filozofa Celza, koji u moćnoj sintezi iznosi najspecijalnije dokaze za pogane i židove. Origen ih pobija s divnom logikom i učenošću.

Naskoro nastadoše krivovjerja. Bog podiže na istoku A t a n a z i j a, a na zapadu H i l a r i j a, da brane vjeru. Hilarij je takodjer odgojen u poganstvu.

Julijan, odmetnik nada se obnoviti poganstvo. G r g u r N a z i j a n z e n s k i i B a z i l i j e V e l i k i podigoše se proti njemu. I Grgur je bio sin poganski. On se s Bazilijem dade na proučavanje svjetske znanosti i prikloni ju pred Kristom.

A m b r o z i j, unuk jednoga konzula, a sin upravitelja Galije, predstavlja rimsku znanost, znanost retora i pravnika, pa i on posvećuje ovu znanost Kristu.

A u g u s t i n ujedini moć filozofije sa čarem riječitosti . . .

Svjedočanstvo znanosti jest isto tako potpuno, kao i svjedočanstvo krjeposti i trpljenja.

XI. Napokon da završim s rimskim svijetom, treba nam još spomenuti jedan izmedju najljepših triumfa Crkve u socijalnom životu, a to je, što se je opirala tiranima, što je branila narode proti tiranskim okrutnostima i što je zabranjivala krvološtva, koja su mogla zaslijepiti i same kršćanske knezove.

Poznata je odvažnost sv. Ivana Krizostoma.

A sv. Ambrozij s istom energijom i s istim dostojanstvom predbacuje Teodoziju krvavi pokolj solunskih stanovnika i naredjuje mu devet mjeseci pokore.

Sv. Bazilije i sv. Atanazije nisu se zatezali boriti proti vladarima Valensu i Konstanciju, da brane pravdu, da traže civilnu i vjersku slobodu.

Ova je transformacija poganskog svijeta najljepša apologija kršćanstva. Krist je mogao poslije pet vijekova borbe reći svijetu, kao što je rekao židovima, koji dodjoše, da ga slušaju: »Ako ne vjerujete mojim riječima, vjerujte mojim djelima: o p e r i b u s c r e d i t e.«

XII. Crkva je izvršila svoje orijaško, svoje božansko djelo obrativši Rimljane i njima dajući čovječja i mudra načela, pravedne i oslobadjajuće zakone; postavljajući Konstantina, Teodozija, Honorija, Justinijana namjesto Tiberija, Nerona i Kaligule. Ali evo navala barbara ugrozi sve i zaprijeti, da će jednim mahom uništiti ono, što je preostalo od rimske civilizacije i ono, što je Crkva nadodala.

Cijeli teritorij carstva zaposjednu ti divlji narodi. Oni imaju poganski kult, materijalniji i brutalniji od rimskog; nemaju ni umjetnosti, ni književnosti; mjesto zakona služe im običaji, gdje je snaga uvaženija, nego pravednost; oni pljačkaju, kradu i prolaze kao vihor. Imena Atile, Genzerika, Totile simbolično označuju njihovo vladanje.

Kako smo daleko od velike i fine naobraženosti onakih, kao što je bila jedna Cecilija, jedan Klement, jedan Krizostom, jedan Boetije! Tko će opet podignuti civilizaciju u Evropi? To je novo orijaško djelo. Treba spasiti od stečene civilizacije ono, što se može; treba zaštititi ono, što je umaklo velikoj nesreći; treba podučiti, podignuti, obrazovati ove nove mase. Crkva je to. Ona se bez malodušnosti daje na taj posao.

XIII. U vremenima navala obraćahu se prestrašeni stanovnici gradova na biskupe, moleći ih, da ih zaštite i da ugovaraju s barbarima.

A biskupi, kako to potvrdjuje historičar Guizot, protestant, igraju ulogu gradskog branitelja. Napadači se ustavljaju i umiruju pred veličanstvenom po-

javom Lava Velikog na rimskim vratima, pred poštovanja vrijednom dostojanstvenošću sv. Aignana u Orleansu i sv. Lupa u Troijas-u.

Barbari, ukroćeni krjepošću i znanjem ovih sluga čiste nebeske vjere, povjeravaju im uredjenje svojih zakona i upravljanje svojih poslova.

Biskupi se poslužuju ovim uplivom, da kršćanski duh prodre u zakone tih novih naroda. Sigurno njima imamo zahvaliti ustavne institucije, uporabu pokrajinskih i zemaljskih sabora, koji su imitacija crkvenih. VI. vijek jest vijek uredaba. U Francuskoj ne bijaše tada manje od 54 pokrajinska sabora, gdje su civilne vlasti često sudjelovale, da raspravljaju o političkim, socijalnim i religijoznim stvarima. Eto, tu se je stvaralo kršćansko pravo.

XIV. Své se imalo izmijeniti ili reformirati: vladanje, rad, nauke, poljodjelstvo, zanati.

Barbari mišljahu nametnuti ropstvo svladanim narodima, ali im Crkva zakrči put.

Sv. Leger, biskup autunski, nije se plašio reći kralju Kilderiku i gospodi franačkoj: »Gospodine kralju i vi, knezovi, vi ste po krštenju i po ljudskim svojstvima braća ovih nesretnika i njihovih bližnjih. Stoga imajte smilovanja s braćom, koja su vam slična; ljubite ih kao takove sjećajući se, da će milosrdni milosrdje zadobiti.«

To isto čine i drugi biskupi u istim prilikama.

U Francuskoj postade sv. Remigij odgojiteljem Franaka, kao što je sv. Martin bio za celtske narode.

U Engleskoj sv. Augustin kanterburijski nadje okrutne i nepismene narode. Ali malo kasnije, hvala uplivu evangjelja, natjecahu se kraljevi i narodi u blagosti i pobožnosti. Samostani postadoše utjecištem književnosti, umjetnosti i zanata: pisanje i ilustracija rukopisâ, graditeljstvo, kiparstvo, bravarstvo, zlatarstvo, sve se razvijalo u isto vrijeme, kad se je i obradjivanje zemalja provadjalo.

Ljetopisi nam kažu, da su u Njemačkoj samostanci otvarali škole i nagovarali stanovništvo, da krči koji dio svojih ogromnih šuma, da otvore ceste, da se kupe u malim trgovištima i da se dadnu na poljodjelstvo i zanate. Velika fuldska opatija nije imala manje od petnaest sebi podloženih malih majura, na koje je blagotvorno uplivisala. Sveti je Bonifacij u osmom vijeku uz sudjelovanje Karlomana i Pipina gotovo svake godine držao miješovite sabore, koji bijahu neka vrst parlamenata, a ujedno i vjerskih sabora.

I vidjelo se, kažu ljetopisi njemački i saksonski, da nestaje surovosti u vladanju i da nestaje lopovštine, mnogoženstva i ljudskih žrtava; a vjera sa sobom donese lijepe običaje i blagostanje.

Pustare se, veli Montalembert, pretvoriše u obradjena polja, u rodne vinograde; samostani, veli Mignet, bijahu škole umjetnosti i zanata.

Crkva učini Rollona, onog okrutnog Normana, mudrim zakonošom; ona učini Gote i Vandale španjolskim vitezovima i prijateljima književnosti i umjetnosti.

I to se isto prosvjetno djelovanje nastavljalo, koliko je bilo potrebito. U dvanaestom vijeku Oto, biskup bamberski, propovijedajući Pomorancima evangjelje, načini po njihovim velikim ravnicama puteve, mostove, vodovode.

I u šesnaestom i u sedamnaestom stoljeću možemo naći ovaj blagotvorni upliv u Americi, osobito u Paragvaju, a u devetnaestom u Oceaniji i u središnjoj Africi.

Mnogima je za čudo, što stari samostani imaju velik opseg našeg zemljišta. Kraljevi, knezovi, plemići davali su im svoja zemljišta, koja su bila prave pustare. A oni ih upitomiše znojem svojim i radom svojim i svojom neusporedljivom poljodjelskom vještinom. I obilje nasta u gdjekojoj pokrajini, koja prije nije ništa proizvadjala. Stanovnici se nastanjivahu upravo oko opatija. A ova su zemljišta samo-

stanci osvajali uvijek križem i plugom, cruce et oratro, trpnjom, odricanjem, potpunom poslušnošću, molitvom i radom...

Opatije su, reče Mignet, štitile zanate svake vrste. Tuđe je bilo primjera radinosti i obrta za ratara, za radnika i za posjednika. (Memoires de l' Academie des sciences morales, svez. III. str. 673.)

XV. Podučavanje, koje je bilo kod pogana stegnuto na plemiće i bogataše, sadje i medju siromašne i proste ljude.

Moderna država revnuje za škole više iz natjecanja i politike, nego li iz ljubavi. Crkva je naprotiv uvijek obučavala siromašne. Otkad je postala slobodnom, to joj je bilo najmilijim djelom. U šestom vijeku sabori Vaisonski (529.) i Tourski (576.) propisaše župnicima, da drže škole. U srednjem je vijeku svaka opatija imala svoju školu, gdje su se djeca besplatno obučavala.

Preskočimo ovdje u našem historičkom prijegledu red vijekova. U sedamnaestom vijeku red sv. Josipa Kalasanca u Italiji i Španjolskoj i red sv. Franje Saleškog u Francuskoj dadoše novog poleta za pučko odgajanje. Za Ljudevita XV., kralja francuskog, bilo je u Parizu 160 dječačkih i 157 djevojačkih škola, gdje su učitelja plaćali roditelji učenikâ. Osim toga bilo je 95 škola za oba spola, gdje se je besplatno podučavalo. Ako uzmemo u obzir stanovništvo, koje je tada brojilo do 600.000 duša, vidjet ćemo, da je razmjerno bilo vie škola za dobe Ljudevita XV., nego u naše vrijeme.

Prije revolucije, kaže Taine, bila je sila nižih škola. (Origine de la France contemporaine, sv. I., str. 213.)

Francuska je god. 1789. imala 165 sjemeništa i 562 gradske škole, koje je pohadjalo 80.000 učenika, a izmedju njih je polovica podučavana besplatno ili u svemu ili u nekom dijelu.

Pučke su škole imale prihod od 12 milijuna.

Zanimivo je, da pogledom na taj rad Crkve medju siromasima spomenemo nekoliko intimnih riječi, kojima najveći nadripisci za ledjima puka izraziše svoje prave nazore. Evo n. pr. nekojih izvadaka iz Voltaireovih djela: »Radnik nije vrijedan obuke, dosta je za njega, da se zna služiti motikom, blanjom ili pilom.« — »Nužno je, da bude siromaha i neznalica.« — »Ne treba podučavati radnika, nego dobrog gradjanina.«

Upozorit ćemo još, da je u nekim velikim benediktinskim opatijama, kao što u Marmoutiers-u, prepisivanje rukopisa bio jedini ručni rad, što im ga naredjuje pravilo. Tko bi izračunao broj svezaka, što ga je taki običaj morao proizvesti. Tim redovnicima imamo zahvaliti, što su se sačuvali svi pisani spomenici starine.

G. Le Blant u svom velikom djelu o kršćanskim natpisima u Galiji upozoruje, da od svih barbarskih naroda, koji su se nastanili u rimskom carstvu, nemamo nijednog natpisa, koji ne bi bio kršćanski, što svjedoči, da su u ovoj epohi kršćanstvo i civilizacija istoimeni.

XVI. Druga služba Crkve u ovoj periodi uredjivanja bila je ta, da štiti slabe od silovitih knezova i od na pola obraćenih naroda.

Koliko li je zapriječeno nepravda! Koliko li je srdžbi ublaženo, dobra povraćeno i zaklada osnovano, a u duhu pokore. Navest ćemo samo nekoliko primjera.

U šestom vijeku sv. Maksencije predbacuje Klodvigu, koji je išao proti Visigotima, što mu vojnici pljačkaju. Vladar zapriječi zloporabe svoje vojske i zamoli, da oprosti njemu i njegovima.

Sv. Aredij ili Yrieix, opat atanski u Limausin-u ode u Brain ka Kilperiku, kralju Neustrijskom, da ga moli za smanjenje javnih poreza, koji su postali preveliki; vladar mu predade popis poreza i opunomoći ga, da ih revidira.

U sedmom vijeku u Austraziji sv. Nicet, opat

samostana sv. Maksimina, usudi se prekoriti kralja Thierrija radi njegove neurednosti i njegovih otimačina; i otjera sa siromašnih polja konje kraljevskih časnika: kralj se poslušno pokloni i bez mržnje predloži sv. Niceta za Trierskog biskupa.

Neki je gotski knez u Italiji, imenom Galla, tražio od jednog kršćanskog zarobljenika, kojega je držao svezana, njegovo blago. Sv. Benedikto, svjedok čina, pomoli se Bogu i spadoše lanci sami od sebe. Sveci su dapače i čudesa činili u korist civilizacije.

XVII. Da se istakne socijalno djelovanje Crkve, mogli bi još spomenuti velike ministre i savjetnike, koje ona dade najvećim evropskim vladarima. Evo samo nekih.

U šestom vijeku bio je sv. Remigije savjetnik Klodvigov; sv. je Yrieix bio kancelar austrazijskog kralja Teodoberta.

U sedmom je vijeku sv. Leger bio savjetnik Kilderika II.; a sv. je Eloi uživao povjerenje Klotara II. i Dagoberta I.

U devetom je vijeku Alkuin bio pouzdanik Karla Velikoga, a Smaragd, opat samostana sv. Mihovila, bio je Ljudevita Pobožnog.

U desetom vijeku vidimo sv. Dustana, da ima znatnu vlast u Engleskoj i da je postao kancelarom kralja Edgara. Sv. Ulrik, biskup Augsburški, bio je savjetnik Otona Velikog; Gerbert, koji postade papa pod imenom Silvestra II., rukovodio je cara Otona III.

U jedanaestom je vijeku bio Villigis, nadbiskup Manjski kancelarom carstva za sv. Henrika.

U dvanaestom je vijeku Suger bio kraljevski savjetnik za Ljudevita VI., a regent za Ljudevita VII.

U trinaestom je vijeku bio dominikanac, Geoffroy de Beaulieu, pouzdanik sv. Ljudevita.

U šesnaestom je vijeku kardinal Amboiski bio ministar Ljudevita XII., a sv. Toma Vilanovski kancelar Karla V.

Sv. Vinko Paulski bio je dapače član kraljevskog vijeća za Ljudevita XIII.

Kraljevi i narodi nisu sigurno ništa štetovali radi ovog sudjelovanja.

Trebala bi čitava knjiga, da pokažemo u potankostima važnost toga, što smo rekli u nekoliko riječi.

XVIII. Crkva je štitila i obitelj, to početno društvo, koje je takodjer božanskog izvora. Ona se je služila svom svojom vlašću, da očuva kršćanski brak. Opominjala je, a prama potrebi i kažnjivala kraljeve, koji ga ne htjedoše poštivati.

Lotar II. Lotaringijski otpusti Teutbergu svoju zakonitu ženu, da uzme Valdradu; papa Nikola posredova i Lotar se pokori.

Robert Pobožni bio se oženio s Bertom Burgundijskom, svojom rodjakinjom, što se protivilo i državnim i crkvenim zakonima; ali kad ga izopćiše, morade ju otpustiti i uze Konstanciju Akvitansku.

Filip I. bijaše otpustio svoju ženu Bertu, da sklopi preljubni brak s Bertradom, koja se je već bila udala za Fulka Anžuvinskog, no morade uzmaknuti pred ekskomunikacijom autunskog sabora i opet uzeti Bertu.

Papa Inocencije IV. bio je izopćio Filipa Avgusta zbog toga, što je otpustio Jugelburgu, a oženio Janju Meransku. Kad se je pokorio, bi s njega dignuto izopćenje.

Henrik IV. njemački htjede takodjer otpustiti svoju ženu Bertu, ali mu se suprotstavi Aleksander II.

Da je Crkva htjela pristati na preljubne želje Henrika VIII., možda bi izbjegla raskolu u Engleskoj, ali ni pod koju cijenu ne htjede žrtvovati obiteljske neporočnosti.

Iznijeli smo nekoliko primjera iz povijesti kraljeva, mogli bi ih navesti tisuću, kad bi pregledali ljetopise iz dobe lenskog sustava. Spomenut ćemo samo jednog mučenika radi bdijenja Crkve nad sve-

tošću obitelji: sv. Kilijana, biskupa würzburškog; on, premda je naslućivao, da će mu se osvetiti Geila, nezakonita žena vojvode Gerberta, ipak prinudi vojvodu, da ju otpusti, i ta ga žena umori god. 690.

XIX. Napokon treba označiti djelovanje Crkve prema socijalnim ustanovama. Isto tako, kao što je ukinula ropstvo, podiže se ona proti sužanjstvu, što bijaše još neki napadaj na slobodu.

Jedanaesti je vijek bio vijek prijelaza, kao što bijaše i VI. vijek. Osamdeset je pokrajinskih sabora u Francuskoj radilo, da transformira sužanjstvo i da urede općine.

Da je nastao treći stalež kao ustuk sustavu, u Italiji dugujemo djelovanju franjevaca i trećem redu; u Francuskoj je to bilo djelo biskupa i opata u dogovoru s kraljevima, a ostvari se osnutkom općina.

Sv. Ljudevit organizacijom korporacija osigura Francuskoj za više vijekova društveni mir.

Crkva poticaše i promicaše pokrajinske skupštine i skupštine državnih staleža. Na to ih je pripravila svojim saborima, kamo su pripuštali i uvažene svjetovnjake, da raspravljaju o mješovitim pitanjima.

Napokon još jedna ustanova jednako lijepa i poetična, kao i praktična i dobrotvorna jest viteštvo. Kako se ti novi narodi još nisu dali posve na materijalnu korist, trebalo im je idealnije radinosti. Crkva im predloži viteštvo. Vitez se je birao između plemstva, a posvećivala ga Crkva jednim obredom, koji je bio sličan obredu sakramenata. Polagao je zakletvu, da će braniti vjeru, da će častiti presv. oltarski sakramenat, da će služiti Crkvi, da će štititi slabe i nedužne, koji su potlačeni.

Viteštvo je kroz vijekove i vijekove bila čast kod svih kršćanskih naroda Italije, Francuske, Njemačke, Engleske. Povijest viteštva govori nam na svakoj stranici o štovanju časti, o heroizmu vjere i hrabrosti; ono je bilo, a jest još i sada neiscrpiva tema za poeziju i literaturu.

XX. U našem historičkom prijegledu evo dospjesmo do epohe lenskog sustava.

Ova perioda ima dvije faze: borbu i pobjedu.

Borba je velika i samo se onda svršuje polako, kad je kršćanski socijalni život dosegao svoj vrhunac u gotovo svim smjerovima.

Ta se borba nije vodila samo na jednom polju. Najprije je trebalo svladati prirođjeno nasilje u ponašanju barbara; zatim islamizam, koji je bio na vratima; lenski despotizam, koji je rastao; veliki posjed, što ga je iznova probudjivao poganski egoizam; zatim drzovito ponašanje i buntovni duh feudalne gospode, i napokon lihvarenje židova i onih, koji su postupali kao židovi.

XXI. Barbari su primili vjeru i napola se naobrazili, ali su njihovi nagoni surovosti i duh pljačkanja i otimačine lako oživljavali. Vidjeli smo, da sveti biskupi i redovnici često puta posreduju. No to nije bilo dovoljno, nego Crkva ustanovi onu veličajnu uredbu društvene sigurnosti, koja se zove lenskim sustavom. To je bio, kako to opaža Avgustin Thierry, veliki savez s naravnim vezom usluge i obrane.

Težaci su se okupljali oko lenskog grada. Potpomagali su svoga lenskog gospodara u slučaju potrebe i plaćali su mu godišnju desetinu, a on je njih štitio i branio od svake navale pustolovâ. Gospodar podizaše za njihovu službu puteve, mostove i mlinove, a na uzvrat dobivaše neka povoljna prava, kao n. pr. pravo, da smije loviti i ribe hvatati.

Medju njima je dugo vremena vladao posve srdačan sklad i lenski odnošaji, kako su bili skroz i skroz prožeti ljubavlju kršćanskom, učiniše lenski grad kao središte velike obitelji. To moradoše priznati naši moderni povjesničari, pa i sam Michelet.

XXII. Islam bijaše na vratima. Ne možemo ni u izvatku opisati onu veliku epopeju borbe proti turskoj krivošiji. Ni Grčka, ni Rim ne mogu nam pokazati jedan takav niz junaka. Ovo je dugi dvoboj iz-

medju Krista i Muhameda. On započima već u VIII. vijeku sa Pelagijem u Asturiji, Karlom Martelom kod Poitiersa i s Karlom Velikim u španjolskoj krajini. Što je opsada Troje ili fantastičke borbe Enejine proti Turnu, kralju Lacija, ako ih usporedimo s junaštvom Rogera i njegovih Normana na Siciliji, Cida u Valenciji, Gotfrida Bouillonskog u Jeruzalemu, sv. Ljudevita u Damietti, Alfonza Kastilskog u Las Navas de Tolosa, Ferdinanda Aragonskog u Grenadi, Don Juana kod Lepanta, Sobjeskog kod Beča, La Valet-a na Malti? U tom ima gradje za deset veličanstvenih epopeja, a naš je veliki književni vijek bio slijep tražeći svoje junake po grčkim legendama, umjesto da ovjekovječi narodnu povijest. Kakovu bi nam jakost patriotizma i vjere bio ulio, mjesto što za vijekove oživljuje sav onaj poganski kvasac s njegovim sensualizmom, egoizmom i neplodnim borbama!

XXIII. Velikaši su se u srednjem vijeku lako opijali svojom moću i s njom su se zlo služili. No Crkva je radila, da ih ukroti.

Kanoni sabora u Aix-la-Chapelle-u god. 836. opominju vladare, da se kraljevstva ruše, kad nestane pravednosti, — opominje ih, da politička vlast ima svoje granice — da vladari nisu izuzeti od zapovijedi Božjih — da na civilnu vlast ne spada presizati u područje savjesti.

I sami protestanti priznaju, da je u srednjem vijeku jedino papinstvo spriječilo, da nije zavladalo strašno barbarstvo, jer su se suprotstavljali tiraniji vladarâ. Glede toga čitajte Sismonda, Ivana Müllera i Leibnitza.

Henrik IV. njemački podupiraše nepravde, nasilja i pljačkanja po selima. Narodi zamole Grgura VII., da se za njih zauzme. I on skide Henrika. Poniženje u Kanosi, reče protestant Voigt, bijaše slavlje naroda nad tiranom.

Isto se dogodi i u borbi Fridrika I. i Aleksandra III., te Fridrika II. i Inocenta IV. Aleksander III.

reče Voltaire, jest čovjek, koji je u novim vijekovima najviše učinio za ljudski rod.

XXIV. Veliko vlasništvo, kao i društvena vlast prouzrokuje oholost i egoizam.

Latifundija iliti velika imanja, čije je zloporabe negda žigosao Horac, Kvintilijan, Seneka, Konstantin i sv. Ambrozije, opet se uspostaviše iza barbarske provale. Lenski su gospodari puštali rimsko polje na ugaru. Tu su uzdržavali napola divlje pastire, koji su trebali njihovim vojnicima i stoga su štitili sva njihova zločinstva proti pravdi. Pape poduzeše beskonačnu borbu proti tom poganskom egoizmu, koji ponovno oživi. Siksto IV., Julije II., Klement VII. narediše, da se bar trećina ovih zemalja obradjuje. Grgur XIII. i Siksto V. borili su se proti istim zloporabama. Pijo VI. i Pijo VII. dapače dopustiše uime opće koristi, da radnici bez ikakove otplate obradjuju zapuštenu zemlju, dok bar ne imadnu trećinom, koliko lenski gospodari.

XXV. U južnim je krajevima vladalo rimsko civilno i trgovačko pravo, a u sjevernim francuski običaji. Crkva očisti i popuni i jedne i druge zakone svojim kanoničkim zakonima i svojom specijalnom sudbenom vlašću. I učini, da se poštuje svetost braka, vjernost i pravednost u pogodbama, sveti karakter u djelima posljednje volje. Ona je progonila sve vrste lihvarenja.

Sam Michelet morade priznati, da je crkvena sudbena oblast bila sidrom spasa.

No ta se sudbena oblast namjeri na surove protivnike; na nju navališe pravnici, velikaši, lihvari. Na nesreću Filip de Valois u XV. vijeku stegnu vlast crkvenih sudova, a Franjo I. ukinu ih posve za svjetovnjake, da ugodi pravnicima i rimskom pravu.

XXVI. Isto tako koliku socijalnu korist nije donio Božji mir, što ga je Crkva uvela? Privatni su se ratovi bili uobičajili. Oni su proždirali svakog desetog stanovnika; oni su trgali radnike od nji-

hovih ognjišta i polja; oni su oduzimali svaku sigurnost selima i glavnim putevima. Crkva je strogim naredbama zaštitila sigurnost putnika i poljodjelaca. No ne mogući sasvim zapriječiti privatnih ratova, umanji pustošenja obustavljajući neprijateljstva medju kršćanima na crkvene svetkovine, dapače svake sedmice od srijede u večer do ponedjeljka u jutro.

Božji mir započe u Akvitaniji. Mnogobrojni su ga sabori promicali. Odon Klunijski proširi ga neumornim radom po svim samostanima, koji su spadali pod njegovu vlast. Vilim, vojvoda Normandijski, uvede ga u svoju državu god. 1042., car Henrik IV. raširi ga po Njemačkoj; sabor Gironski obdari njime Španjolsku god. 1066. Možemo si predstaviti, kako je silno uplivisalo ovo na društveni mir i blagostanje.

XXVII. Treba nam još za ovu periodu spomenuti socijalnu ulogu prosjačkih redova. Prije XIII. vijeka bili su poznati redovnici, koji su krčili i obraćali neplodne i nezdrave zemlje u plodne posjede; zatim razmišljajući pustinjaci, koji su stanovali po špiljama prema pravu, tko prvi zauzme; napokon radini propovjednici ili reformatori Crkve... Prosjački su redovi pružili papinstvu novu pomoć.

Dominikanci se uz pogibelj vlastitog života rano privikoše, da suzbijaju krivovjerje. Pobožnom igrom riječi nazvaše ih »psima Gospodnjim« (Domini canes). U španjolskoj kapeli crkve de Santa Maria Novella u Florenciji predstavljeni su kao doge oko prijestolja pape, cara i kralja francuskog...

Ovi novi redovi postadoše socijalne moći u kršćanstvu. Svaki je od njih imao svoj Treći red, u koje primaše svjetovnjake dobre volje. A osobito je Treći red sv. Franje igrao historijsku ulogu.

Treći je red bio sredstvo emancipacije, podizanja, mira, oslobadjanja, uzajamnog potpomaganja.

Puk je po gradovima trpio jaram načelnika ili gospode, a Treći ga red oslobodi.

Zabrinutost za materijalnošću i briga za sebičnim bogatstvom, što ju je prouzrokovalo napredovanje trgovine i banki, poče ništiti kršćanski duh, a Treći ga red opet podiže...

Na proljeće se je vrlo često obnavljao rat medju susjednim gradovima. Treći red zabrani ratovanje, ako to ne služi na obranu Crkve i domovine.

Da isplate feudalne daće i da se obrane od lihvarstva, udruživali su se Trećoredci. U svakoj udrugi svaki je davao po dinar za potrebe sviju. To je bilo oslobadjanje.

XXVIII. Socijalna uloga Manje braće. — »Povjesničari, piše već Ozanam god. 1847., počimaju shvaćati političku ulogu Manje braće, te savremene vojske talijanskih republikanaca, koja je naravna saveznica slabih, a neprijateljica tlačitelja, kojih se ona niti boji, niti ih treba.«

Italija je zbog političkih razloga bila izvrgnuta gradjanskim neslogama.

I u svakom času bilo je tajnih urota, zavadjenih obitelji. Radi najneznatnijih uzroka dolazilo bi se do skrajnih granica. Narod i gospoda, neutvrdjeni i utvrdjeni gradovi ratovali su bez kraja i konca. »Kad bi se mržnja najviše uspirila, kad bi se sva sredstva iscrpila, kaže historičar Cantù, vjera je posredovala... Prvi vijesnici mira nadjoše se uvijek medju djecom sv. Franje i sv. Dominika. Nikad se ne će dovoljno istaknuti usluge, što su ih tada jedni i drugi učinili Italiji. Montalembert je to prije Ozanama i Cantù-a rekao: »Vidjeli su ih, gdje prolaze cijelim poluotokom s križem i maslinovom granom — predbacujući gradovima i kmetovila njihovu mržnju. I narodi se bar za neko vrijeme pokloniše pred tim uzvišenim posredovanjem...«

Despoti i tirani gorko su se tužili na ovo posredovanje braće, jer su im priječili gulenja. Jedan od njih, Petar Vinjski tuži se, što su Manja braća

(franjevci) i propovjednici (dominikanci) unovačili cijeli narod u svoje bratovštine, da zaustave borbe.

Sv. Franjo Asiški i njegov učenik sv. Anto Padovanski učinili su, da se je mnogo puta sklopio mir, veli Cantù.

Namjesnik Fridrika II. i njegov zet, Erzelin, upravitelj Treviške krajine, osvoji Veronu, Vicenciju, Bresciju i Padovu. Opisivanje strahota, koje je počinio ovaj Neron srednjeg vijeka, ježi nam kosu od straha.

»Na njegovu zapovijed ubijali su u velikom broju vitezove, plemenite gradjane, a onda su im tjelesa rezali na komade i sabirali ih, da ih spale... On je oslijepljivao plemićku djecu i po tom puštao, da umiru od gladi u njegovim tamnicama, gdje također pogibe sila gospodja i plemićkih djevojaka. Svaki su dan uz grozne muke umarali zarobljenike; danju i noću čulo se njihovo tužno jaukanje. A na to se nije nitko smio javno potužiti, nego su ga morali hvaliti, da pravedno i mudro postupa i da je čuvar domovine i svatko mu je morao željeti život i pobjedu. Nije štedio ni svećenstva. I nisu se više držale propovijedi, ni svetkovine. Jednoga dana prepusti Veronu hirima objesne soldačije. Trnci prolaze kod potankog opisivanja toga krvološtva.«

Padova drhtaše čekajući istu sudbinu. Već je Erzelin bio gospodar fontske tvrdje na pragu grada. Ali tada se Padovanci baciše pred noge sv. Ante, kao što su se nekoć njihovi oci bacili pred noge sv. Lava, kad je Atila navalio. Ne bojeći se ništa za se, dodje ponizni redovnik u Veronu i odmah pokuca na vrata Erzelinova... »Neprijatelju Božji, viknu on, okrutni tiranine, dokle ćeš prolijevati nevinu krv kršćansku? Oštri mač Gospodinov visi nad glavom tvojom, njegova će osveta biti teška i strašna.«

Osupnuti stražari prihvatiše za svoje oružje i očekivahu zapovijed, da ga smaknu.

Silnik se ublaži. I pokloni se i priznade svoje pogrješke i obeća, da će ih popraviti. I povrati tvrdjavu i plijen. Gledajući srdžbu svojih vojnika, očitova im, da je vidio božansku svijetlost, gdje odsijeva s lica onoga oca.

Da ga iskuša, posla mu veliku svotu s preporukom u molitve, davši zapovijed, da ga ubiju, ako primi. — Svetac odbi: »Nosite se, reče on, ja ne ću da s vašim gospodarom dijelim plijen siromašnog naroda.« I u triumfu bi sv. Anto primljen u Padovi, kao Judita u Betuliji.

Izmedju sto drugih spomenut ćemo još Dominikanca bl. Ambrozija Sausedoni, iz Sienne, koji je umro 1286. Bio je učenik Alberta Velikog, a saučenik sv. Tome Akvinskog.

On ide po Njemačkoj od grada do grada i stišava razdore, što su ih uzvitlali izbori za carstvo.

Njega slaše Inocencije V. kao vijesnika mira izmedju Florencije i Pize, izmedju Venecije i Genove.

I prikoravaše velikaše, magistrate, lihvare... S tolikom je žestinom propovijedao proti lihvarstvu, da si je prekinuo venu i malo kasnije umro.

U XV. je vijeku bio sv. Bernardin Sienski, franjevac. Njegova požrtvovnost u vrijeme kuge zadivljava. Na njegove su se propovijedi ljudi obraćali, vraćala se zlo stečena dobra, popravljale se nepravde i gasile mržnje.

U Perudjiji pomiri stranke Gvelfa i Gibelina. »Neka se oni, reče on, koji hoće mir, postave meni na desno.« Jedan se jedini plemić opiraše, a on mu proreče, da će žalosno poginuti. Proročanstvo se naskoro ispuni.

Ovi su redovnici imali vitešku energiju. Bez ikakvog drugog oružja osim križa vodili su kršćanske čete u boj proti neprijateljima Crkve. Mogao si vidjeti brata Leona, gdje na čelu papinskih četa ide proti carskim. Brat je Klarella vodio u borbu papinske vojnike, kad je Padova bila opsjedana godine 1250.

*

Sv. Ivan Kapistran svojim ugledom, koji je sve privlačio, skupi vojsku proti Turcima za opsade Biograda.

Poznato je, i kako je veliku ulogu igrala u Italiji sv. Katarina Sienska kao pomiriteljica.

Napokon ćemo spomenuti milu i dražesnu historičnu pojavu, sv. Ružu Viterpsku. God. 1247. imala je 12 godina. Njoj se ukaza Isus sav ranjen i reče joj, da ga grijesi ljudski dovedoše u ovo stanje. I mala redovnica poče propovijedati...

Udara na raskoš, na svadje, na sablazni; i govori o Isusu, kojemu je vidjela krvave rane. Iz svih slojeva društva dolaze, da je čuju.

Ona raspravlja s krivovjercima, manikejima onog vremena, s pravnicima i gibelinima.

1250. progna je gibelinsko gradsko poglavarstvo. Ona ode u Soriano; ali naskoro umrije iza Fridrika II. Viterb strese sa sebe jaram i sjeti se one, koju mu Bog dade, da se spasi, kao što je dao stare proroke Jerusalemu.

XXIX. U ovoj periodi borbe treba nam napokon još spomenuti akciju Crkve proti lihvi.

Ta se akcija nije prekidala od sv. Krizostoma i sv. Ambrozija do Benedikta XIV. i Lava XIII. A u srednjem je vijeku bila vrlo živahna.

Sv. Anto Padovanski u svim svojim misijama propovijedao je proti varanju u trgovini.

Sv. Bernardin Sienski i sv. Ivan Kapistran činili su to isto, kao što i dominikanac sv. Ambrozije Sienski.

Brat Barnaba, franjevac, utemelji prve zalagaonice.

Sv. Bernardin Feltrijski širio je zalagaonice i vodio je energičnu i uspješnu vojnu proti lihvarima, koje nazivaše trgovcima suza: v e n d i t o r i d i l a g r i m e. Radi toga je bio jedan od najpopularnijih svetaca u Italiji. Narod ga gledao kao poslanika nebeskog. Nijednog redovnika nisu gore oplakivali. Ah, kako je ganutljiva bila manifestacija pri njegovom pogrebu! Nepregledno mnoštvo svijeta i tri stotine djece u bijelo obučene pratilo ga je lijući suze.

XXX. Crkva, koja je već doživjela periodu sjajne slave pod Konstantinom, Teodozijem i Justinianom, u vrijeme Avgustinâ, Krizostomâ i Ambrozijâ ponovno se podiže na vrhunac iza svih svojih borba.

XII. i XIII. stoljeće pokazuje u cijelosti veći socijalni napredak, nego što je bio u IV. i V. stoljeću. Papinstvo baca zrake po čitavom kršćanskom svijetu i u njemu uzdržaje mir i pravednost. Lenski sustav skroz i skroz ljubi požrtvovnost i plemenitost. Narod se množi i jača; ropstva nema. Općine se organiziraju; udruge se razvijaju; umjetnost divno napreduje.

XXXI. Umjetnost je plod mira i blagostanja. Ona traži mirna vremena i duga razmišljanja. Cvjetanje umjetnosti u XIII. vijeku dovoljno nam pokazuje, da je ta epoha bila sretna i slobodna.

Povijest nam takodjer pokazuje, da se je u ovom razdoblju čudnovato razvila trgovina i državno bogatstvo i da je stanovništvo bilo jednako napučeno, kao i danas i da se više radjalo nego sada.*

Osnivanje udruga pokazuje nam u isto doba, da su uživali slobodu sastajanja i udruživanja i da se je Crkva brinula za sve ono, što pomaže napredak čovječanstva.

Vjerski je elemenat najznamenitiji od svih onih, odakle je umjetnost crpila svoju životnu snagu. Vjera je izvor zanosa, ognjište istine, ljepote i dobrote. (Cartier: L'a r t c h r é t i e n n e.)

A redovnici su najviše doprinijeli razvoju kršćanske umjetnosti. Oni slavi Božjoj posvećivahu epopeje od kamena, od stihova i slika. U samostan-

* Delisle: Essai sur la condition des classes agricoles en Normandie.

skom hladu, u redovničkim školama tražili su uzore i nauke naraštaji i naraštaji umjetnika.

XXXII. Proučavanjem književnosti i graditeljstva srednjeg vijeka počeo se povraćati ugled toj slabo poznatoj epohi.

Ronsard, Malhebre i Boileau bili su osudili srednji vijek.

No sada steče priznanje onaj naivni čar, originalnost i plemenitost misli u našim junačkim pjesmama i kod naših ljetopisaca: Villehardoniu-a, Joinville-a, Ivana de Meunga, Tibaut-a de Champagne itd.

Isto se tako vraća velikim učiteljima filozofije i teologije: sv. Anzelmu, Vilimu de Champeaux, Albertu Velikom, Rajmundu Lulle-u, Rogeriju Bakonu itd.

I priznaje se, da je bilo mnogo cvatućih sveučilišta, koja su bila obdarena prevlasticama i nepovrijedljivošću.

A bolje se takodjer shvaća i ljepota gotske umjetnosti; smjelost, čar, elegantnost i duboko znanje, koje je razmjerno sa silama.

Svagdje je bila čudnovata radinost. Kipar se daje na izradjivanje bjelokosti kao i kamena i drveta; rezbar obogaćuje vještinom svoga dlijeta sveto posudje i moćišta svetaca. Željezo se izradjuje sa dosad nepoznatom savršenošću. Legende se svetaca prikazuju u nevinim i živahnim prizorima na velikim tapetima. Muzika se razlijeva čas u lake i umiljate, čas u teške i ozbiljne, ali uvijek jednostavne i popularne melodije. Slikarstvo bogatstvom svoje palete (daščica, na kojoj stoje boje) odijeva prozore katedrala, kao i pergamenu rukopisa. Maljari i kamenari imaju taki način slikanja i taku vještinu, da ju je teško nasljedovati.

XXXIII. Kršćanska je umjetnost počela svoje prve pokušaje u katakombama. A nastavile su je rimske bazilike, u kojima su se neki dijelovi kao mozaici, apside, lukovi i podovi cijenili kao vrlo savršeni.

Bizant je ljubio veličinu i bogatstvo, stoga usvoji svodove, kupule i potporne zidove od mramora i od mozajika. Bizantinska se je umjetnost oponašala u Raveni za eksarha i Gota; u Aix-la-Chapelle-i za Karla Velikog; zatim u Veneciji, u Palermu, gdje se je ljepše razvila.

Rimsko graditeljstvo, koje, čini se, proizlazi iz bizantske umjetnosti, pokri svojim djelima čitav zapad od X. do XII. vijeka. Ono je dalo veličanstvena svetišta u Pizi, u Veroni, u Milanu, u Mainzu, u Špeiru, u Wormsu, u Trieru, u Tolosi, u Perigueux-u, Poitiersu, Autun-u, Nevers-i, Klermontu, Reimsu.

Metropole su umjetnosti u ovoj periodi velike opatije Mont-Cassino, Fulda, Lorsch, Saint-Gall, Cluny, Marmoutier, Saint-Denis, Limoges. One su i škole slikarstva, kiparstva, staklarstva, bravarstva, zlatarstva i muzike.

No gotska je umjetnost uistinu vrhunac kršćanske umjetnosti. Ona ljubi opći plan rimskih zgrada i arapske dobe. I ona dade kršćanskom svijetu one divote, kako nazivaju katedrale u Reimsu, Amiens-u, Chartres-u, Kölnu, Cantorbery-u, Yorku i Marburgu. A to su pjesme od kamena, koje su ujedno ukrašene svim umjetnostima.

Ako se Venecija ponosi sa svojim mozajicima, ponosi se i Limoges sa svojim emailima, Saint-Gall sa svojom bjelokošću, Trier i Köln sa svojim rezbarijama.

U slikarstvu se je natjecala umbrijska mistična škola s flandrijskom. To je progresivni niz, koji ide od Cimabué-a do Rafaela, prelazeći preko Giotta, Angelika i Perugin-a.

XXXIV. Što se tiče književnosti i znanosti, Evropa je u XIII. vijeku brojila 78 sveučilišta, medju kojima se odlikovao u prvom redu Pariz, Bolonja i Salamanka. Pariz imadjaše 20.000 učenika i uči-

telja onakih, kao što je Petar Lombardijski, Aleksander Haleški i Toma Akvinski.

Dante nam dade svoju veliku kršćansku pjesmu. Isto tako ogleda se Francuska i Njemačka u kršćanskom pjesništvu; no na žalost oslabi renesansa ovo cvjetanje tih dviju nacijonalnih književnosti i udalji ih od njihovog kršćanskog mišljenja, prije nego su postigle svoj vrhunac.

XXXV. Grgur VII. (monah Hildebrand) skupi i ujedini evropske lenske gospodare u okviru kršćanske republike, kojoj bijaše gospodar izabrani papa, namjesnik Isusa Krista. To je bio divski i skroz demokratski plan, buduć da je stao na put težnjama vladara za cezarizmom. (Le Play: *La Reforme sociale*.)

Henrik IV., kralj francuski, htjede opet podignuti taj plan, a i u naše liberalno doba sami protestanti vide u tom jedino sredstvo, da se postigne sveopći mir. (Leibnitz-Voltaire: *Essai sur les moeurs*, gl. I. — David Urquhard: *Appel d'un protestant au Pape pour restaurer la foi des nations*, 1870.)

XXXVI. Općinska, pokrajinska i državna zastupstva razviše se pod crkvenim uplivom.

Općine su se razvijale prema mjesnim prilikama. Izbori i općinska vijeća bila su nazličita u raznim pokrajinama.

U XII. i XIII. vijeku bankiri, trgovci i umjetnici izabirali su činovnike, sudili su, kažnjivali i sakupljali su se na vijećanja. Upravljali su sami sobom.

»Tadašnji bi koji bankir, reče g. Guizot (*Histoire de France*), ostao zapanjen, kad bi vidio našu sadašnju sapetost i naše ropstvo.«

XXXVII. Tadašnji kraljevi, kako su se jako brinuli za dobro svojih podanika, štitili su općinsku upravu i poštivali sve običaje. »Prema kraljevskom je dostojanstvu, reče Filip Avgust, da se sloboštine, prava i stare običaje gradova revno čuvaju u njihovoj cjelovitosti.«

Ista je briga provejavala cijelu upravu sv. Ljudevita. Pobožni se kralj sjećao toga do smrtne postelje: »Dragi sine, reče on Filipu, gledaj, da budeš pravedan; i ako dodje preda te kakova prepirka izmedju siromaka i bogataša više pomozi siromaku, nego bogatašu... Osobito čuvaj dobre gradove i običaje svoga kraljevstva i sloboštine, gdje su ih tvoji predšasnici čuvali i drži ih u naklonosti i ljubavi.«

Koja je vlada prije kršćanstva pokazala taku prijaznost, očinsku dobrotu i poštovanje prema svima? Ali i koju su vladu ikada više ljubili i štovali?

XXXVIII. Ublaženo je i isto *kazneno pravo*. Crkveni zakoni pokazuju od početka duh blagosti i milosrdja, koji je bio nepoznat carevima.

I sama je njegova svrha različita. Crkva, mjesto da kažnjiva krivca i straši primjerom, kao državna vlast, kad nalaže kaznu, traži najprije, da krivac zadovolji za pogrješku, zatim, da se pokaje i napokon da mu se oprosti.

Kako je misao Crkve, da se naredjuje pokora ili ako ćete i kazna, kao što to čine roditelji sa svojom djecom, preporučivala je, da se naredjuju naznačene kazne s ljubavlju, a ne sa srdžbom. I pokazala je, da se zgraža od krvi i dosljedno zabranila je osakaćenje i smrtnu kaznu, prolijevanje krvi i prženje: »Quae ad ustionem aut occisionem ducunt, prohibet.« (Du Boys: *Histoire du droit criminel en France*.)

Crkva je proizvela cijeli preokret u sudbenom postupku. »Rimski zakon, veli Chateaubriand, propisivaše križ, vješala, vatru, glavosijek, strmoglavljivanje, davljenje u tamnici, bičevanje do smrti, bacanje pred životinje, osudjivanje u rudnike, progonstvo na otoke... — Mučila su bila: konjić za trganje udova, kuke za vješanje, pandže za deranje. — A koliko će te muke trajati, bijaše ostavljeno razboru sudaca.« (Etudes historiques, sv. III. str. 47.)

Kanonsko pravo ukinu osudu na smrt i zabrani sve kazne, koje su ponizivale i sramotile ljudsko dostojanstvo.

Ni u jednom razdoblju nije Crkva izrekla ni smrtne kazne, ni osakaćenja. Raspinjanje na križ bi ukinuto, kao i udaranje žiga, jer Crkva zabranjuje nagrdjivati sliku Božju. Ona se je često puta zadovoljavala tim, da krivca pošalje u samostan, da tude čini pokoru.

Kanonsko pravo ukinu torturu (mučenje), koju je odobrio Avgust i carski zakoni. Papa Nikola I. ukinu njezinu uporabu u pismu na Bugare god. 858.:

»Znam, da ćete tata, ako ga uhvatite, stavljati na muke dotle, dok ne prizna svoj zločin. Nu to ne odobrava nijedan Božji zakon. Pa ako otkrijete nevinost optuženika, iza kako su te kazne jednom naložene, zar se ne ćete stidjeti? I ako tkogod ne mogući podnijeti muka, prizna, da je krivac, a u istinu nije, na koga pada grijeh, ako ne na onoga, koji ga je silio, da prizna laž? Zabacite dakle i iskorijenite takove običaje.« (Césare Cantù.)

Da se ukine tortura, izjavljuje jedan dekretal Aleksandra II. u XI. vijeku, da ništa ne vrijedi priznanje, što se izmami strahom, silom ili prijevarom i zabrani se njom služiti proti optuženiku. (D'Espinay: Influence du droit canon sur la legislation française, str. 124.)

I tako nestade, hvala Crkvi, torture i krvnih kazna rimskoga prava.

A takodjer pape i biskupi uništiše praznovjerne barbarske običaje.

Salijski zakon govori o pokusu vrele vode. Optuženik bi zagnjurio ruku u vrelu vodu, pa ako ju je izvukao neozlijedjenu, smatrao se je nedužnim. Ripuarski zakon imadjaše sličan pokus s vatrom. Bio je takodjer pokus s hladnom vodom. Optuženik bi se bacio u vodu svezanih nogu i ruku, pa ako bi ostao na površini vode, smatrao bi se nedužnim. (D'Espinay.)

Napokon opstojao je sudbeni dvoboj.

Od IX. do XII. vijeka dekreti Nikole I. 860., Stjepana V. 885., Aleksandra II. 1065., Aleksandra III. 1160., Lucija III. 1182. zabaciše običaj ovih praznovjerja, koja su protivna kanonima. U XIII. vijeku sv. Celestin III., Inocent III., Honorij III. ponoviše ove zabrane.

Priznanje optuženika i izjava svjedoka jesu po dekretima jedini dokazi, po kojima se mora izreći osuda.

Inocencije III. i IV. lateranski sabor ustanoviše pismeni postupak. I odrediše sredstva pomirenja i prizive.

Sam Montesquieu priznaje, da je kršćanska vjera dala narodima najbolje političke i civilne zakone. (Esprit des lois: XXIV., 1.)

No ako su se katkada upotrebljavale stroge kazne proti nevjernicima, nije Crkva kriva, nego državna vlast i upliv rimskoga prava.

U XII. vijeku lateranski sabor i Inocencije III. prosvjeduju proti zlom postupanju s Albigenzima.

Inkvizicija je bila državni sud. Pape su često posredovali, da unište očite zloporabe.

Pavao III. opomenu Franju I. god. 1535., da blaže postupa s Hugenotima.

Grgur XIII. proli mnoge suze, kad doznade, što se dogodilo u »Bartolovoj noći«.

Bossuet, Fenelon i kardinal Noailleski prosvjedovaše proti dragonadama Ljudevita XIV.

Isto se tako podiže Inocencije XI. proti mjerama prevelike strogosti, što ih je prouzrokovalo opozvanje Nanteskog edikta: »Krist se, govoraše on, nije služio tim načinom: Treba voditi ljude u hram, a ne treba ih tamo vući.«

Društvo srće u svoju propast, kad se udaljuje od Crkve.

Vlada Filipa Lijepog pokazuje početak toga pokreta. Taj je vladar nasljedovao ono, što je činio Fridrik Barbarosa u Njemačkoj, uskrisujući rimsko

pravo. Rimski državni zakonik ima jedno pravilo, koje potpomaže sve tiranije: »Što se svidja vladaru, ima kriepost zakona.«

»Pravnici su bili, za unučadi sv. Ljudevita tirani Francuske, reče Michelet.« (Histoire de France, sv. II. str. 256.) Augustin Thierry i Guizot izrazuju to isto mišljenje.

XXXIX. S u d s t v o. U XIV. vijeku otjeraše pravnici svećenike iz sudišta, gdje su u velikom broju sudjelovali. Svećenstvo je protestovalo proti tome sa saborima u Bourges-u 1278., u Augersu 1579., u Rouenu 1226., u Melunu, Compiegne-u, Parizu 1429. — No uza sve tolike proteste i usprkos buli Siksta IV. nestade crkvene sudbene vlasti, osim u pitanjima stege i unutarnje crkvene uprave.

I nestade blagosti i umjerenosti.

Tad se opet pojaviše k a z n e staroga Rima, proti kojima se Crkva borila više vijekova.

»Mučenje ili tortura opet se pojavi u XIII. vijeku pod uplivom pravnika...« (Dalloz.) »Pravnici su učinili mučenje općenitim u poznanstvu parlamenta.« (Laferrière.)

Što više, državna sudišta pronadjoše nove kazne: kolo, lomaču, živo zakopavanje itd.

U XV. vijeku: žig, vratni okov, stup.

U XVI.: čupanje jezika, rezanje usni, odsijecanje ili gulenje ušiju, odrezivanje ili spaljivanje članaka, žiganje željezom. (Tako su Kalviniu udarili žig radi sodomskog grijeha.)

Prema tomu, kad su crkveni suci bili istjerani iz sudnice, svjetovni suci mjesto da osudjuju umjereno i pokorno kao Crkva, osudjivali su na ubijanje, na vješala, na davila, na živo zakapanje, na mučenje s kotačima, na spaljivanje, na rastrgavanje s konjima i osakaćivanje na tisuću načina.

I Voltaire i Diderot nisu ni pomislili, da se podignu proti ovim okrutnim običajima. Što je njima bilo stalo za sudbinom onih nesretnika, kad njihova popularnost nije bila upletena?

Crkva je jednako prosvjedovala. U XVII. vijeku prouzrokovaše u Njemačkoj spisi oca Fridrika Spee-a, isusovca, od god. 1631.—1637. reakciju. Trierski biskup izbornik ukide prvi torturu. Većina se vladara u Njemačkoj povela za njim, dok je u Francuskoj opstojala još 150 godina, a filozofi se nijesu ni maknuli. Ljudevit XVI. ukinu prethodno mučenje god. 1780., a izvanredno 1788. (To se je nalagalo iza osude, da se odaju krivci.*)

XL. O p ć i n e. — Vlada Filipa Lijepog bila je svjedokom prvih povreda općinskih povlastica. Premda su gradjane zvali državnim staležima, ipak im nijesu pribavili novog oslobodjenja, kako su to mislili. Oni su kroz dva vijeka uživali potpunu slobodu, kad su vladale općine, a državni ju staleži stegnuše. (Aug. Thierry: Lettres sur histoire. XXV., str. 227.)

Ove općinske povlastice propadoše za Franje I. i Karla IX. Centralizacija, koju je proveo Ljudevit XIII. i Richelieu, umanji i uništi mjesne sloboštine. Za Karla IX. bilo je preslušavanje civilnih parnica podvrgnuto općinskim sudištima.

Za Ljudevita XIV. kraljevska je vlast posredovanjem nadglednika donijela općinama u isto doba koristi i štete centralizacije. Ljudevit XIV. priznade manje općine i uze ih pod zaštitu (deklaracija od 7. lipnja 1659.). I nametnu im rabote i poreze.

XLI. U d r u g e. Udruge malo po malo izgubiše svoje povlastice i svoje sloboštine.

Društveno stanje nije imalo isprva nikakvog obvezatnog karaktera.

Nasljednici Ljudevita Svetog nastojahu, da ih podvrgnu pod svoju vlast podjeljujući im neke povlastice.

Ivan Dobri posredovao je god. 1353. pri uredjivanju plaće i cijeni živeža.

---

* Gledaj: G. Romain: L'Eglise est-elle contraire à la liberté?

Karlo VI. ukinu pariške udruge god. 1432.

Ljudevit XI. uspostavi ih opet, ali pregleda njihova pravila, ujedini ih naredbom »des Bannières« god. 1467. i nametnu im poreze.

Franjo I. još se je više miješao u to prisvajajući si pravo, da izabire starješine pomoću novca. I ukinu bratovštine.

Henrik III. god. 1581. nametnu zanatlijama kraljevsku investituru.

Od ovog vremena pa do XVIII. vijeka kraljevska je moć trla umjetničke i zanatlijske cehove.

No oni su ipak sačuvali svoju strukovnu i kršćansku životnu snagu i svoje uzajamno potpomaganje.

God. 1776. ukinu ih Ljudevit XVI., a zatim ih opet uspostavi (od veljače do kolovoza).

Napokon propadoše 2. ožujka 1791.

Isti Marat piše u svom »Ami du peuple« proti ovom zakonu, koji je lišio gospodare stečenih prava, a radnike koristi, koje su bile skopčane s cehovskom obitelju, s njezinim fundacijama itd.

XLII. Apsolutna vlast. — Sv. Ljudevit, kako je bio poslušan naukama Crkve, smatrao se je kraljem samo za to, da pribavlja svojim podložnicima što više može dobra...

No počev od Filipa Lijepog sve je više i više nestajalo toga nesebičnog shvaćanja moći.

Filip se je Lijepi prvi usudio u javnim djelima poslužiti ovim silovitim izrazom: »Punoćom naše kraljevske moći.«

Za Franje I. i Henrika II. kraljevstvo postade očito apsolutno. Oni posvetiše ovu izreku: »Jer je tako naša volja.«

Kad su poslanici pariškog parlamenta došli u Amboise-u, da Franji I. predadu svoje opaske glede konkordata god. 1516., on im odgovori: »Ja sam kralj, ja hoću, da mi se pokoravate; javite sutra mojem pariškom parlamentu moje zapovijedi.« U sličnom je slučaju Ljudevit XI. popustio.

Henrik IV. čini iznimku. On poštuje narodne sloboštine. I dragovoljno primi plan Grgura VII., da učini Evropu kršćanskom republikom.

Ljudevit XIV., premda Crkvu štuje i časti, ipak ne trpi njezinih savjeta. On je gospodar. Čita se u njegovim memoarima: »Kraljevi su apsolutni gospodari i naravski imaju na potpuno raspolaganje sva dobra svojih država, pa bilo da ih posjeduju crkovnjaci ili svjetovnjaci. Oni se smiju s tim služiti u svako vrijeme kao mudri ekonomi.« — On dade napisati u onom izdanju državnog prava, koji je bio odredjen za uporabu daufina (prijestolonasljednika): »Narod u Francuskoj ne čini posebnog tijela, on je čitav u kraljevskoj osobi.« I mogao je tada reći: »Država to sam ja«, i mogao je pisati svome unuku: »Sva dobra naših podanika pripadaju nama.«

Villeroy se usudi reći Ljudevitu XV., pokazujući na narod: »Veličanstvo, sve je to Vaše; Vi ste mu gospodar.« Michelet k tomu kaže: »Čovjek tijelom i dušom pripada državi.« A Hegel: »Nema drugog Boga do države.« Država je sadašnji Bog (der presente Gott). U državi ne opstoji nikakva individualna sloboda. Pojedinci nemaju nikakova prava.

XLIII. Protestantizam je bio osveta cezarizma i lihvarstva proti Crkvi: protestantske države redom uništiše kanoničke zakone u lihvarstvu.

Ipak protestanti ne htjedoše raskršćaniti Evrope, nego samo raskatoličiti.

Humanizam je učinio više, on je uklonio Krista. Došli smo u deizam XVIII. vijeka, a sada u skepticizam, materijalizam, laicizam.

Laicizam nije samo taktika: on je nauka. A stavlja čovjeka na mjesto Boga.

Kapitalizam je cvjetanje materijalizma.

Slobodno je zidarstvo posljedica laicizma.

Florentinski pape nisu predvidjeli, dokle će humanizam dovesti kršćanske narode.

Ljubav prama obliku zavela je do ljubavi prema sadržini.

Već u XV. vijeku obožavahu Platonici u Firenci stare klasike i više ih dodje dotle, da poganstvo uzvisuju nad kršćanstvo.

To nam razjašnjuje neustrašljivu gorljivost Savanarole.

»Duše zahvaćene humanizmom, govoraše on, osjećaju samo odvratnost prama sv. Pismu.«

I sv. Bernardin Sienski takodjer se je borio iz petnih žila.

Pavao II. pokuša prepriječiti zlo. I progna Pomponija Laeta i Platinu.

Lav X. i Medići bili su više nego blagi prema humanizmu.

Protestantizam i humanizam pripraviše revoluciju oživljujući cezarizam, raskoš, putenost i egoizam velikaša.

Narod, lišen političkih sloboština i ekonomskih probitaka, koje mu je pružala socijalno-korporativna i kršćanska uprava, jednako svaljivaše krivnju na društvene oblasti, kao na Crkvu, koju je smatrao njihovim sukrivcem.

Da Crkva opet predobije narod, mora mu se po duhu božanskog učitelja pokazati prijateljicom njegovih sloboština i njegovih prava. To je shvatio Lav XIII.

XLIV. Cezarizam je odvratio Crkvu od njene misije. Ljudevit XIV. nadopunjujući djelo Filipa Lijepoga, Franje I. i Karla IX. posla nas u sakristiju. Pa reče nam: »Vi nemate ništa da gledate u stvarima države, u stvarima političkog i ekonomskog života.«

Mi smo se povukli u svoj kut. Mnogi su od nas čuvali u izvatku ona dobra načela, koja nisu više mogli primjenjivati. Drugi su mislili kao i kraljevi, da svećenici imadu dosta posla, ako budu upravljali svojim crkvama.

Ali stvari zlo podjoše po narod. Političke mu sloboštine oduzeše kraljevi, a ekonomska prava bankirska aristokracija.

Svećenici nisu više ulijevali u društveni život duh pravde i ljubavi prema slabima: zadovoljavali su se, da dijele sakramente onima, koji su ih htjeli od svoje volje primati.

Narod se otcjepljivaše od vjere, koja nije više pazila na njegove interese i smatraše svećenike sukrivcima tlačitelja. A mnogi su to doista i bili, barem radi svoje šutnje; i nas bi nestalo od galikanizma.

XLV. Nego evo nekoliko svećenika i nekoliko katolika poče stresati mrtvilo.

»To, što radimo, nije dostatno, govorili su: Lamennais, Ozanam, Lacordaire, Montalembert; mi ništa ne marimo za narod, a evangjelje od nas drugo traži.«

Drugi to odrediše još točnije. Manning, Ketteler, de Mun, Harmel, Vindthorst, Decurtius dodjoše i rekoše: »Jedino katolička vjera ima u rukama lijek proti socijalnom zlu. Ona je jedina znala dati pravi pojam vlasništva. Ona jedina može odrediti korisno posredovanje države u radničkom stanju. Ona jedina može oživjeti strukovne zadruge (cehove) u duhu pravde i ljubavi, koja će ih dobrotvornim učiniti.

XLVI. To je bila samo predigra. Jer zatim se podiže Lav XIII. i progovori, kad na njeg dodje red. Njegova je riječ odjeknula kao glas proroka. Zadivila je i iznenadila ljude svih staleža. I sudarila se je s predrasudama, s navikama, s predajama. No nije samo osvojila razum i volju, nego je i na djelo prešla.

Galikanizam se i liberalizam skršiše. Naš Bog nije samo Bog privatnog života, Bog svetišta. On je takodjer Kralj kraljeva, Bog socijalnog života, Bog narodâ. Njegov zakon i njegova milost moraju rasvijetljivati i prodirati u gradjanski i ekonomski život narodâ. Njegova je Crkva pohraniteljica načela, koja oživljavaju i podižu javni kao i privatni život.

To su shvatili marni svećenici i katolici. I proučavaju i daju se na djelo. Ta treba ostvarit: papinsku nauku. Treba nam imati program zakonitih zahtjeva za podizanje naroda. Treba uskrisiti udružne uredbe prilagodivši ih prema današnjim prilikama.

Program je izradjen, te obuhvaća uredjenje radnog ugovora, trajanje rada, uslove plaće, razvijanje malog posjeda, reformu poreza i druge slične zahtjeve.

Udružni život počima konfuzno. Osnivaju se u velikom broju sindikati, kreditne blagajne, ratarske udruge. Kasnije se sve sintetično uređuje: razbistruju se pojmovi.

Napredak je općenit. Njemačka, Belgija, Francuska, Italija takme se u osnivanju katoličkih zadruga i u zakonitim tražbinama za radnike.

Ovome pokretu, koji u prvom redu ima za svrhu narodno podizanje, s više strana nadjenuše ime kršćanska demokracija.

Narod ga još nije primio, ali ga promatra i čudi mu se.

On je dobrodušno držao, da je svećenstvo nužno zagrezlo u kapitalizam. I oklijeva još, i boji se prijevare.

Svećenici i vi radini ljudi, koji ste razumjeli pobjedonosnu lozinku Lava XIII., proslijedite. Proslijedite još malo vremena. Sva je prilika, da je narod shvatio, da ne radite iz taktike, nego iz uvjerenja; sva je prilika, da je shvatio, da se oslanjate na socijalna načela evangjelja, koja ćete odlučno podržavati. I moguće da se je do sad prelazeći iz stranke u stranku grdno varao vidjevši, da je samo mijenjao egoistične gospodare, pak za to će se povratiti vama i Kristu.

I tada ćete vidjeti, da se ostvaruje ono, što su nam naviještali naši ljubljeni pape. Pijo IX. rekao je: »Treba da se Crkva i narod slože i to će biti zora lijepih vijekova.«

Lav XIII. je takodjer rekao: »Srce je božansko naklonije nesretnim razredima; ono pozivlje one, koji trpe, da dodju k njemu, da ih utješi. Ono sa najnježnijom ljubavlju grli slabe i potlačene; ova će nauka umiriti oholost velikaša i pokrijepiti odvažnost slabih i mir će nastati u bratskoj ljubavi.«

Šesta konferenca.

Kršćanska demokracija.

I. Neki dio katolika, koji su bili najvjerniji uputama papinim i najzauzetniji za kršćansku socijalnu akciju, uze si ime: kršćanski demokrati. Je li ta riječ zgodna i smije li se zadržati? To gramatičko pitanje muči duhove.

Čemu, kažu jedni, dodavati oznaku kršćanskom naslovu? S riječju kršćanin ili katolik označuje se sve, što je pravedno i dobro. Razlika samo slabi općeniti pojam.

Ako je potrebna koja oznaka, kažu drugi, čemu baš ta, koja, čini se, podupire neprijateljstvo klasa i obasipa hvalom jedan politički režim isključujući druge, čija je vrijednost možda veća.

Promotrimo ovo prepiranje glede riječi, prije nego prijedjemo na glavno pitanje, prije nego prijedjemo na razlaganje nauka kršćanske demokracije.

Mi smo uvjereni, da je potrebno posebnom oznakom označiti obnovljenje kršćanske socijalne akcije. To je bez sumnje časovita potreba, ali je i aktuelna. Za nove stvari trebaju i nova imena.

Katolici nisu sudjelovali u socijalnom životu. Galikanski ih je cezarizam silom bacio izvan socijalnog djelovanja. Ljudevit XIV. i vladari njegove škole govorahu katolicima: »Crkva nema ništa sa zemaljskim stvarima, kraljevska je volja jedino pra-

vilo socijalne pravednosti, povucite se u svoje crkve i sakristije.«

Sili se moradoše pokloniti. Mnogi se dapače dadoše zavesti i osnovaše u Crkvi galikansku stranku.

Pape i najugledniji katolici prosvjedovahu. Ali XVIII. vijek nije više slušao Crkve, jer se pohlepno dao na filozofske novosti. Mjesto da se povrati socijalnim naukama evangjelja, lati se revolucije i njezinih poganskih načela.

Bonaparte ne odbacivaše evangjelja, ali ga htjede učiniti podložnim.

Napokon iza šutnje mogla je i rimska nauka početi govoriti sa de Maistre-om, de Bonald-om, Papparelli-em, Blanc-om de Saint Bonnet, Parisis-om, Veuillot-om. Teološki se galikanizam razbi na Vatikanskom koncilu. Ostao je još politički i socijalni galikanizam: nauka o božanskom porijeklu neomedjenog kraljevskog prava i isključenju svake socijalne crkvene akcije. Lav XIII. dovrši, što je počeo sabor. On obnovi u svojim enciklikama svu crkvenu nauku o kršćanskom ustrojstvu udruga i o stanju radnika. Katolici su ga sad više, manje slijedili. Kako nije u svojoj nauci uzeo najsvečanijeg oblika s prijetnjom prokletstva, zabluda si je sticala pristaša. Oni nisu krivovjerci, nego su naprosto tvrdokornici i mogu se još zvati katolicima.

Kako ćemo se dakle raspoznati od njih? Kako ćemo pokazati, da nismo istog mišljenja s njima? Kako ćemo posvjedočiti, da potpuno pristajemo uz nauke Leona XIII.? Treba, da našem katoličkom naslovu dodamo koji epiteton. To će biti privremeno i dotle, doklegod bude tvrdoglavosti tvrdokornika.

Tako smo se isto nekoč zvali ultramontancima, da se razlikujemo od galikanaca. To je imalo svoj razlog. Bilo je priznavanje vjere i značilo je, da smo potpuni katolici. Ali to više iza vatikanskog sabora nema razloga. Danas više nitko ne može biti ili se zvati galikancem, te nema razloga, ni da se

mi zovemo ultramontancima. Ali još može biti tvrdokornika, liberalaca, regaliena, a da ne budu krivovjerci. Potrebno je ili barem ide, a i korisno je, da uzmemo oznaku, kojom potvrdjujemo i priznajemo svoju vjeru.

A koje bi ime trebalo uzeti, da pokažemo, da naš katolicizam nije samo privatan, nego da je takodjer i socijalan? Mogli bi uzeti ime katolički socijali ili katolici socijalnog djelovanja, ali mnogi vole ime: kršćanski demokrati. Mi držimo, da je to ime opravdano, premda ga treba rastumačiti, i uvjereni smo, da nema razloga, te ga odbacujemo.

II. Najprije upozorujemo, da riječi imaju ono značenje, koje im se daje. To ovisi o uporabi, a često i o kraju. Liberalac belgijski nije isto, što i liberalac francuski. Kad koja riječ u kojoj državi dodje u uporabu s odredjenim značenjem, ne može joj se više davati drugo značenje. Tako je i ime kršćanski demokrat nadjela sebi ona grupa protestanata u sjevernoj Njemačkoj, koja teži za državnim socijalizmom, dakle se katolici toga kraja ne bi smjeli zvati kršćanskim demokratima. No u latinskim su se zemljama, a takodjer i u Engleskoj tako prozvali katolički socijali.

Je li ta riječ zgodno izabrana? Ne niječemo, da ju ne treba razjasniti i da ne pokazuje neku dvoznačnost. Kršćanska demokracija nije čista, neomedjena demokracija. Mi ne namjeravamo isključiti svako kraljevsko dostojanstvo, pa dapače ni sve aristokracije, koja učinjenim uslugama opravdava svoje povlastice. Takodjer ne namjeravamo ukinuti niti sav gradjanski stalež, niti sav proletarijat. U glavnom kršćanska demokracija ima za program encikliku o stanju radnika. Ona zahtijeva u društvenom životu povoljne zakone i povoljne ustanove za radnike, a u političkom postepeno podizanje puka i njegovo sve to veće sudjelovanje u državnoj upravi.

Da je to danas pravi smisao toga izraza, pokazat ćemo s tri svjedoka.

Eto najprije dra. Toniola, simpatičnog profesora socijalne ekonomije na pizanskom sveučilištu: »Kakvo bilo da bilo, kaže on, značenje riječi »d e m o k r a c i j a« u sada poprimljenom smislu, ona označuje skup nauka i praktičnih djela u prilog puku.«

A sada evo nekoliko riječi od adventskog propovjednika u Našoj Gospi Pariškoj godine 1877. (o. Hijacint.) On je od tada doduše silno zabludio, ali onda izražavaše općenito mnijenje:

»Što je to dakle demokracija? Znači li to, da se ima sva veličina uma, sva uzvišenost kriijeposti, sva društvena hijerarhija pokloniti pred brojnom premoći. Zar je to ono brutalno stanje, koje ide za tim, da sve sravni i smrvi? Ah! takova lažna i razvraćena demokracija bila bi skrajnji barbarizam! Ali ako je demokracija postepeno, mirno i ponosno podizanje radećih i trpećih masa, koje napunjaju polja, a zovu se seljaci, masa, koje napunjaju gradove, a nazivaju se radnicima; ako ta demokracija znači, da se oni imaju podizati na savršeniji stupanj prosvjete, da se imaju privoditi većem blagostanju i da se imaju priučavati na plemenitiji i bolji život u moralnom pogledu i dosljedno da imaju nužno i zakonito sve to više utjecati na politički život, ako to znači ta riječ »demokracija«, mi smo svi demokrati ne samo za to, jer smo sinovi ovoga vijeka, čega mi i ne niječemo, nego za to, što smo sinovi evangjelja i što u nj vjerujemo . . .«

G. Chesnelong nije sumnjičav, jer je dapače išao za tim, da uspostavi kraljevstvo. A ipak god. 1887. govoraše: »Mi smo, istina, novo društvo, društvo ravnopravno, društvo d e m o k r a t i č k o; ta me riječ, koja je uzeta u plemenitom smislu, ne plaši, jer demokraciju, u koliko ima za predmet, da podiže puk na viši stupanj prosvjete, moralnosti i blagostanja, da ga uže spoji sa sudbinom i napretkom zajedničke domovine, takovu demokraciju ja želim; a uzevši, da je to kršćanska demokracija, ja se u nju pouzdajem; eto, zašto se ljutim, kad tko

hoće da učini demokraciju ateističkom i materijalističnom...«

Tu je dakle kršćansku demokraciju g. Chesnelong želio i u nju se pouzdavao god. 1887.; zašto da tu istu demokraciju iza deset godina i napredni i konzervativni katolici kude?

G. de Mun u svojoj raspravi u Saint Etienne-u god. 1892. iza kako je iznio svoj program, reče: »To je posao, koji vam nalaže Lav XIII. Treba da se oslobodite načela stare ekonomske pravovjernosti... treba da se otresete od sve političke brige i da poprimivši oblik d e m o k r a c i j e i prilagodiv se jeziku i ustanovama njezinim, ne imadete druge ideje, nego da ju učinite kršćanskom...«

Mi u ostalom mislimo, da je kršćanska demokracija samonikli plod evangjelja, ali to treba rastumačiti.

Pučki se govor malo brine za filozofsko značenje riječi. A iz pučkog govora uzeli smo riječ »demokracija«. Ta govorimo prostom puku i hoćemo, da nas on shvati. U posvemašnjoj prostodušnosti on očekuje od demokracije političke i društvene uredbe, koje idu za podizanjem puka. U tome smislu demokracija ima temelj u samom evangjelju.

Kakova je politika evangjelja? Kakovi su bili socijalni nazori našeg Spasitelja? On je došao, da podigne slabe. Proroci su to navijestili, a i naš Spasitelj to opetova: »Otac me moj posla, veli on, da donesem siromašnim veselu novost o njihovom podignuću: E v a n g e l i z a r e p a u p e r i b u s m i s i t m e. Cijeli život našeg Spasitelja, svi njegovi primjeri, sva njegova naučavanja idu k istom cilju: pomaganju slabih po kršćanskoj ljubavi, koja kao da izvire iz ljubavi Božje, i po kršćanskoj pravednosti, koja ne pravi razlike medju osobama. U ovom općenitom smislu nitko ne može sumnjati o demokratskom duhu evangjelja. Ono je pisano za sve naraštaje. No odredimo to tačnije.

IV. U društvenom životu možemo razlikovati, ako izvolite, svrhu i organe tog života. S obzirom na svrhu svako društvo mora biti barem u izvjesnoj točki demokratičko s gledišta samog zdravog razuma, a kud i kamo većim pravom s gledišta kršćanskog. Evo, u kome smislu. Društveni je život nastao, da osigurava privatni, da ga jači, štiti i potpomaže. A koga treba posebno štititi, ako ne siromake. Lav XIII. iznosi jedan dokaz iz razuma, da pokaže, da sva društvena organizacija mora biti demokratična i s obzirom na svoju svrhu: »Društvena vlast, poručuje nam on u svojoj enciklici, mora posvetiti specijalnu brigu nemoćnicima i siromasima, jer oni najviše trebaju, da im se pomogne, dok bogataši i mogućnici mogu sami sebi pomoći.«

Ako to kaže sami razum, evangjelje kaže još bolje, jer pravilima pravednosti i čovjekoljublja dodaje i poticaje ljubavi kršćanske.

Dovle smo govorili o svrhi, a ne o sredstvima. Kakova bila da bila politička, socijalna i ekonomska uredba kojeg naroda, pa makar njim upravljao kralj s plemstvom i makar pustio rad u rukama nadničara, kojima upravljaju gospodari, ipak takovo političko i društveno ustrojstvo ne mora biti manje demokratično s obzirom na svoju svrhu, hoću da reknem, ono mora poglavito ići za dobrobiti nižih i za njihovim podignućem. Naravni je razlog sasvim jednostavan: onome se mora više pomagati, koji ima veću potrebu. Kršćanski su kraljevi to dobro shvatili. Sv. Ljudevit umirući reče svom sinu Filipu: »Brini se za siromake. Brani ih u njihovim sukobima s bogatašima.« Pobožni kralj bretonski, Hoel II. imao je za lozinku »Sell ar bob«, što znači: »Gledaj dolje«, gledaj na siromake.

Lenski gospodari i vitezovi, koji su dobro shvatili svoj položaj, imali su za svrhu, da štite i pomažu slabe i nemoćne. Ali kad su napustili taj plemeniti posao, želeći postati dvorski plemići, nijesu više imali one razborite svrhe svake društvene usta-

nove: da osobito pomažu slabe; i propadoše u svojoj pokvarenosti prezreni od svijù.

Dotle bi se, mislim, lako složili s najžešćim tvrdokornicima. Jer oni bi lako dopustili, da svi organi društvenog života budu naročito na službu slabih. No slijepo bi se držali te prazne izjave, računajući, da je milosrdje plemenitih ljudi za sve to dovoljno.

V. Ali mi, mi naprotiv hoćemo, da se redom pobliže označe sredstva, kako da se postigne taj cilj. Ne zadovoljavamo se samo s nesigurnom dobrom voljom upravitêljâ i gospodarâ, nego zahtijevamo zakone, koji će zaštititi radnika i olakšati njegovo društveno podizanje; zahtijevamo udruge, koje će braniti radnika od svake nepravde, koji će mu priteći u pomoć u svakoj potrebi. Ti zakoni straše tvrdokornike, jer da u njima tobože vide neku utvaru državnog socijalizma. I te udruge plaše gospodare, jer im ograničuju neomedjenu moć.

Tvrdokornici se zadovoljavaju s nekom ljubavlju, koja bi se sastojala u uredjenju društava sv. Vinka Paulskog, u utemeljenju nekoliko malih sirotišta i u otvorenju nekoliko škola.

Kršćanski su demokrati promatrali život radnika i dokazaše, da skoro svuda vlada nepravda, da se radnici izrabljuju pretjeranim radom i nedostatnom plaćom; dokazaše, da se majke obitelji i djeca trpaju u tvornice, a starci da umiru od gladi i bijede. I predložiše čitav niz reformâ, da ih ostvare udruge i država. Njima nije nepoznato, da ima dobrih gospodara, kod kojih se malo šta ima prekoriti; oni ih hvale i stavljaju za uzor, ali se ne daju zavarati nadom, da će svi gospodari postati plemeniti bez posredovanja zakonâ i udrugâ.

VI. No nismo sve rekli tim, što smo opisali svrhu društvenog života, jer on ima i svoje organe; i tude treba razlikovati život politički i ekonomski.

Čista je demokracija u političkom životu republikanska, ter isključuje sve povlastice razredâ.

Kršćanska demokracija ne ide tako daleko. Ona je uz republiku, gdje je ta već zavedena i gdje je narod hoće, kao u Francuskoj. Inače prima i monarhiju ublaženu demokratskim ustanovama.

Apsolutna monarhija jest prikladan način vladanja za države, koje su još u povojima, ili za države razrovane. Država pak, koja ima stalnu kulturu iziskuje i izvjestan dio demokratskih institucija, koje se u ostalom mogu dobro složiti i s monarhijom. To se zna. U obitelji malo dijete sluša bez prigovora, a mladić naobražen i prosvjećen i savjetuje oca. Tako isto i narodu, koji se istom radja; narodu mladu i bez književnosti treba kralj s apsolutnom vlašću, dok kultiviran narod hoće da brani svoje interese u vijećima knezova. Evangjelje prija takovom odgajanju puka. Ono podiže puk u prosvjeti i u moralu; ono dakle pripravlja teren za demokratske ustanove. Može se dakle reći, da demokratsko uredjenje samo od sebe proizlazi iz evangjelja, upravo onako, kao što i demokratska svrha društvenog života.

Iza kako je Crkva civilizirala zapadne narode, uvede kod njih demokratične ustanove, pokrajinske i zemaljske sabore na način crkvenih sabora.

Od god. 1484. pod vladom Anne de Beaujeu i sami su seljaci glasovali i slali svoje izaslanike u državne staleže. Burgonski vojvoda spomenu tude, da kraljevsku čast narod podjeljuje, a da nije svojina vladara.

Engleska je dobila svoju »Veliku Kartu« godine 1215. Ona je temelj narodnim slobo̧štinama i političkomu radu općinâ po svojim zastupnicima.

Španjolska i Portugalska imadjahu svoje f u e r o s e i svoje k o r t e s e.

Njemačka i ostali narodi srednje i sjeverne Evrope imadjahu svoje pokrajinske i zemaljske sabore.

Italija pod uplivom sv. Stolice bijaše klasična zemlja narodnih sloboština. Kršćansko doba u Ita-

liji bi prozvano »pučko doba«, l'e t a d e l p o p o l o.

Florencija imadjaše sasvim demokratski ustav. Njom upravljaše sinjorija, vijeće sastavljeno od predstojnika ili sudaca viših i nižih umjetnosti, dapače i od zastupnika proletarijata, C i o m p i - a. Plemići, da dobiju dio u upravi, moradoše ući u koju udrugu.

Milan imadjaše svoje pučke kapetane; Genova svoje narodne opate, koji upravljahu zajedno s kapetanima i duždevima.

U Veneciji i puk sudjelovaše u XIII. vijeku pri izboru »Velikog vijeća«.

Sienna, Piza, Luka, Pistoie, Arezzo imadjahu, kao i Florencija, svoja vijeća, sastavljena iz predstojnika umjetnosti i obrta.

Petrarka, ražalošćen, što je vidio kasnije, da su sve te sloboštine povrijedjene uplivom cara, napisa: Sloboda je dragocjeno blago, koju zlo shvaćaju, dok ju ne izgube:

»L i b e r t à, d o l c e e d i s i a t o b e n é!
M a l c o n s c i u t o a c h i t a l o r n o 'l p e r d e.«

Mogao bi tkogod predbaciti, da je kršćansko doba u Italiji bilo jako burno. Ali zar je to krivnja demokracije? Zar nije bilo drugih uzroka: neprestanog upletanja gibelina i carstva, trvenja medju moćnim porodicama, poimence medju Colonnima, Orsinijima, Savellijima u Rimu?

A zatim zar je goru štetu nanijelo ono malo komešanja, gdje se karakteri snaže, nego li nehajstvo masâ u epohama apsolutne monarhije.

Što se mene tiče, ja ne mogu prezirati, nego što više, ja ljubim i pozdravljam ono doba, koje nam dade Dantea i Petrarku, Giotta, Angelika, Franju Asiškog, Antu Padovanskog, Petra Lombardijskog, Bonaventuru i Tomu Akvinskog.

VII. Ali struja poganske budalaštine, koju podigoše pravnici i humanisti, uguši te demokratske ustanove.

U Francuskoj Franjo I. i Henrik II. podjarmiše udruge, čim ih odijeliše od Crkve. Richelieu ukinu državne staleže. Ljudevit XIV. stavi općine pod nadzor i začepi usta saborima.

U Engleskoj Tudorovići obustaviše »Magnam cartam«.

U Njemačkoj umanjiše sabore.

U Italiji Mleci oduzeše puku pravo, da sudjeluje u izboru »Velikog Vijeća«.

Viconti i Sforze u Milanu, a Medici u Florenciji zaplijeniše narodne sloboštine.

Ljudevit XIV. i Ljudevit XV. dadoše se po pariškim i reimskim trgovima predstavljati u obličju rimskih careva. Simbolizam je bio potpun.

To bijaše nasilno stanje, protivno kulturno-društvenom, a osobito kršćansko-društvenom životu, i to nasilno stanje izazva revoluciju.

VIII. Svrhom zadnjeg stoljeća imala se je ostvariti demokratska evolucija. Cijeli ju svijet prihvati.

Josip de Maistre i sam to priznaje: »Ljudevit XVI., kaže on, gledaše bez žalosti, gdje javno mnijenje slabi s a m o v o l j n u v l a s t, on dapače podupiraše to mnijenje i u miru čiste savjesti vjerovaše, da ništa ne gubi, ako sve sa svojim narodom podijeli . . .«

Evolucija zlo ispane i prometne se u revoluciju. Stoga zar nije ludo govoriti, da je svećenstvo XVIII. vijeka moglo biti spremnije, da upravi pokretom?

Narodna reakcija promaši svoj cilj. Mjesto da u kraljevstvo uvede demokratske ustanove, silom ustanovi republiku i utvrdi je u krvi. No sada je narod dobio volju za republiku. On je uz nju. Tko će ga moći uvjeriti, da se je monarhijska vlada mogla popraviti? I tko bi smio ustvrditi, da Providnost nije kaznila dinastiju, koja se podigla proti narodu i Bogu?

Revolucija je ipak bankrotirala sa svojom misijom. Mjesto da podigne slobodu, stvori u svoje vrijeme oligarhiju, a ona pripravi carstvo.

No i razvijanje se nastavi malo po malo, a često uz žestok udarac. Narod je poput pod Etnom zakopanog giganta Anselada, koji se ne može maknuti, a da ne potrese zemljom.

Narodi pomalo proširiše sebi pravo glasa, a državne terete podijeliše pravednije.

Engleska dobi izbornu reformu god. 1832. Francuska i Piemont 1848. Austrija 1895. Belgija god. 1896. i 1899. Rusija oslobodi nevoljnike. Savezne države i Brazilija dadoše robovima pravo gradjanstva. Demokratski se pokret širi do Japana i zahvaća sve narode. Ali to, što se čini, još je dosta nepotpuno, jer se katolici previše ustručavahu, da se dadnu na to.

IX. Zdrava demokracija ne isključuje dapače ni svake aristokracije. O lenskom sustavu ne može više biti govora. On je bio društvena uredba prilagodjena potrebama polubarbarskih naroda, jer je kod njih falilo moćnih zaštitnika protiv mjesnih nasilja i nereda. No može opstojati aristokracija, koja se osniva na drugom temelju, te predstavlja društvenu premoć u velikom posjedu, industriji, trgovini i u izdašnim zanimanjima. Ta se aristokracija može uščuvati i pomladiti pod novim imenima, kao što se to često puta dogodilo u Engleskoj i Belgiji. Ona može još imati stalnih povlastica, koje su utvrdjene zakonom i običajem. Ona može sačinjavati upravnu komoru kao u Engleskoj, u Austriji; i može se donekle miješati u neke službe: kao diplomaciju, upravu, vojsku. Takova aristokracija može opstajati i pokraj najozbiljnijih demokratskih ustanova. To je onda miješoviti režim. Ipak bilo ne znam kako u teoriji, moramo priznati, da u istinu nestaje tih oblika aristokracije. U Engleskoj je kuća lordova obzirom na upliv naroda spala na drugi rang. U Njemačkoj je činovničkim tijelom, koje je po običaju bilo jako aristokratično, ima dvadeset godina, obladala demokracija. Sadašnje nas prilike očito vode sve potpunijem demokratskom stanju.

Znači li to, da je ono kaotičko stanje, u kojem je revolucijonarni duh u Francuskoj povratio pravo glasa narodu, postalo idejalom? Nipošto. Kršćanski demokrati ne traže takovo izjednačenje. U Francuskoj hoće, da barem jedna od dvaju komora bude stručnjačka i da zastupa struke. Kod pučkog glasovanja daju u Belgiji glavarima obitelji privilegovani rang po naobrazbi i imutku.

Kršćanski demokrati promatraju demokratski pokret s dva gledišta. S jedne strane gledaju, da bude u izvjesnoj mjeri zakonit i da odgovara stepenu narodne kulture. S druge strane ne zatvaraju očiju pred svijetlom i uvidjaju, da narod želi demokratski napredak; zato oni su toga mnijenja, da treba požuriti s odgajanjem naroda u kršćanskom socijalnom duhu, da ne bi zlorabio moći, koju će mu sudbina donijeti.

Lav XIII. reče presv. gosp. biskupu Lüttiškom god. 1892.: »Ne može se zanijekati, da postoji sveopći demokratski pokret; treba ga dakle učiniti kršćanskim, ako ne ćemo, da postane socijalističkim.« Te riječi napominje presv. gosp. biskup Lüttiški u svojoj brošuri o enciklici R e r u m n o v a r u m.

Mislimo, da smo bili dosta jasni. Kršćanska demokracija traži u političkom životu dosta velikih i naprednih demokratičkih ustanova, ne isključujući ni umjerenih monarhija ondje, gdje opstoje.

Ona uvidja fatalni i sve to veći napredak demokracije i ona je hoće da učini kršćanskom, da ne bi zalutala u socijalizam.

X. U ekonomskom redu pitanje je različito. Čista demokracija došla bi do besmislenog socijalizma, što ga kršćanska demokracija apsolutno odbija.

Ona zahtijeva osobito tri stvari:

1. Da zakon i udruge štite radnike u radionicama, gdje vlada tradicijonalni režim patronata i nadničarstva.

2. Da se ide na ruku malom posjedu zgodnim zakonima glede nasljedstva i upisne pristojbe i poreza.

3. Da običaji i zakoni podupiru manja društva, kooperaciju i sudjelovanje u prihodima.

Ekonomski pokret nije manje opravdan, nego politički.

Ekonomsko tlačenje počelo je napadajima na udruge.

Seoski proletarijat u Francuskoj i u Italiji nastao je uslijed prekinuća veza medju razredima, što ga je prouzrokovalo odaličenje jednih od drugih, zatim uslijed ukidanja zakupnih ugovora na dugo vrijeme i ukidanja općinskih dobara; u Engleskoj i u Njemačkoj pak nastao je uslijed kolosalnog lišavanja posjeda za vrijeme reformacije; a u Španjolskoj i u Siciliji uslijed povjerbine i latifundija.

Industrijalni proletarijat rodi se s kapitalističkom proizvodnjom.

I on ju slijedi kao sjena.

Taj način proizvadjanja unišao je u historiju kao nužda, kad se potrebe pomnožaše i kad se otvoriše vrata novim velikim tržištima.

Trgovački kapaciteti preuzeše upravu proizvoda u svoje ruke i podvrgoše pod svoju komandu veliku masu prostih obrtnika.

Ta vrsta proizvadjanja postaje još nužnijom, kad tehnička napredovanja iziskuju ujedinjenje mnogih radničkih sila.

XI. Proletarijat prouzroči jednu vrstu posebne nevolje, koja proizlazi za radnika:

1. Iz nezdravih tvornica; iz bukom, prašinom i zagušljivim zrakom napunjenih fabrika; iz razvoja rudnika.

2. Zbog toga, što žene i djeca rade u tvornici.

3. Zbog nagomilavanja po gradovima.

4. Zbog sutrašnje nesigurnosti radi promjenljive prodje.

5. Zbog raskršćivanja sa svim onim, što je u prošlosti sačinjavalo njegov idejal: zbog prekinuća svezâ, koje su ga vezale s rodnim zavičajem, selom, obitelju, starinskim običajima i kutićem naslijedjene zemlje . . .

Tu nevolju tumači današnje nesnosljivo stanje.

Herbert Spencer, promatrajući sadanju situaciju rada ne bez razloga reče, da je naše društvo u stanju kanibalizma.

Ljudevit Veuillot kaže: Prekomjerni i nezdravi rad jest uredjeno ubijanje na veliko.

Ketteler govoraše: To je ubojstvo. Strojevi bi morali pomagati radniku, umanjivati posao, a umnožavati proizvod. Ali oni nisu u službi radnika, nego je radnik u službi strojeva.

Ogromnu grdosiju, da proizvadja, hrane ne samo ugljenom, nego joj bacaju u ždrijelo i radnika i ženu i dijete . . .: budućnost plemena i duše zagljupljene zbrkom te mnogostrukim i prekomjernim radom.

Eto, to je pravi i krasni napredak ljudske plemenitosti.

XII. Osim toga nevoljnog stanja treba pridodati kao determinantne uzroke pokreta:

1. Kontrast, koji pobudjuje zavist: raskošna vila, sjajne gradske kočije, raskošni hoteli . . . A oni, koji raspolažu s tim sjajem, nije više Crkva, nije više vladar, to su vlasnici ekonomske sile, u kojima radnik vidi svoje gulikože.

2. Grupiranje u radničkim stanovima i u tvornicama, sastajanje po krčmama, koje proletarcu ostavljenom i od Boga i od ljudi nameću misao, da se združuje s drugovima, te zajednički rade i zajedno se vesele.

Socijalni je pokret bio neizbježiv. On je uzeo razne oblike.

U Engleskoj je više korporativan. U Francuskoj je prevladao revolucijonarni elemenat. U Njemačkoj je pokret bio više politički i zakonit.

Karlo Marx bio je teoretičar pokreta. Njegov je princip ovaj: »Proletarijat se ne će moći smatrati oslobodjenim dotle, dok ne sruši ekonomsku ovisnost, pod kojom se nalazi i zato treba, da osvoji instrumente i sredstva proizvodnje.«

Općeniti pokret ide za ujedinjenjem, da zadobije svu svoju moć.

Medjunarodno udruženje radi na tom od god. 1864. Brojni radnički kongresi pripraviše programe Eisenaški god. 1868., Gothajski god. 1875., Erfurtski god. 1891., Züriški god. 1897. Socijalisti ne sumnjaju o konačnom uspjehu. Engels piše:

»Mi smo još god. 1848. vjerovali u laki triumf proletarijata, ali stanje ekonomskog razvitka na kontinentu nije još ni izdaleka bilo sazrelo, da mogne istisnuti kapitalističku proizvodnju... No iza god. 1848. ekonomski prevrat zahvati cijeli kontinent i doista uvede veliku industriju po Francuskoj, Austriji, Njemačkoj. Velika internacijonalna vojska socijalista neodoljivo stupa danas, napredujući svakim danom u broju, u organizaciji, u disciplini, u samosvijesti i uvjerenju, da je njihova konačna pobjeda. Da shvate mase, što im je činiti, hoće se dugog i ustrajnog rada. To je onaj rad, što ga mi obavismo i to s uspjehom, koji dovodi naše neprijatelje do očajanja...« (Introduction aux luttes de classes en France.)

XIII. Ima li još nade za katolike, da će preuzeti u svoje ruke ravnanje socijalnog pokreta? Da, uz milost Božju, ali treba rada!

Engleski se trades-unions opiru socijalizmu.

Seoska demokracija u Njemačkoj ne da puno u se dirati.

Kršćanska se demokracija diže u Francuskoj, Italiji, Španjolskoj, a pod blagoslovom Lava XIII.

No na žalost još mnogo nehajnih i zavedenih katolika jest igračka u rukama Karla Marxa proti Lavu XIII. Vrijeme je, da se to svrši!

XIV. Kršćanski demokrati moraju najprije raskrinkati socijalistički način riješenja tumačeći radnicima, da će s komunizmom samo promijeniti gospodare i naći okrutnije.

U svim zajedničkim radionicama mora biti poglavara. No gdje će ti poglavari blaže i pravednije postupati, nego ovi današnji, osobito ako u društvu ne bude više moralne i religijozne obuke.

A bit će potrebno raditi u radionicama, da zajednica može živjeti. I pošto osobna korist od dobitka ili plaće ne će više biti poticalom, svakako će morati šiba ili bič nadoknadjivati negdašnja poticala, ako ne će da umru od gladi.

No ne sastoji se sve u tom, da se socijalizam raskrinka, treba donijeti i lijek sadašnjem zlu. Taj lijek, koji ćemo potpunije rastumačiti, kad budemo razlagali program kršćanske demokracije, pokazat ćemo danas u kratko.

Mi zahtijevamo, da zakon i udruge zaštićuju radnike.

Radnik pred kapitalistom jest slabost pred snagom.

Tko će držati tu silu u pravednim granicama? Zakoni i društvena pravila.

Treba, da se pazi na radnika u njegovom fizičkom i moralnom životu; treba, da mu se trud pravedno naplaćuje, da se ide na ruku njegovoj štedljivosti; treba, da se zaštićuje proti bijedi rdjavih dana i da se osigurava, te imade potrebnu pomoć u bolesti i starosti.

Trajanje rada, minimalna plaća, rad djece i ženâ, radni ugovor, zdravstvenost i moralnost radionica, osiguranja i mirovine, eto, to su problemi, kojima se bavi kršćanska demokracija. Može se razilaziti u izboru riješenja, ali se ne smiju ta pitanja izbjegavati ili prezirati. Udruge su negda bile

dovoljne, da ih riješe; danas su i same udruge jedan problem. Da li će se opet uspostaviti i pod kojim oblikom? Medjutim, da se to znadne, treba da država posreduje i da sama riješi ta pitanja uz pomoć udruga, koje se podižu, društava za uzajamno potpomaganje i privatne inicijative, koju mora uvijek promicati i upravljati.

XV. Drugi zahtjev, za kojim treba da idemo, jest taj, da se zakonima i socijalnom organizacijom učini, te se lako može steći i uščuvati mali posjed. Tude se ima cijeli skup sredstava upotrebiti.

Sadašnji zakoni na užasan način šire proletarijat. Mali su posjedi uslijed zakona o upisnoj pristojbi na rubu propasti i ne mogu se nikako sačuvati u obiteljima uslijed zakona o nasljedstvu. Ništa nema gore od takih zakona; oni umnožavaju proletarce, ljude bez ognjišta, bez predaja, bez običaja. Javne vlasti moraju da budu sasvim slijepe, kad dopuštaju, da opstoje taki zakoni, koji pripravljaju ljude nereda.

No ne podiže samo mali posjed dostojanstva ljudskog, nego ga još podiže i patronat i to udruživanjem, suradnjom i sudjelovanjem u prihodima. Zahtijevajmo od zakona i običaja, da podupru ovaj način demokratskog podizanja.

Tim nizom reforma oslobodit će se proletarci većim dijelom te situacije, koja je za njih preteška, a za društvo pogibeljna.

Sve je te reforme zahtijevao i Lav XIII. On nas je upozorivao na trajanje rada, na nedostatnost plaće, na štednju i osiguravanja, upozorivao nas je, da treba pomagati mali posjed i da treba svraćati pažnju na to, da i radnici imaju dosta obilni dio od svakovrsnih dobara, koja proizvadjaju na korist društva.

Lav XIII. je dakle prvi kršćanski demokrata.

Ipak uža sve to u papinim enciklikama ne možemo tražiti, nego samo glavne poteze demokratskog programa, jer je u njima ostavljeno mjesta za

dosta nuansa (razlika) u primjenjivanju bilo na politički, bilo na ekonomski život.

XVI. Svećenstvo se mora sa svim radinim katolicima dati na posao, da potpomaže proletarce u socijalnom podizanju. Lav XIII. ga na to poziva u svojoj enciklici.

A kardinal Gibbons u svojoj krasnoj knjizi »o svećeniku, poslaniku Kristovu« navodi razlog tome:

»Pošto je sluga Kristov, veli on, na osobiti način prijatelj i otac svoga puka, ne može ostati ravnodušan ni na jedno socijalno, političko i ekonomsko pitanje, koje se tiče koristi i blagostanja narodnog. Odnošaji izmedju Crkve i države, dužnosti i isključiva prava; zla, koja proizlaze iz javne pokvarenosti, poštenje u izborima, povlastice i uzajamne obveze izmedju rada i kapitala, moralnost trgovine u svim njenim oblicima . . . eto, to su tako životna pitanja, o kojima ovisi mir i blagostanje naroda . . .«

I jedan od najslavnijih naših domaćih misionara ovoga vijeka, O. Combalot, imao je pravo pisati biskupima francuskim god. 1850., da ih upozori »na neradinost svećenstva i na pogibelj, koja prijeti od bezbožne i divlje demokracije, što ju svećenstvo ne nastoji predobiti za Krista . . .«

XVII. Prilike su zgodne, da zadjemo u narod. Za kršćansku je demokraciju nadošao historički momenat, da stupi u borbu. Narod traži i želi socijalne reforme. Crkva mu može istinito reći, da ona jedina ima tajni ključ i da je socijalizam samo neko obmamljivanje.

Crkva je često puta koristila narodima iza Otkupljenja. Krist joj dade primjer. On nije slušao farizeja i književnika, nego se vrnu ljudima iz prostog puka i izmedju njih odabra sebi apoštole.

U Rimu se kršćanstvo raširi osobito medju prostim pukom. Najveći dio vjernika nadje se medju robovima; to im se i predbacivalo. Isto tako Crkva se nije ustručavala obrnuti prama novim narodima za

vrijeme barbarskih provala, mjesto da se uporno prikuje uz rimsku prosvjetu.

Ovih zadnjih stoljeća obrati se ona vladarima i mogućnicima. Jedni ju zamijene s protestantizmom, a drugi joj suprotstaviše galikanizam.

Okrenu se i prema znanosti; tu se sukobi s jansenizmom, s filozofijom; a u naše vrijeme s pozitivizmom i materijalizmom.

Na koga bi se danas obratila? Državnim vlastima? No one nemaju više moralnog upliva, a i onako potiču od puka, koji bira u sabore.

Učenjacima? No akademičari nemaju više ni malo utjecaja na puk.

Gazdama? Gradjanstvu? Mnogi su od njih istrošeni i zaraženi željom za blago i senzualizmom.

Prosti je narod od naravi pobožan; on se je u protestantskim zemljama, a osobito u Engleskoj, dugo opirao protestantskoj aristokraciji.

I prosti je narod prostodušniji od velikaša; on je osjetljiv na ono, što se za njega čini. I ima, veli Le Play, postojanu vjeru.

Sve ovo pokazuje prikladnost programa »ići puku«, t. j. kršćanske demokracije.

U praksi treba dakle: odvažno propovijedati kršćansku demokraciju, suprotstavljati njezina obećanja obećanjima socijalne demokracije, pokazivati socijalno djelovanje Crkve filozofijom historije.

XVIII. Naši su neprijatelji odmah shvatili njezinu prikladnost: Kad je u Francuskoj nastala kršćanska demokracija, socijalističke su novine vikale, da je to najveća pogibelj po njihovu stranku.

G. Sombart, njemački socijolog i profesor na vratislavskom sveučilištu, koji je sklon socijalizmu, piše:

»Doklegod se nastojalo obraniti monarkiju i kapitalizam kao nužne i od Boga odredjene institucije, cijeli je socijalni pokret nužno morao biti protuvjerski. Čuvstvo je nepovjerenja, što ga pobudjivalo svako makar i najmanje sumnjivo držanje crkvenih predstavnika, odvraćalo proletarijat od vjere i od Crkve. Ali onim danom, kad se raspršì to nepovjerenje, kad se kršćanstvo pokaže u demokratskom duhu, zbog kog razloga da zadržaje onda proletarski pokret svoj protuvjerski karakter?«

»Kršćanstvu je uspjelo biti vjerom starog carstva rimskog, kao i vjerom Germanije mlade i cvatuće, vjerom lenskog sustava, kao i općina i na posljednjem mjestu i vjerom gradjanstva. Zašto da ne bude takodjer i vjerom proletarijata?...«

Kad bi i katolici mogli tako jasno uvidjati kao njihovi protivnici!

XIX. Je li još i sada iza svega ovoga potrebno odgovarati na prigovore, koji se pronose? Nije. No ipak učinit ćemo to u kratko.

Sama je riječ, govore neki, vrlo rdjavo izabrana. — Odgovaramo, da puk hoće demokraciju. Socijalizam mu se predstavlja kao demokracija, pa ga zavodi; stoga mu ponudimo i mi demokraciju, koja ima temelj u Evangjelju i predobit ćemo ga za Krista i Crkvu.

Ali, kažu drugi, zar nisu privatne krjeposti za sve dostatne? One čine bogataša milosrdnim, siromaka ustrpljivim i krotkim. — Odgovaramo, da Bog hoće socijalnu pravednost na isti način kao i privatne krjeposti.

A osim toga privatne krjeposti bit će besplodne bez socijalne pravednosti. Društvena će ih razvraćenost postepeno uništavati i u svakom slučaju zapriječiti, da ne donesu ploda.

Učenici vaših slobodnih škola, koje vas stoje tolike milijune, nisu ustrajni, budući da iza škole dolaze u razvraćeno društvo.

XX. No djelokrug je socijalizma ograničen, reći će koji drugi, zar se mora stoga toliko brinuti za nj? Taki drže, da gospodarska kriza bijesni samo u industrijalnim gradovima i u nekoliko sela.

O d g o v a r a m o. — Nije li već to dovoljno, da se s kršćanskom demokracijom proti njoj borimo.

Inače će socijalizam zahvatiti općine velikih gradova i steći će u našim komorama stranke, koje će se dati na buku, na drskost, na opstrukciju i na zastrašivanje ... i drugo. — No zar ne bi dostajala patronalna akcija?

Odgovaramo. — Ona može i mora pomoći. Ali 1. iskustvo pokazuje, da bi njezino djelovanje bilo vrlo stegnuto, dapače i kod gospodara, koji se smatraju kršćanima.

2. A koliko ima gospodara, koji nisu kršćani i koji nisu radljivi?

3. Dapače i kod radljivih kršćana ima praznine; odvraćaju ih od toga predrasude i vlastiti probici.

4. U svakom se slučaju radnici mogu i moraju medjusobno potpomagati, slagati i ujedinjivati kao i gradjani.

XXI. Ali reći će se još, demokracija je uzburkano more, gdje se svako usteže izvrgavati se pogibelji.

No na riječ Kristovu ni Petar nije oklijevao, da ide po uzburkanim valovima jezera Tiberijadskog i ako je za časak posumnjao. Isus spasi njega i njegovu ladjicu. To je simbol sve one smjelosti, koju je Crkva morala imati, da uzmogne osvojiti rimski društveni život, barbarske narode i napokon moderni proletarijat.

Petar, koji je danas Lav XIII., pošao je takodjer po nadahnuću Kristovom na uzburkane valove demokracije. On ne koleba, i sa svim onima, koji ga slijede, spasit će ladju crkvenu uza sve strašivice.

Na posao dakle!

Profesor Toniolo imao je pravo nedavno reći: »Obnovljenje kršćanskog socijalnog reda pomoću puka ne izgleda tako teško u ovom historičkom času, ali ipak uz dvije pogodbe: prva jest ta, da kršćani odvažno propovijedaju proletarcima, da naproti iluzornoj, nepravednoj i nemogućoj socijalnoj demokraciji opstoji katolička, moguća, razložna, istinita kršćanska demokracija, koja zadovoljava svim

njihovim opravdanim zahtjevima; — a zatim da katolici uzmu stvar naroda u svoje ruke, te tako priprave put toj demokraciji.« — Stoga treba, da se radini katolici uvjere, da je sada vrijeme, te pokliku Karla Marxa: »Ujedinite se za borbu!« suprotstavimo poklik Lava XIII.: »Proletarci ujedinite se u Kristu, pod zastavom Crkve, a za spas socijalni!«

Sedma konferenca.

Program kršćanske demokracije.

Vaša uzoritosti!*

I. Čitao sam u evangjelju sv. Ivana, da su se apostoli iza uskrsnuća Isusova sasvim priljubili uz Petra. I kad im je Petar rekao na obali jezera Tiberijadskog: »Odoh u ribu« — Vado piscari — nisu gledali, je li more uzburkano, nego prostodušno odgovoriše: »I mi ćemo s tobom« — Venimus et nos tecum.

S početka ništa ne uhvatiše, ali naskoro dodje Isus i uloviše množinu.

Petar, a danas je to Lav XIII., reče opet: »Ja odoh na pučinu demokracije.« A Vi ste izmedju prvih odgovorili: »Mi ćemo Vas slijediti« Venimus et nos tecum. I Vi ste snažno veslali po uzburkanim valovima bečke demokracije za vrijeme svoje slavne nuncijature. Stoga je Vaše pouzdanje naplaćeno i već ste vidjeli početak čudom umnožane ribe u ustanovljenju kršćanske demokratske stranke u Beču. No i nastaviste svoj apoštolski rad, pa još i sada sokolite naša skromna nastojanja. Hvala! Poput Vas i mi se nadamo učiniti, da se riba čudnovato pomnoža, a pod vodstvom Petrovim.

---

* Kardinal Agliardi bijaše prisutan ovoj konferenci s više prelata.

II. Privatnom inicijativom radilo se kroz 15 i više godina na polju socijalnih pitanja. Biskupi, svećenici i svjetovnjaci izražavali su svoje mnijenje. 15. svibnja 1891. nadjoše Lava XIII. sebi na čelu. Izadje njegova enciklika. Ona konstatira opću bijedu. I objavi, da se mora združiti pravednost s milosrdjem, da joj se doskoči.

Enciklika izrazi socijalnu nauku Crkve, koju skupi u tri teze:

1. Pravo vlasništva i njegove granice.
2. Odnošaji kapitala i rada.
3. Grdna nepravda novih oblika lihvarenja. —

I pokaza dva glavna sredstva reforme: udruživanje i zakon.

Eto, na tom se temelji cijeli naš socijalni program.

III. Izložimo to u kratko.

I. Pravo vlasništva i njegove granice.

Privatno i osobno vlasništvo izlazi za čovjeka iz naravnog prava.

Pravo na život svoj i svojih jest temelj pravu privatnog vlasništva.

I zbog toga, što imate pravo da živite, mora vam se priznati vaše vlasništvo; a pošto i drugi imaju isto tako pravo, ono, što je vama suviše, njima dugujete.

II. Odnošaji izmedju kapitala i rada.

Neposredni rezultat rada mora biti, da se radnik prehrani. Obogaćenje kapitaliste dolazi uz to, ako je moguće. Stoga:

1. Treba da rad pribavi radniku ono, čim će uzdržati svoj život u najširem značenju riječi.

2. Treba da uvjeti rada ne nanose nepravednu štetu zakonitom razvijanju fizičkog, domaćeg, moralnog i vjerskog života radnikova, jer svaki čovjek ima potpuno pravo na ovo trostruko razvijanje.

III. Komutativna pravednost zabranjuje u ugovorima lihvarenje, t. j. dobitak, koji nije opravdan i koji se osniva na varanju i tlačenju slabijih.

Staro lihvarenje oživljuje s novom opasnošću u modernoj agiotaži (trgovanjem s dionicama na burzi) i u sadanjem uredjenju kredita. — Da se je obaziralo na ove temelje socijalnog života, ne bi opstojala bijeda. Ali opstoji. Lav XIII. pokazuje nam glavni uvjet sredstava, koja da upotrebimo i što više i samo svojstvo tih sredstava.

IV. Pravo kršćanstvo, dobro shvaćeno i zgodno primjenjeno evangjelje jest lijek društvene bijede. Ali Lav XIII. ne shvaća to kao konzervativni katolici, koji ne vide drugih sredstava spasa do dviju osobnih krjeposti: kršćanske dobrotvornosti kod gospodara i kršćanske ustrpljivosti kod radnika.

Bez sumnje, enciklika pripovjeda, kako je uspješna milostinja i ustrpljivost, ali na prvo mjesto stavlja vršenje pravednosti.

Na početku enciklike opisuje Lav XIII. nepodnošljive nevolje, koje radnici trpe; ali ih ne prikazuje kao sudjene nevolje, nego kao društvene i privatne. I ne nalaže katolicima, da ih milosrdjem ublažuju, nego iziskuje, da se ukidaju.

Enciklika nije prosti poziv na milostinju; ona postavlja i označuje prvotne poteze radničkog prava, koje se temelji na kršćanskim principima.

A ako na svršetku govori, da će socijalno riješenje doći po većem izljevu milosrdja, cijeli kontekst pokazuje, da govori o milosrdju u širem smislu, koje počima izvršavanjem pravičnosti. To je isto, kao kad je naš Spasitelj skupio drugu ploču u ovu zapovijed: Ljubi bližnjega svoga.

V. Enciklika osobito obasipa hvalom dva velika sredstva društvene reforme: strukovna udruženja i zakon.

Red će i blagostanje na posebni način poteći osobito iz strukovnih organizacija i iz sloge organiziranih socijalnih razreda.

Država potpomaže udruge posredovanjem i gleda, da ne povrijede ničijeg prava; no ona i direktno utječe u mnogim slučajevima zakonskog uredjivanja ili strukovne organizacije, koji prelaze djelokrug korporacija. A pozvana je i da više radi u doba, kao što je naše, gdje su udruge samo spomen i nada.

VI. Da ova socijalna, legalna i strukovna akcija, koju je potaknuo Lav XIII., može uzeti ime demokratičke akcije, to nije Lav XIII. sam rekao s početka. On je više važnosti polagao na samu stvar, nego na njezino ime.

No najodabranija tumačenja enciklike ističu ovo ime, i Lav XIII. mjesto da protuslovi, pomagao je ova tumačenja na najizrazitiji način.

Takovi su rasprava g. de Mun-a, što ju je držao u Saint-Etienne-u mjeseca svibnja 1892., i odluke kongresa u Rimu god. 1894.

G. de Mun, iza kako je 1892. u Saint-Etienne-u izložio zahtjeve naših demokratskih programa glede društvenog preustrojstva i socijalnih zakona u korist radnika, završi svoj govor s riječima: »Eto vam rada, što vam ga preporučuje Lav XIII.... Treba, da se okanite svake politike i da poprimivši oblike, jezične navike i ustanove demokracije, nemate nego samo jednu ideju, da je učinite kršćanskom...«

G. de Mun prekidajući sve sveze s prijašnjim odnošajima i izvrgavajući se mnogim pogrdama i nevoljama, žrtvovao se je, da utemelji kršćansku demokraciju u Francuskoj, kao što je kardinal Lavigerie činio, da predobije katolike za republiku.

Lav XIII. odgovori g. de Mun-u u odobravajućem pismu, koje bijaše u osobito svečano ruho odjeveno i koje je davalo misliti, da su iskre Saint-

Etiennske kao i one u Algiru bile zajedno s papom kombinirane.

»I sada, ljubazni sine, govoraše sv. Otac, lako ćete pojmiti, da sam sasvim ugodno čitao Vašu raspravu, jer poznajem Vašu sinovsku ljubav i Vašu razboritu revnost, kojom ste se dali na posao, da podupirete naše namjere, da popularizirate naše nauke i da učinite, te prodru u praksu socijalnog života. Dok Vam rado dajemo pravedno zaslužene pohvale, nukamo Vas, da nastavite svoje plemenito poduzeće... Oh, kad bi se našlo ljudi, koji bi s jednakom požrtvovnošću i pronicavošću kao i Vi posvetili svega sebe podizanju Francuske!«

Pa ipak se je nekoliko godina iza toga još našlo svećenika koji su si zabili u glavu, da je papa osudio kršćansku demokraciju!

VII. Što se tiče kongresa u Rimu, koji je obdržavan u veljači god. 1894., rad njegov ništa manje ne iznenadjuje.

Na kongresu je odlučeno, da se ostvaruje program enciklike.

Njegov se izvještaj ovako zaključivao: »Da postignemo ovaj ideal kršćanskog socijalnog reda, koji se je ostvario u najslavnijoj periodi ovih vjekova, koji su prozvani vjekovima puka ako bi trebalo i protiv naše volje pristati uz narod, mi ne bi časka kolebali izmedju slabih i trpećih s jedne i mogućnika i posjednika s druge strane. — Ali nikad ne ćemo moći zaboraviti, da je naš konačni cilj ne rat, nego mir, onaj mir, što nam ga mora donijeti kršćanska demokracija XX. vijeka, u kojoj će se, ojačenoj imenom Isusovim, na širokoj podlozi naroda poboljšati cijeli društveni poredak zahtijevajući prava i radeći oko podizanja trpećih razreda...«

Lav XIII. 24. veljače odgovori kardinalu Parochi-u: »Mi odobravamo izražene odluke i predložena sredstva rada s tim većim zadovoljstvom, što su, čini se, zgodno izabrana i što ulijevaju u duše ono, što smo i Mi često odredjivali i preporučivali glede tih istih pitanja... Tu tako potpunu skladnost s Nama, tu tako razboritu djelatnost, da služite Bogu i Crkvi Mi ne samo odobravamo i sokolimo iz svega srca, nego, kao što je i pravo, i Bogu preporučamo, da se udostoji blagosoviti i uslišati odluke vaše i vaša poduzeća...«

Tako je dakle Lav XIII. na poseban način hrabrio one, koji su preuzeli njegov socijalni program nadjenuvši mu ime kršćanska demokracija. I pohvalio je kod njih sličnost s njegovim namjerama i potpunu suglasnost s njim. U svojoj kasnijoj enciklici Graves de re communi i sam Lav XIII. upotrebljava tu riječ. (Op. pr.)

VIII. Upozorit ćemo letimice, da demokratski program nema ništa odredjenog s političkog stanovišta.

U nekim državama demokracija ima republikanski smjer. Ona se u ostalom prilagodjuje i ustavnoj monarkiji. Ali se ne boji doviknuti opstojećim monarhijama: »Častite Boga, poštivajte narodne sloboštine, ne vrijedjajte Crkve, ni namjesnika Kristova, inače ćete pasti u sveopću nemilost i svakom nenadanom prilikom Providnost će vam otkazati.«

IX. Što se tiče ekonomskog programa, kao što smo rekli, djelo Lava XIII. okruni razne pokušaje kroz petnaest i više godina.

Ako bacimo pogled na tu periodu, koja se može nazvati pripravom ili začimanjem enciklike, shvatit ćemo bolje demokratski program.

U Francuskoj su iznosili zahtjeve Lamennais, Ozanam i novine l'Avenir, ali pretjeravanja Lamennais-ova učiniše, da se je ova prva križarska vojna izjalovila.

Ketteler, slavni biskup Mainzski, nastavi ovu demokratsku borbu. Dapače preteče prosvjede Lassalle-a i Karla Marxa protiv nekih nepravda modernog ekonomskog stanja. On nastojaše, da mu pruži lijek i predlagaše isprva, da se ustanov-

ljuju kooperativne proizvodne udruge. No kasnije sa svojim sljedbenicima u parlamentu stavi svu nadu u kodifikaciju radničkog prava i u zaštitu zakona.

X. I Manning pokaza glavne zloporabe radnog režima, kao rad žena u tvornici i nedostatnost radničkih stanova.

Žena, govoraše on, svečanim ugovorom pred Bogom učinjenim, obeća čovjeku, da će za cijelog svog života ispunjavati dužnosti supruge, majke i čuvarice kućnog ognjišta. Stoga je li joj slobodno, makar i s privolom njezina muža, sklopiti drugi ugovor, po kojem ne može po toliko vremena na sedmicu nadzirati svoje kuće i odgajati svoje djece? — Primjećuje se, da im djeca nemaju kruha? Ja držim, da djeca moraju imati kruha, bez da majka radi u radionici i ja kažem, da će ga u istinu i imati, kad odnošaji izmedju kapitala i rada postanu onaki, kakovi moraju biti, pravedni naime, t. j. osnovani na naravnim društvenim pravima; jer će onda najniža plaća biti dovoljna, da prehrani obitelj. A ja dodajem, da će djeca imati kruha u obilju, kad odnošaji, o kojima govorim, postanu onaki, kakovi mogu biti, plemeniti naime, t. j. osnovani na dobroti ljudskoj . . .«

Manning nije bio manje strog prama nepodnosljivom stanju radničkih stanova u naše vrijeme:

»Kakovi su sada radnički stanovi u većini obrtnih središta? Čitave obitelji živu u jednoj jeditoj sobi, a kadšto dapače i više njih gmiže u jednoj sobi, svaka u svom kutu. Može li se to podnositi? Oskudijevati prostorom, oskudijevati zrakom, ništa bolje ne udisati vani, nego unutra zbog nemarnosti nadzorništva i otjecanja vode u pučkim četvrtima; nemati nego jednu sobu za spavaonicu, sušu, radionicu, kuhinju; biti izvržen u tim skrovištima kroničnim bolestima svake vrste; živjeti u tužnoj zbrci ili u susjedstvu ozloglašenih ljudi i tamnih krčmâ sa svim manama, koje otale proizlaze; propadati u tim nečistim stanovima moralno kao i fizično, dok se

nedaleko otale bogatstva nagomilavaju i kapitali zgrću na rpe i gomile u nekoliko razreda ili nekoliko individua, zar može tako stanje stvari beskrajno trajati? Ne, ja to izjavljujem, na takim temeljima društvo ljudsko ne može stajati.«

Obavljajući svoju svećeničku službu, Manning je pohadjao svinjce, gdje često puta stanuju obrtni radnici. Nema ništa odvratnijeg od tog prizora. Bog je hotio, da i male ptičice imaju svoje udobno i nježnim perjem dobro opskrbljeno gnijezdo. Stoga hoće li On, da oni angjelčići radničke obitelji gmižu po posteljici okuženoj nezdravim zrakom i da budu izvrženi svim nesrećama za ono vrijeme, dok im majka ide zaslužiti u tvornici malo hrane.

Imale bi se provesti temeljite reforme.

XI. Lijekovi, na koje upiraše katolički pokret u Austriji i Francuskoj, bijahu osobito strukovna udruženja.

Barun Vogelsang, začetnik pokreta u Austriji, podupiraše osobito podizanje udruga.

U Francuskoj utemeljitelji »l'Oevre des Cercles-a« g. de Mun i g. de la Tour du Pin nemadjahu još potpunog programa, ali promicahu udružnu ideju.

U Švicarskoj naprotiv dr. Decurtins, vodja socijalnih katolika, gledaše spas u zakonodavnoj reformi.

Lav XIII. slušaše i promatraše.

XII. Sastanci medjunarodnih proučavanja u Rimu i Freiburgu doprinesoše takodjer, da se pripravi demokratski program, koji morade izraditi enciklika.

Ti sastanci počeše u Rimu. God. 1882. msgr. Mermillod učestvovaše tu s nekoliko austrijskih izaslanika.

God. 1884. osnuje se u Freiburgu savez za očuvanje veza medju proučavajućim skupinama raznih naroda. Njegove se odredbe protezahu na stanje rada, vlasništva, kredita, na ulogu državnih vlasti i udružne organizacije. To već bijaše cijeli demokrat-

ski program, determiniran u svojim principima i u svojim primjenjivanjima.

Jedinstvenost mnijenja provadjaše se malo po malo. Švicarski izaslanici naglašivahu potrebu, da sudjeluju zakoni; austrijski i francuski opet isticahu korist udruživanja.

Msgr. Mermillod obavješćivaše papu o radu u Freiburgu.

XIII. Lav XIII. bijaše se medjutim svojim osobnim proučavanjem pripravio za svoju veliku misiju. Još kao kardinal Pecci počeo je raditi o tome. 1877. u past. pismu, upravljenom na vjernike u Perugiji, jasnim i dosta žestokim riječima ocrta nečovječnu manu moderne političke ekonomije, s i l n o i z r a b l j i v a n j e s i r o m a š n i h i s l a b i h, strašno stanje djece u tvornicama, napokon potrebu z a k o n â, koji će obuzdati to nečovječno trgovanje.

Radnička hodočašća pospješiše papino posredovanje. Ta hodočašća, gdje papa primaše ljude iz puka u radnom odijelu, navješćivahu buduću svezu Crkve i demokracije.

Demokratski se program pripravljao. Kardinal Langènieux predstavljajući radnike sv. Ocu, spomenu patnje radničke i zamoli sv. Oca, da ne prestane opominjati svijet na štovanje zakona pravednosti i prava u nužnim odnošajima ljudi medju sobom, te se radniku, kome je rad jedino privredno sredstvo, osigura, da mogne stalno osnovati ognjište i da mogne lako prehranjivati svoju obitelj; da ju mogne kršćanski uzgajati i štogod prištediti za rdjave dane.

No i jedan je drugi dogodjaj taknuo Lava XIII.: teško pitanje »radnih vitezova«, zbog kojega se razdijeliše biskupi u Americi. Stoga nastade potreba, da se katolicima dade načelni pravac, koji bi pomogao riješenje svih socijalnih i ekonomskih pitanja.

XIV. Stvari su tako stajale . . .

G. 1887. g. de Vogüé napisa: »Onoga dana, kad sudbina donese na katedru sv. Petra papu oduševljena za mnijenja kardinala Gibbonsa i Manninga, Crkva će se podignuti u svijetu kao najstrahovitija moć, koju su ikad poznavali.«

Pet godina prodje, a g. de Vogüé nas zadivi, prikazujući nam Lava XIII.: »tog papu, čija velika i smiona okretnost mimoišav tri vijeka kabinetske diplomacije opet povrati starom porijeklu predaju velikih papa, tih skupljača svjetine, osloboditeljâ narodâ i društvenih zakonodavalaca.« (S p e c t a c l e s c o n t e m p o r a i n s. — H e u r e s d'h i s t o i r e.)

XV. Enciklika izadje. Ona isprva iznenadi. Ali naskoro zadivi sve one, koje još nisu povukle slobodoumne predsude ili probitci razreda.

Kao što smo već rekli, ona izloži socijalnu nauku o uredbi vlasništva, rada i kredita. I pokaza dva glavna sredstva socijalnog preustrojstva: strukovno udruženje i zakonodavno utjecanje.

A ti su isti temelji kršćanskog demokratskog programa.

XVI. Prvo je sredstvo, da zavlada pravednost: udruženje.

Da je radnik žrtva nepravde, tomu je uzrok, što u borbi protiv gospodara, koju opravdava jednakost prava medju jednim i drugim, gubi zbog strašne nejednakosti obranbenih sila. Dokle je god osamljen, on je bez snage, bilo da traži svoja prava, bilo da uredjuje uzajamno potpomaganje.

Stoga enciklika označuje potrebu strukovnih udruženja, premda ostavlja svakom kraju, da sudi o obliku udruženja, koji se mora pretpostaviti.

A ne isključuje posebnih radničkih skupina. »Veseli Nas, piše papa, kad vidimo, da se svuda osnivaju društva ove vrste, bilo da su sastavljena od samih radnika, bilo da su mješovita okupljajući zajedno i radnike i gospodare.«

Papa želi, da strukovne udruge riješe pitanja, koja se tiču plaće, dnevnog trajanja rada i zdravstvenosti u radionicama.

On dakle ne razumijeva, da to imaju biti proste pobožne bratovštine ili milosrdne ustanove, nego

*

hoće, da se te udruge bave prije svega ekonomskim i socijalnim poslovima.

Vidi se, Lav XIII. našao je nešto pravoga u smjeru austrijskih i francuskih socijologa kao i švicarskih. On ne misli, da se cijela socijalna reforma mora tražiti od zakonodavnog utjecaja.

XVII. Te se udruge, reče Lav XIII., moraju prilagoditi sadašnjim prilikama društvenog života. A hoće li biti obvezatne ili ne?

Ako ne budu obvezatne, kakav će uspjeh imati njihova ekonomska pravila? Zanatlijski će zakonici postati mrtvo slovo, mogne li se izvan udruge i proti njoj slobodno tjerati nesmiljena konkurenca.

A ako mjesne društvene grupe, sindikati i ostanu slobodni, treba da upisivanje u zanatlijska društva po gradovima i pokrajini bude obvezatno i da zanatlijska pravila obvezuju sve njihove članove.

XVIII. Naputak enciklike glede prvog sredstva podizanja nije smio ostati samo mrtvo slovo. On raširi udružne ideje ondje, gdje su već opstajale, i podiže ih, gdje ne opstojahu.

Jednim zakonom od 15. svibnja 1883. u Austriji se je već bilo uspostavilo udružno stanje u malom obrtu. Iza enciklike princ Liechtenstein, barun Vogelsang i njihovi prijatelji često izražavahu želju, da se udružna uredba usavrši i da se što prije i što uspješnije ostvari zastupstvo poljodjelskih, obrtnih i radničkih interesa, da mognu tako stati na put zulumu kapitalizma.

XIX. U Njemačkoj jedan zakon od god. 1882. odobri udruge i dozvoli, da se učine obvezatnim, ako to zatraži veći dio onih, kojih se tiče.

Ali katolici traže više. »Doći će dan, veli abbè Hitze u jednoj brošuri, kad će se o slobodnim društvima govoriti s prezirom, kao što se govori o Rousseau-ovom »D r u š t v e n o m u g o v o r u.«

Vindthorst se je ipak plašio obvezatnih udruga poradi gospodujućeg upliva, koji bi mogla u njima dobiti protestantska većina.

No centrum je danas u ovoj točki istog mnijenja s abbèom Hitze-om. On smatra preustrojstvo obvezatnih, staleških udruga jedinim sredstvom, da se očuva srednji stalež i da zapriječi korelativno napredovanje kapitalizma i siromaštva.

XX. Položaj u Francuskoj bijaše sasvim različan od položaja u Austriji. Kod nas su ukinuli udruge 1791., u Austriji istom 1848. Opet ih kod nas uspostavljati značilo je biti konzervativcem i natražnjakom. Za to se mnogo krzmalo.

Radnici su sigurno pokazali najbolju volju. Kad im je dodijala osamljenost, osnovaše lijep broj sindikata. A nisu tražili ništa više, nego da vide i gospodare, gdje isto osnivaju kao i oni i predlagahu, da se slože u mješovitim vijećima. Bolji duhovi gledahu u tome jedino sredstvo, da se obnovi udružni život u Francuskoj. »Mogu se osnivati odijeljene udruge, govoraše de Mun, mogu se osnivati mješovita zadružna vijeća, koja zbližuju obadva elementa.« (D i s c o u r s, sv. V.)

Ali liberalni gospodari osudiše svako radničko udruženje. »Rad nema, govoraše u njihovo ime Emil Ollivier, odijeljenih prava od prava kapitala.« (S o l u t i o n s p o l i t i q u e s e t s o c i a l e s, str. 45.)

Pače i mnogi se od kršćanskih gospodara bojahu radničkih udruženja. »Držeći previše do svojih vlastitih prava, kaže g. de Mun, nisu htjeli priznati radnička prava, nijesu im htjeli dopustiti, da se udružuju, te s njima raspravljaju pod uslovima jednakosti.« (A s s o c i a t i o n c a t h o l i q u e 1893., svez. II.)

Te nesloge zategnuše u Francuskoj s primjenom enciklike.

Uza sve to pomnožaše se radničke udruge beskrajno i duh udruživanja prijeđe nam u običaj.

Kršćanske demokratske stranke sasvim odgovaraju željama papinim, kad traže organizaciju staleža i uredjenje radničkih i gospodarskih interesa po mješovitim povjerenstvima u svakom staležu, kao što

se vidi iz rezolucija, što su ih izradili na svojim skupštinama u Reimsu god. 1896. i u Lijonu 1897.

XXI. U Belgiji se kao i u Francuskoj stari konzervativci silno uznemiriše radi radničkog udružnog pokreta, što su ga pomagali kršćanski demokrati. »Vi oružate radnike za borbu« predbacivahu konzervativci. »Zaboravljate, da kapitalista i radnik imaju različite interese. Odatle povod sukobima.« No nije li uprav ustanovljenje posebnih zadruga s miješovitim vijećima sredstvo, da se pripravi mir?

Belgijski su kršćanski demokrati na svojim opetovnim sastancima učinili velik korak u strukovnoj organizaciji osnivajući zemaljske zanatlijske saveze za najglavnija zanimanja.

XXII. U Švicarskoj se je strukovna organizacija još bliže približila svome vrhuncu. Taj uspjeh nisu proizveli isključivo katolici, ali je ipak dr. Decurtins bio u tome jedan između glavnih faktora.

Sve su radničke zadruge u Švicarskoj medju sobom u savezu. One drže sastanke svake treće godine. Sedam osmina švicarskih radničkih društava biva na njima zastupano. To je pravi parlamenat četvrtine države.

Ti su sastanci obdržavani u Oltenu, u Bienne-u, u Zürichu. Sastanak u Bienne-u primi s odobravanjem encikliku.

I ti sastanci odrediše, da se osnivaju posebne zadruge u svakom staležu. Skupovi se sporazumijevaju, kako će urediti redovito dnevno vrijeme rada, šegrtarstvo i plaću. Društva su istog kantona u savezu medju sobom, a povjerenstvo, koje je zastupnik saveza, riješava sve sporove izmedju gospodarskih i radničkih udruga. Zemaljski je savez ustanovljen takodjer za svaki stalež, da u njemu raspravlja i uredjuje svoje interese.

XXIII. Drugo je sredstvo, da zavlada socijalna pravednost: utjecaj države.

Lav XIII. želi, da red i blagostanje samo od sebe proizadje iz društvenog uredjenja.

No pošto se ova želja ne može odmah uslišati, poziva, da se država specijalno i bez odgadjanja pobrine za slabe.

Stoga izbraja zloporabe, koje svojom opasnošću nameću državnim oblastima dužnost, da posreduju.

Ima socijalnih nepravda, koje nanose štetu bogatašima, kao vrijedjanje privatnog vlasništva. Ali ima ih mnogo više, koje nanose štetu siromasima i radnicima, n. pr.: slabljenje obiteljskih sveza radom žena u radionici, nedjeljni rad, miješanje spolova po tvornicama, vrijedjanje radničkog dostojanstva okrutnim i bezdušnim upravljanjem, atentat na zdravlje radnika prekomjernim poslom, atentat na zdravlje žene i djeteta poslovima, koji bi se morali ostaviti muškarcima, tlačenje radnika, koji prisiljen gladju pristaje na ugovor bez vrijednosti i na nedostatnu plaću, novo lihvarenje u svim njegovim oblicima, u spekulaciji, agiotaži, zakupljivanju na veliko itd.

Kad su udruge dostatne, da riješe to pitanje, država se ne smije uplićati; ali mora posredovati, kad one ne mogu i u većim stvarima.

Ona mora uvijek čuvati glavne moralne zakone, koji su temelj kršćanske socijalne ekonomije puštajući udrugama sasvim, da one uredjuju sporedne stvari.

XXIV. Nije manjkalo prigovora proti utjecaju države.

Gg. Périn i Klaudio Jannet preuzeše na se, da prestraše liberalne ekonome.

Utjecaj države, vele oni, moći će biti u smislu jedne stranke ili jedne škole. — Posredovanje države rasti će sve više i više i dovest će nas socijalizmu.

Ali zar se zbog straha od pogibelji ne smije morem broditi? i zar zbog toga, da se ne izvrgavamo pogibelji, ne smijemo ništa pokušati, da poboljšamo?

Otpor u ostalom nije dugo trajao. Već god. 1888. reče Decurtins u švicarskom parlamentu: »Broj se

onih, koji državi poriču svako pravo, da pritiče u pomoć radniku, sve više i više umanjuje.«

God. 1891. reče grof de Mun: »Medju katolicima nema više non-intervenionista.« (Discours, sv. IV.)

Lacordaire unaprijed odgovori na taj prigovor: »Na području rada, reče, sloboda tlači, a zakon oslobadja.«

XXV. Papino posredovanje nadje odziva u svim našim evropskim društvima. Katolici se natjecahu u revnosti s drugim strankama, proizvodeći zakonske reforme.

Svi su parlamenti već glasovali za nekoliko socijalnih zakona i svi su imali dugi niz na dnevnom redu.

Navest ćemo na primjer zakonske prijedloge unešene u saborski zapisnik u Francuskoj 1. siječnja 1898.:

Zakon o radnom ugovoru;
zakon o namještanju radnika;
zakon o zakonskom svetkovanju;
zakon o minimumu plaće;
zakon o sudjelovanju u prihodima;
zakon o obiteljskim dobrima;
zakon o malom posjedu;
zakon o ratarskom kreditu;
zakon o pomirnim vijećima;
zakon o radnim komorama;
zakon o udruživanju u opće;
zakon o sindikatima i o pravu posjedovanja;
zakon o kooperativnim udrugama;
zakon o društvima na dionice;
zakon o zdravstvenosti radionicâ;
zakon o trajanju rada;
zakon o nadziranju rada;
zakon o odgovornosti za slučajeve nesreće;
zakon o osiguranju proti slučajevima nesreće;
zakon o osiguranju proti neimanju rada;
zakon o osiguranju za starost;
zakon o pomoćnim i mirovnim kasama;

zakon o radu u rudokopima;
zakon o radu ženâ i djece;
zakon o liječničkoj pomoći;
zakon o pripomoćnom radu;
zakon o uvedenju ministra rada;
zakon o izradjenju radnog zakonika.

Kako krasan program za parlamenat, koji bi htio ozbiljno raditi, mjesto da se bavi bizantinskom politikom ili vjerskim progonima.

XXVI. Povelik skup socijalnih zakona s dobro uredjenim udrugama, to su glavni bedemi demokratskog programa.

Na to posve oduševljava okružnica R e r u m n o v a r u m. Ona traži praktično primjenjivanje onih dvaju sredstava, koja je papa označio za podizanje proletarijata: traži praktično primjenjivanje strukovnih udruga i utjecaja zakona, da u javnom životu zavladaju pravi principi socijalne nauke o vlasništvu, radu i kreditu.

Uz ovaj zajednički temelj demokratski će se program očito razilaziti u sporednim stvarima.

Svaka smotra, svaki sastanak, a katkad i svaki sociološki pisac iznijet će novu formulu. A ipak će bitnost ostati ista.

Gdjekoji će se prenagliti, te će izraditi nekoliko pretjeranih zahtjeva i tražiti od države potpunu intervenciju.

Kršćanska demokracija nije odgovorna za pogrješke gdjekojih svojih pristaša.

U ostalom u tako opsežnom programu ima mjesta za dosta varijanta. Jedni će htjeti polaganije postupati, drugi brže. Jedni će čekati, da se podignu udruge, te njima povjeri dobar dio reforma; drugi će pohititi, da od zakona traže reforme. No pustimo svima potpunu slobodu u pitanjima, gdje se ne igra s pravednošću i čuvajmo u svemu veliku ljubav.

Navest ćemo samo nekoliko formula, koje su imale najviše odziva, te mognemo potvrditi, da je

demokratski program u bitnosti uvijek isti i da se u svojim glavnim potezima slaže s enciklikom papinom.

XXVII. Koliko odziva nije imao program, što ga je iznio g. de Mun u Saint-Etienne-u!

On preplaši gdjekoje svojom smjelošću, ali kao što vidjesmo, sveti ga Otac bar u cijelosti usvojio, odobrivši ga na izvanredan način.

To bijaše nekoliko mjeseci iza enciklike, u svibnju 1892.

»Dvije sile, reče g. de Mun, moraju sudjelovati, da se ostvari katolički program: strukovna organizacija i zakonodavstvo.«

A) Što se tiče posredovanja države, reče: »Zakoni će štititi ognjište i život obiteljski ograničujući rad žena i djece, zabranjujući rad po noći, omedjujući dnevno trajanje rada i čineći obvezatnim nedjeljni počinak; a po selima čineći žetvu i polje ratarevo, orudje i najpotrebniju marvu nezaplijenivom. I podupirat će sudjelovanje u prihodima, osnivanje kooperativnih društava u proizvodnji; a po selima će podupirati zakupna udruženja. Napokon će štititi narodni imetak, pučku štedljivost i javni moral i to zakonima glede agiotaže (trgovanja s dionicama na burzi) glede igranja i spekulacija na burzi, glede djelovanja dioničkih društava.«

B) Što se tiče strukovnih udruženja, reče: »Organizacija, za koju mi tražimo najširu slobodu, dat će nam sredstvo, da se osigura zastupstvo rada u tijelima, što ih narod bira; da se odredi u svakom obrtnom ili ratarskom staležu taksa pravedne plaće; da se zajamči potpora onim, koji su nastradali u nesretnim slučajevima, ili koji su oboljeli, ili onim, koji nemaju rada; da se stvori mirovinska kasa za starost; da se predusretne sukobima osnivanjem stalnih obranbenih vijeća; napokon da se ustroji kod radnika neko stalno skupno vlasništvo.«

Vidi se, za udruge nije g. de Mun tražio drugo, nego slobodu; možemo pretpostaviti, da bi danas s većinom katoličkih sociologa zahtijevao obvezatno uredjenje zanatlijskih društava.

A zahtijevao je takodjer za udruge pravila i ustanove, koje se danas u doba razvraćenog društvenog života, u kojem živimo, moraju barem privremeno tražiti od zakona.

Eto, to je u cijelosti program kršćanske demokracije.

XXVIII. Vidjeli smo, da su rezolucije katoličkog sastanka u Rimu, koji je držan u veljači 1892., bile prikazane papi kao primjena enciklike i kao program kršćanske demokracije.

Taj program počima ustaljenjem općenitog principa socijalne reforme. Jer ona je najprije djelo pravednosti, a onda milosrdja.

Kao sredstva sastanak zajedno s enciklikom predlaže:

A) Posredovanje države, koje bi se ograničilo mjerama općenite brige u društvu kršćanski uredjenom, ali koje bi moralo s iznimnom strogošću postupati u našim razvraćenim društvima.

B) Strukovne udruge, u kojim niži staleži mogu imati posebne stranke za izvojštenje svojih specijalnih prava.

Cilj, koji se ima postignuti, jest taj: da zavladaju velika načela kršćanske socijalne nauke. Stoga treba:

1. Glede zemljišnog posjeda: da se uspostavi svijest moralne dužnosti, po kojoj vlasnik, iza kako je udovoljio svojim potrebama, mora svoje prihode posvećivati općoj koristi siromaha i beskućnika;

da se opet obnove juridična moralna tijela i njihova zajednička dobra;

da se učini, te i radnici imadu dio u razvijanju prihoda, i to zakupima na pola i zakupima na dugo vrijeme (emphyteosom) itd.

2. Glede industrijalnog vlasništva, da se promijeni kapitalist u industrijalnog zadru-

gara; da se podupre sudjelovanje radnika u prihodima, a kasnije i u kapitalu.

3. Glede k r e d i t a, da se uguši lihvarenje; da se djelovanja burze podvrgnu pod nadzor strogih zakona; da se učini, te izdavanje bankovnih mjenica postane socijalnom sužbom.

To je u glavnom Saint-Etiennski program s manje potankosti i točnosti.

XXIX. Demokratski programi sastanaka u Reimsu (1896.) i Lyonu (1897.) ne zahtijevaju ništa drugog.

Poput Rimskog programa i poput programa Saint-Etiennskog i oni traže posredovanje države i strukovnu organizaciju.

A) Glede z a k o n o d a v n o g u t j e c a j a traže: reforme, koje se imaju zakonima izvojštiti; nedjeljni počinak i obustavljanje rada za vrijeme zadnjih sati u subotu; zatim kao maksimum, da se privremeno ustali vrijeme pravog radå na dan 10 sati, dok se ustanove radne komore; da se ukine rad po noći s iznimkama, ako ih odobre strukovna vijeća;

da se ukine rad ženâ i da se ograniči rad djevojaka u tvornicama velike industrije;

da se i minimum plaće i osiguranje za slučajeve nesreće zavede medju javne uvjete rada;

da osobito strukovna vijeća osnivaju mirovinske i osiguravajuće blagajne za slučajeve nesreće i za neimanje posla.

B) Glede s t r u k o v n i h u d r u ž e n j a traže:

Da strukovni sindikati imaju potpunu gradjansku ravnopravnost i da se i na njih protegne pravo posjedovanja;

da mješovita povjerenstva sastavljena od izaslanika gospodarâ i radnikâ, koji su svaki za se organizovani, uredjuju zajednički radničke i gospodarske interese;

da se ustanove okružne radničke, obrtničke i poljodjelske komore;

da komora svih državnih tijela zastupa strukovne interese.

To je u glavnom uvijek isti program.

XXX. I izradjeni program na radničkom kongresu u Zürichu g. 1897. u bitnosti je sasvim jednak. A ipak ovaj kongres nije bio jedino katolički.

On traži:

A) Što se tiče p o s r e d o v a n j a d r ž a v e:

Zakone, koji će radnike štititi s obzirom na trajanje rada, na rad ženâ, na minimum plaće, na zdravstvenost radionica itd.:

reformu poreza, sprječavanje agiotaže (trgovanja s dionicama na burzi);

uspostavu društvenog vlasništva.

B) Što se tiče s t r u k o v n i h u d r u ž e n j a traži:

Ukinuće individualističkog sistema i liberalne ekonomije;

društveno preustrojstvo po slobodnim i ekonomskim udrugama — i postepeno prenašanje prava, što ih ima neudruženi gradjanin na udruženog;

organično zastupanje razredâ u ustavnoj upravi, a prema njihovoj društvenoj važnosti.

To su podatci enciklike.

XXXI. Takodjer i demokratska štampa ima svoje programe, kao i kongresi.

Francuska smotra »La Democratie chretienne« ima svoj program, koga nosi na pročelju u svojim brojevima. Taj se u glavnom slaže s predjašnjim. On traži:

A) Što se tiče u t j e c a j a d r ž a v e:

Radne zakone: da zakonsko zajamčenje minimuma plaće počne javnim dražbama. — Nedjeljni počinak. — Maksimum radnih sati. — Ukinuće rada po noći. — Ukinuće rada, što ga obavljaju majke po industrijalnim radionicama i ograničenje rada, što ga vrše djevojke. — Obvezatno osiguranje. — Medjunarodne radne zakone.

Reformu porezâ: Ukinuće poreza na zemlju. — Ukinuće carinâ. — Ukinuće prava nasljedstva na mladje baštinike u pravoj lineji. — Uvedenje razmjernog (progresivnog) poreza prama prihodu.

Podizanje malog posjeda, te udružnog i zajedničkog vlasništva Homerstead-om. — Nezapljenivost malog posjeda. — Slobodu oporukâ. — Uspostavljanje društvenih i zajedničkih dobara.

Trgovačke zakone: Uredjenje bezimenih družtava i djelovanja burze. — Spriječavanje agiotaže (trgovanja s dionicama na burzi). — Razvijanje kooperativnih društava i sudjelovanja u prihodima.

B) Glede strukovne organizacije traži: Strukovne udruge u svim granama rada: u velikom obrtu, zanatima, poljodjelstvu itd.

Potpuno gradjansko pravo i pravo posjedovanja.

Mjesni i općeniti savez.

Samu svrhu radničkih udruga: utvrdjenje radnog ugovora; uredjenje rada, što se tiče trajanja, plaće, šegrtarstva, proizvodnje. — Ekonomske i strukovne uredbe: mirovine, osiguranja, kredit i obrambene sudove.

Zastupstvo struka: komore poljodjelstva, trgovine, rada i slobodnih struka (zanata).

XXXII. G. Naudet poznat je kao propagandist prvog reda. Njegov se program u glavnom ne razlikuje od onih predjašnjih. On ga iznese u svom dnevniku »La Justice sociale«.

Njegovi se zahtjevi tiču isto tako zakonodavstva i strukovne organizacije.

A) Glede zakonodavstva: »S ekonomskog gledišta, reče on, kršćanski demokrati traže radničke zakone, koji će štititi i ženu i dijete proti obrtnim ugnjetavanjima; zakone, koji će štititi male obrtnike i malu trgovinu proti svima monopolima; zakone, koji će ustanoviti maksimum u trajanju dnevnog rada, koji će zabraniti rad po noći i nesvetkovanje nedjelje; koji će na javnim dražbama ustanoviti maksimum plaće; koji će uvesti nedjeljni počinak, obvezatno osiguravanje, maksimum u trajanju dnevnog rada i koji će ukinuti pogadjanje; kršćanski demokrati zahtijevaju zakon o nesrećama, o pomirnim i obrambenim vijećima, o obvezatnoj mirovini za sve.

»Osim toga oni traže uredjenje konkurencije; uredjenje mjera, koje će ograničiti djelovanje burze; progonjanje lihve u svim njenim oblicima; sudjelovanje u radu i u plodovima industrije; sudjelovanje radnika u kreditu, potrošenju i proizvodnji; napokon novo uredjenje poreza na takim temeljima, da bude porez razborito i pravedno razmjeran prema imutku.

»Sa socijalnog gledišta program naglašuje najprije vjersku slobodu, pošto društvo ne može živjeti bez vjere; naglašuje, da se svakome omogući pristup privatnom i skupnom vlasništvu, te se ekonomskom neodvisnošću osigura gradjanska i politička neodvisnost svakog gradjanina, a ti su zahtjevi daleko od socijalističkih zahtjeva, koji tjerajući mak na konac hoće da uvedu takovo ekonomsko stanje, čija bi najmanja neprilika bila, što bi uvelo najteže ropstvo; napokon naglasuje rasprostiranje duševnih i tjelesnih dobara u najširoj mjeri, da se potpunijim razvojem pomogne općenito i svestrano podizanje radničkih slojeva.«

B) Glede strukovnih saveza traži »u ekonomskom redu: udružni sistem ili organizaciju struka u autonomnim tijelima s pravom posjedovanja, strukovne jurisdikcije na svoje članove i zastupanja u najvišim državnim tijelima, koja se biraju; traži uredjenje radnih, poljodjelskih i obrtnih komora, da bdiju nad razvitkom i zaštitom ovih živih sila države, ili barem obvezatno osnivanje usporednih sindikata sa zajedničkim društvenim vijećima sastavljenim od gospodara i radnika, da se normalno urede granice radnog ugovora; u socijalnom redu traži potpunu slobodu svih udruga, koje ne idu za protivnim ciljem pravom redu i traži ustrojstvo obiteljskih dobara, da se zapriječi

propadanje tolikih nesretnika, koji se kližu po strmoj kosini proletarijata i koji izgubivši po nesreći svoje ljudsko dostojanstvo postaju katkada užasna pogibelj za ljudsko društvo.«

U ovom programu, kao ni u Lilskom nema ništa posebnog, ni izvanrednog, osim prijedloga o razmjernom (progresivnom) porezu, a i taj je u ostalom izražen s velikom rezervom.

XXXIII. Dosad smo navodili samo ekonomske programe. Većina demokratskih grupa dodaje tima i politički program, koji je medjutim skoro uvijek isti.

Navest ćemo program g. Naudet-a. Svojom umjerenošću začudit će sve, koji ga nisu čitali.

»S političkog gledišta kršćanski demokrati traže normalni sustav općeg prava glasa, pošto je način, koji je sad u krjeposti, bitno anarhičan i pošto nije kadar da proizvede dobre učinke; traže zastupstvo struka, da oni, koje narod bira, zastupaju njegove interese, a ne kojugod političku stranku, koja svojom okretnošću i smjelošću polučuje povjerenje sabora; traže uvažavanje manjine, da se po nesreći ne bi država podijelila na dvije stranke, na stranku pobjednika i pobjedjenih; traži decentralizaciju uprave i to ne jednostavno prenašanje upravne stolice, bez da se išta ustupi od prava, koja tobože pripadaju državi.«

G. Naudet nadodaje:

»Program kršćanskih demokrata ima tu prednost, da ga mogu uzeti svi oni, koji pod raznim oblicima uprave žele pučko podizanje u kršćanskom smislu. Bez sumnje čini nam se, da se može lakše prilagoditi obliku republike, ali, kao što se može stalno dokazati, ništa ne sadržaje, što se u bitnosti ne bi moglo složiti s nasljednom monarhijom i aristokracijom pretpostavivši, da se ova dva sustava temelje na zbiljskim uslugama, koje su iskazali narodu.«

Ako je prednja straža kršćanske demokracije tako pametna, kako će biti tek njeni silni bataljoni!

XXXIV. Tko ne vidi, kako bi katolici bili moćni, kad bi složno i zajedno išli u narod, oboružani papinim programom, koji je u istinu pučki i demokratski program.

Puk bi lakše upoznao, da su to pravi njegovi prijatelji, pa bi s prezirom odbacio socijalističko zavaravanje.

Socijalisti su dobro vidjeli pogibelj, kad su se grupe kršćanskih demokrata počele organizovati.

Socijalistički dnevnik »La petite Republique« napisa o tom:

»Oni, kojih se moramo nada sve bojati, na koje nam valja bez odmora paziti i koje nam treba bez milosrdja suzbijati, jesu kršćanski demokrati; oni imaju mudro smišljenu metodu, oni slijede vodje pune duševne snage i pokoravaju se riječima onih, čija govornička vještina čini na radničke slojeve pogibeljan čar. Ne će proći dugo vremena i ti će tako zvani kršćanski demokrati zauzeti proti nama prvo mjesto u socijalnoj borbi.«

Na žalost tvrdokornici su na se preuzeli, da vode borbu na najveću korist socijalista. Dražili su kršćanske demokrate, napadali su ih javno i potajno, ali uvijek tvrdokorno i ustrajno, s više žestine, nego poštenja izvrćući smisao papinskih naputaka.

Oni jako otešćaše uspjeh enciklike, ali će ih nestati, kao i svih zaprjeka, koje je Crkva na svom putu nalazila; Crkva i puk, Crkva i demokracija moći će se napokon složiti i ogrliti, a to će biti, kao što reče Pijo IX., početak ere slavodobića Kristova.

XXXV. Naš optimizam može naići na prigovor: Kako će se, reći će mi tkogod, taj puk, koji je svijestan svoga prava i svoje moći, održati u pravednim granicama?

Ja bih odgovorio, da prosti puk drage volje sluša svećenika i izobražene katolike, kad pokazuju pravu požrtvovnost za pučke interese. Naši demokratski

radnički kongresi u Francuskoj pokazaše razboritost, koja je mnoge iznenadila.

Čujte uvod njihova programa u Reimsu: »Mi smo, rekoše oni, učenici Onoga, koji je prvi na zemlji proglasio bratstvo, pravednost i ljubav. I dodali smo riječ »kršćanski« naslovu »Radnički kongres«, da pokažemo, e pripadamo Kristu, izbavitelju čovječanstva. Mi smatramo papu Lava XIII. kao svog oca i svog najboljeg prijatelja i prihvatismo njegovu encikliku kao listinu svojih sloboština i kao pravilo našeg socijalnog podizanja.«

Ti radnici imaju zahvaliti ovu razboritost svojim naukovnim društvima, gdje su vidjeli, da ih nekoliko svećenika, premda ih je još uvijek vrlo malo, potpomaže svojim savjetima.

XXXVI. Mnogi svećenici odobravaju ovdje ta načela i slažu se s njima, ali kako su još u mnogim državama indiferentni i protivni!

Ipak neka sretna struja, koju je potaknula ili ohrabrila enciklika, sklonu svećenike na socijalno proučavanje.

Njemačka nam dade primjer.

God. 1859. biskupi njemački sakupljeni u Fuldi prihvatiše slijedeću rezoluciju: »U obuci filozofije i pastorala, koja se predaje svećenstvu, ne smije se više zanemarivati ni radničko pitanje. Bilo bi dapače poželjno, da se gdjekoji svećenici specijalno dadu na proučavanje političke ekonomije.«

Na kongresu u Lüttichu naglasiše msgr. Doutreloux i abbè Hitze tu istu potrebu za sadašnje svećenike: »Ako želite biti na visini svoje misije, rekoše oni, treba da proučavate socijalne probleme sadašnjeg vremena. Svećenstvo treba da znade primjeniti pravednost i ljubav Kristovu na socijalnu ekonomiju.«

Njemačka i belgijska sveučilišta imaju tečajeve za socijalnu ekonomiju.

Ali zar nema još mnogo crkvenih zavoda, koji podsjećaju na ono, što reče msgr. Ireland: »Sjećam

se jednog dobrog sjemenišnog rektora, koji mi, dok sam još bio mlad, reče: Svećenik je jedino za oltar, za ispovijedaonice i za postelje umirućeg; zadržite se i Vi pri tome. — Da sam ga poslušao, ne bih daleko stigao.«

XXXVII. U kratko, kršćanska je demokracija naša nada.

Neki su mislili, da treba prihvatiti demokraciju kao činjenicu, kojoj se ne može izbjeći i da ju treba učiniti kršćanskom.

Montalembert govoraše: »Ja bez ustručavanja i rado prihvaćam socijalno stanje, koje je proizvod revolucije i koje pod imenom demokracije vlada i vladat će sve više u modernom svijetu.« (Les moines d'Occident: uvod.)

Mi držimo, da treba i dalje poći. Demokracija nije samo djelo, koje je nastalo od revolucije i koje je unaprijed nepromjenljivo; ona je radje posljedica evangjelja u velikoj mjeri.

Socijalni je kršćanski život u svom cilju uvijek demokratičan. Bossuet nije sumnjiv s privrženosti prema puku, ni s mržnje na velikaše; i on reče: »U narodu mora vladar najviše pomagati slabe.« (Politique tirée de l' Ecriture Sainte.)

Kršćanski socijalni život naginje takodjer demokraciji u svojoj uredbi i u svojim organima. To je lako dokazati: pošto se socijalni kršćanski život osobito brine za slabe, on će ih malo po malo podignuti. Od robova će postati sluge, od sluga slobodni ljudi i gradjani, članovi općina. I napokon će, posve naravski, pristupiti i u državnu upravu.

XXXVIII. Ta kršćanska demokracija ima svoj sasvim odredjeni program, koji je u glavnom uvijek isti sa sporednim nekim varijantama i u cijelosti proizlazi direktno iz enciklike Lava XIII.

S ovim programom treba poći u narod i predobiti ga za Krista. Prihvatimo taj program u glavnim njegovim potezima. Odgodimo neke sumnjive

točke, da se ne bi razdijelili. Vrijeme i proučavanje to će rabistriti.

XXXIX. Zaključit ćemo s riječima nekoliko slavnih biskupa!

»U XX. vijeku, reče kardinal Manning, bit će usredotočena sva snaga Crkve katoličke u prostom puku. Crkva ne će živjeti, ne privuče li k sebi prostog puka, a ne može ga privući, ako ne zadje medju njega.« (Le XX. siecle, 1890.)

»Do sada su, reče on dalje, dinastije upravljale svijetom; a odsada mora sv. Stolica stajati s prostim pukom i s biskupima u tijesnim svagdanjim i osobnim odnošajima. (Le Chevaliers du travail, 1887.)

»Izgubiti utjecaj na prosti puk, izjavi u isto doba kardinal Gibbons, značilo bi izgubiti svu svoju budućnost.« (Le Chevaliers du travail, 1888.)

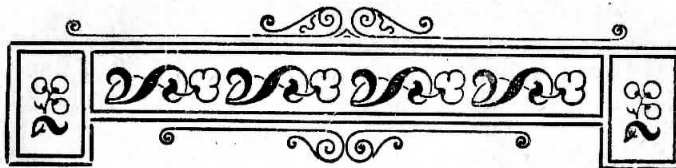
»Što se mene tiče, govoraše msgr. Kean god. 1888., ja otvoreno priznajem, da, kadgod listam povijest i promatram, kako su carevi postupali s vjerom i Crkvom u prošlosti, s pouzdanjem očekujem budućnost, kad ne ćemo više morati da ugovaramo s njima, nego s prostim pukom, koji gotovo uvijek, dok je u svom dobrom osjećanju, uvidja, da je Crkva njegova najbolja prijateljica i da su njegovi interesi i interesi Crkve isti. (La mission providentielle de Leon XIII.)

XL. No treba da završimo s riječima Lava XIII. U svojoj krasnoj enciklici Praeclarae gratitudinis od 20. lipnja 1894. uskliknu proročki:

»Gledamo tamo u dalekoj budućnosti, gdje se razvija novi red stvari i Mi ne znamo ništa ugodnijeg, nego da razmatramo neizmjerne blagodati, koje bi bile naravna posljedica toga. Duh jedva može shvatiti moćno nadahnuće, koje bi odmah obuzelo sve narode i koje bi ih iznijelo na vrh svake veličine i svakog blagostanja onda, kad bi se mir i pokoj ustalio, kad bi se listovi pomagali, kad bi se medju poljodjelcima, radnicima i obrtnicima na novim kršćanskim temeljima, koje smo Mi pokazali, osnovala nova društva, koja bi bila sposobna, da uguše lihvu i da prošire novo polje korisnih posala!«

To je budućnost, kojoj se nadamo i koju pozdravljamo, a demokratski će program, kad se ostvari, to najviše potpomagati.

Osma konferenca.

Socijalna akcija Crkve i svećenika.

I. Bacimo najprije općeniti pogled na cjelokupnu povijest.

Crkva se je uvijek duhom pravde i ljubavi zauzimala za zemaljske interese puka, da oslobodi duše od briga i napasti siromaštva.

Na istoku skupljahu djakoni milostinje i zajednici ostavljena dobra i upravljahu pravim svratištima za svojevoljne i nesvojevoljne siromake.

U Rimu su djakonije bile velike institucije, koje su obuhvatale čitave gradske kotare i odgovarale su svim zahtjevima za potpomaganje puka.

Za barbarskih navala i za propasti carstva biskupi naših ugroženih i razvraćenih gradova naprtiše si službu gradskih b r a n i t e l j a i preuzeše odgovornost za gradsku upravu.

I slijedećih vijekova oni bijahu mentori radjajućih se narodnosti i predsjedahu saborima za preustrojstvo države i provincija. Biskupati i isti samostani dadoše vladarima najmudrijih i najsposobnijih državnika. Svećenstvo je pomagalo kraljeve u uvadjanju općina i udruga.

U svemu je tome Crkva igrala ulogu majke prema svojoj djeci. Njoj nije direktna zadaća političko i administrativno upravljanje naroda, pa ni redovito nema te službe; ali se ipak žrtvuje u dosta

velikoj mjeri, dok su narodi u djetinjoj dobi i u zametku. A i ide, da i ona pri tome sudjeluje, te mogne potpomagati, svjetovati i motriti stvari iz bliza, pošto je ona vrhovna učiteljica socijalne, kao i privatne pravednosti.

Crkva je potpuno društvo, koje obuhvaća barem indirektno cijeli čovječji i socijalni život. Ona ima pravo i dužnost raditi, da svuda zavlada kršćanska pravednost.

Njezin je cilj prije svega nadnaravan, ali nije ravnodušna prema javnom miru i prema bogatstvu, pošto su to sredstva, koja služe moralnom životu.

Crkva mora sve posvetiti: pravo, moral, socijalni život i medjunarodne odnošaje.

I podigla je veličanstvenu crkvenu zgradu s općinskim, udružnim, pokrajinskim i zemaljskim životom, koja ujedinjavaše sve narode pod upravom namjesnika Kristova.

II. No nadodje teška kušnja. A ta je bila poput najvećeg juriša poganstva. Podiže se milošću napola ukroćena narav. Razum hoće, da se emancipira. Neprijatelji Crkve uzeše razna imena i razne programe. Tu je protestantizam, humanizam, jansenizam, galikanizam, liberalizam, laicizam. Sve su to razni oblici bunjenja proti Crkvi. Zajednička im je svrha, da protjeraju Krista i njegova nasljednika od svakuda, iz škola, iz socijalnog i političkog života, iz umjetnosti, književnosti itd.

Ima četiri vijeka, kako je počela kriza. Njemački i engleski protestanti nisu imali namjere, da raskršćane Evropu, nego jedino da ju raskatoliče. Humanizam bio je pogibeljniji. On prezre i Krista i njegov utjecaj na socijalni život, na umjetnost, književnost i na politički život. U XVIII. vijeku doživjeli smo deizam, a sada se susrećemo sa skepticizmom, materijalizmom i laicizmom. Ni laicizam nije samo pitanje organizacije, on je u glavnom znanstvena i moralna nauka, koja ima za svrhu, da stavi čovjeka na mjesto Božje. To je zadnji stupanj zablude. No pobuna je bez krinke i tim bolje, bit će borba lakša.

III. Galikanske i liberalne zablude imale su osobito taj učinak, što su odstranile svećenstvo iz javnog života i što su ga zatvorili u sakristiju. Ono je, što se tiče socijalnog rada, postalo bljutava sô.

Da izrečemo tako tešku osudu, potrebno je, da se oslonimo na neprijekorne auktoritete.

Čujmo prvake crkvene, kardinala Pija i Gibbonsa, propovjednike Bourdaloue-a i Combalot-a i napokon sami koncil Vatikanski.

Msgr. Pijo u svojim sinodalnim uputama o laicizmu i zabludama sadanjeg vremena god. 1862. i 1863. govori o velikom krivovjerstvu i konstatira, da je dapače zavelo i jedan dio Crkve, kao nekoć arijanizam.

»Bezbožna i racijonalistička štampa, reče on, proglašuje odsada neograničenu s e k u l a r i z a c i j u zakonâ, odgoja, administrativne uprave, medjunarodnih odnošaja i cijele socijalne ekonomije kao glavno djelo i glavno načelo novoga društva, društva emancipiranog od Boga, Krista i Crkve.« I dodaje: »Vidjesmo, gdje se pod dojmom poštenih i štovanja dostojnih briga pojavljuju neočekivani pristaše ovog novog sistema, kršćani, a dapače i s v e ć e n i c i . . .«

Kardinal Gibbons u svojoj krasnoj knjizi »L'Ambassadeur du Christ« (Poslanik Kristov) spominje prava Crkve i dužnosti njenih službenika: »Pošto je crkveni službenik na osobiti način prijatelj i otac svoga puka, on ne može biti ravnodušan ni na jedno socijalno političko ili ekonomsko pitanje, koje se tiče interesa i blagostanja puka. Odnošaji Crkve i države, dužnosti i isključiva prava gradjana, nesreće prouzrokovane javnom pokvarenošću, poštenje izbora, povlastice i uzajamne obveze izmedju rada i kapitala, moralnost trgovine u svim njenim oblicima, pučke zabave, umjerenost, rastava braka, socijalizam, anarhija . . . eto, to su isto tako životna, često i goruća pitanja, o kojima ovisi mir i blagostanje naroda i prema kojima sluga Kristov ne može ostati ravnodušan . . .«

Bourdaloue je još u svoje vrijeme upozoravao na radjajuću se zabludu i podsjećao na socijalnu dužnost svećenstva: »Mnogi ljudi zamjeravaju, govoraše on, što se oni, koji su postavljeni za službenike Božje u Crkvi, te budu suci savjesti i upravitelji duševnog spasa, pačaju u mnoge poslove, koji se tiču svjeta i koji su svjetski poslovi. Zašto se vele, miješaju u ono, što ne spada na njih i zašto ne ostanu pri onom, što na njih spada? Ali ja tvrdim, da nema ni jednog posla, koji se ne svodi pred sudište službenika Kristovih, pošto nema ni jednog djela, koje ne bi moglo imati ma kakove veze sa savješću i sa spasom . . . U svjetskim stvarima, u svjetskim pogodbama, u ugovorima, trgovinama, u svjetskim zanimanjima i službama spasenje je najviše izvrgnuto i tude se nalaze bezbrojne pogibelji za savjest i vječnost. Pa i tu se dakle mora obazirati na razboritost spasenja . . . a svećenstvo je posrednik i tumač spasenja. (G o v o r o r a z b o r i t o s t i s p a s a.)

Abbè Combalot bijaše jedan od najslavnijih francuskih misionara ovoga stoljeća. God. 1850. upozoruje u svom pismu biskupe francuske, na nerad svećenstva i na pogibelj, što prijeti od bezbožne i divlje demokracije, oko koje svećenici ne rade, da ju predobiju.

IV. Bourdaloue nam je pokazao, da namjera o sekularizaciji kršćanskih društava datira odavna; kardinal Pijo, kardinal Gibbons i o. Combalot opaziše, da su kolajuće zablude zarazile i jedan dio svećenstva.

Vatikanski je koncil dobro označio postanak ove zablude, koja vodi k protestantizmu: »Iza tobožnje reformacije, kaže on u ustanovi D e i F i l i u s, vidjelo se, gdje se radja i razvija ta n a t u r a l i s t i č k a nauka, koja radi o tom, da isključi Krista iz socijalnog života i iz javnih običaja, te na

njegovo mjesto stavi kraljevstvo naravi i čistog razuma.«

Konzervativci u svojoj kratkovidnosti običavaju pripisivati zlo revolucijonarnoj krizi od 1789. To je golema pogrješka. Revolucija je bila neuspjela i zlo provedena reakcija proti francuskom apsolutizmu i zloporabama starog režima. Zlo potječe od pravnika XIV. vijeka. Zavedeni proučavanjem rimskog prava započeše tu pogansku reakciju. Filip ih Lijepi pomagaše. Humanizam podeseterostruči njihove sile. Protestantizam je bio rezultanta ove emancipacije naravi i razuma. A on sam imade za posljedice galikanizam, liberalizam i racijonalizam.

XVIII. je vijek čuvao forme i običaje vjerske, ali ga je poganstvo posve potkopalo. XIX. je vijek bio vijek kršćanskog prenuća u filozofiji, umjetnosti, literaturi i u djelovanju svećenstva; uzdamo se, da je to zora velikog kršćanskog stoljeća.

Treba sve obnoviti, sve popraviti, sve privesti Crkvi, papi, Kristu. Ali u ovom obnavljanju mora svaki sluga Kristov preuzeti veliki dio, jer socijalni i ekonomski život zahtijeva, da se za nj što prije pobrine. To je zbog toga, što je to zlo najosjetljivije.

I to pitanje nije za Crkvu samo pitanje pravednosti i morala, nego je takodjer i pitanje shodnosti i taktike.

Ako Crkva želi, da povrati svoj blagotvorni utjecaj, na koga će se osloniti? Na vlade? Ove su se digle proti njoj, a zadojene su galikanizmom.

Na plemstvo? Izuzev neke časne iznimke, i ono je prožeto istim zabludama.

Na gradjanstvo? Ono je silno zaraženo egoizmom i kapitalizmom.

Preostaje nam samo prosti puk.

On traži, da se oslobodi jarma, koji nosi i on će poći Crkvi, ako ga uvjeri, da ona jedina posjeduje pravu nauku o socijalnoj pravednosti i da ona jedina ima moralne snage, da pribavi istini pobjedu.

V. No da nije to djelovanje Crkve, koje je tako očito shodno, stvar nova, nerazložna, nerazborita? Nipošto. Ono nije novo, to smo prije pokazali u kratkom historičkom pregledu.

A nije ni nerazložito i nerazborito.

Socijalistički pokret nije, kao što neki drže, posljedica jednostavnog pitanja želuca. On je pitanje pravičnosti morala i pravde. Kršenje pravila socijalne pravednosti i povrjedjivanje naravnog prava pogledom na udruživanje, izazvalo je ovo nevoljno stanje, u kom se nalaze one mase radnika.

A to je takodjer i pitanje dostojanstva. Puk je u svom srcu sačuvao osjećaj plemenitosti, časti, bratstva, čovjekoljublja.

I to je u glavnom pitanje filozofsko i teološko. Ono obuhvaća svrhu društava, odnošaje društvenih razreda, trgovačke odnošaje, radni ugovor.

A zar nisu službenici Kristovi naravni čuvari pravde, pravičnosti i kršćanskog bratstva?

Svećenik dakle mora posredovati u sadašnjoj socijalnoj borbi, ne samo radi dosta opravdanog oportunizma, nego i radi stroge dužnosti, koju mu nalaže pravednost i ljubav i radi toga, da točno izvrši svoju pastirsku službu.

U današnje se vrijeme to socijalno djelovanje katkada naziva kršćanskom demokracijom i to za to, što je po kršćanskom poimanju dužnost svakoga čovjeka, da se napose brine za slabe. Crkva ne isključuje ni jednog oblika vladavine, ni jednog društvenog razreda, ali daje prednost radnicima.

VI. Ovih su posljednjih godina papa i oni, koji ga zastupaju, često puta upozorivali na ovu socijalnu dužnost svećenikovu.

I u samoj enciklici papa to jasno potvrdjuje: »Neka se svaki dadne na posao, koji mu pripada, i to bez otezanja, da ne bi zlo, koje je već tako veliko, odgadjanjem lijeka postalo neizlječivim... Neka posvećeni službenici ulože sve sile svoje duše i svu marljivost svoga žara...«

Još i ovo veli u enciklici: »Pitanje, o kojem se radi, take je naravi, da mu se ne može naći uspješno riješenje, osim ako se učini priziv na vjeru i Crkvu.«

Sam Pijo IX. bijaše god. 1851. skupio mješovito povjerenstvo, sastavljeno od svećenika i svjetovnjaka, da prouče i uspostave udruge.

Lav XIII. često je puta i na mnogo načina opetovao uputu, koju je dao u enciklici. I često je pitao biskupe francuske, kad su činili svoje posjete a d l i m i n a, da li se njihovi svećenici zauzimaju za radnike. »Imate li, reče msgru. biskupu Nanteskom, gorljivih svećenika, koji se zanimaju za radnike, koji idu medju njih, koji ih privode Bogu i Crkvi?«

Msgru. biskupu Lüttiškom reče: »Imate li Vi svećenika, koje treba poticati, da idu u narod; oni ne smiju ostati zatvoreni u svojim crkvama i župskim stanovima.« (Pastirsko pismo biskupa Lüttiškog.)

G. Lavu Harmelu, koji mu podnese izvještaj o prvom radničkom kongresu u Reimsu, odgovori Lav XIII.: »To nam se hoće, mi smo to već govorili: treba, da svećenik izadje iz sakristije, treba, da se umiješa medju puk i da mu ide na ruku...«

VII. Biskupi se i bogoslovci odazvaše papi.

Msgr. Ketteler se ljutio, kad bi se tko čudio, videći ga, da se miješa u ova pitanja. »Ja nemam samo pravo, govoraše on, nego još i dužnost, da živim zanimanjem pratim borbe radnika... Kad sam bio posvećivan za biskupa, Crkva mi je stavila slijedeće pitanje: — Hoćeš li biti milostiv i milosrdan prema siromašnima i prema svim onima, koji trpe u ime našeg Spasitelja? — Zastupajući božanskog Učitelja kako bih mogao ostati ravnodušan prema pitanju, koje zasijeca u najbitnije potrebe jednog tako brojnog društvenog razreda?«

Kardinal Langenieux osudi u govoru, što ga je držao na dijecezanskoj skupštini u Charleville-u god. 1889. nemar, lijenost i malodušnost: »Svećenik, koji se ima brinuti za duše, ne smije se, reče on, više zadovoljavati, da oko sebe obavlja svoju redovitu službu, nego se mora posvetiti apoštolstvu rada, t. j. mora se dati na ovaj specijalni način djelovanja, koje su prilike izazvale i koji više odgovara sporovima vremena...«

Bogoslovi slijede isto mnijenje.

O. Liberatore, isusovac, objelodani god. 1889. za slušatelje u Rimu svoje P r i n c i p e p o l i t i č k e e k o n o m i j e.

O. Antoine u Francuskoj izdade god. 1886. svoj »Tečaj socijalne ekonomije«. O. Biederlack, učitelj u Innsbrucku, izdade na njemačkom, zatim na talijanskom jeziku svoje »Studije o socijalnim pitanjima.«

Isusovci sjeverne Njemačke posvećuju glavnu pažnju socijalnom proučavanju u svojoj smotri »Stimmen aus Maria-Laach« i objelodanjuju svoje radove u brošurama.

O. Lehmkuhl u brošuri o svećenstvu i puku piše: »Promjene, koje su nastale u društvenom položaju i u raspoloženju ljudi, nužno iziskuju, da se promijeni postupak u duhovnoj pastvi. Ne osnivati i snažno ne promicati udrugâ po svojoj župi, značilo bi za jednog župnika sasvim zanemariti svoju dužnost.«

Lazaristi odlučiše uvesti proučavanje socijalnih pitanja po svojim sjemeništima zbog slijedećih razloga: 1. Jer su ova pitanja u savezu sa zapovijedima Dekatologa, s pravednošću i pogodbama. 2. Jer su unišla u program crkvenih vijeća. 3. Jer papine enciklike preporučuju to učenje i pokazuju načela. 4. Jer ona na se svraćaju pažnju borećih se katolika. Svećenstvo, koje je pozvano, da ravna njihovim nastojanjima, treba da prouči ta pitanja.

O. Godts, belgijski redemptorist, uzeo je to pitanje s praktičnog gledišta i riješio ga je nizom kazusâ u svojoj knjizi »S c o p u l i v i t a n d i i n p e r t r a c t a n d a q u e s t i o n e d e c o n d i t i o n e

opificum. — Grebeni, koje treba izbjegavati u raspravljanju radničkog pitanja.«

Je li slobodno svećenicima, pita on, ne zanimati se socijalnim pitanjem, ne priznavati njegove važnosti, ni pogibelji, koje prouzrokuje? — Odgovor: To je besmisleni optimizam.

Smije li se zanemarivati proučavanje svojstava socijalizma i njegovo pobijanje? — Odgovor: To znači pokazati se vrlo nesposobnim.

Smije li se prezirati ili zanemarivati poboljšanje materijalnog položaja radnikâ? — Odgovor: To znači ići proti samom Tridentinskom saboru, koji u svojoj XXIII. sjednici podsjeća dušobrižnike na njihovu dužnost, naime da upoznavaju svoje župljane i da se očinski brinu za siromake i za sve one, koji se nalaze u bijedi.

Je li slobodno ne zanimati se novim stvarima kao: nedjeljnim podučavanjem, patronatima, pobožnim i radničkim udrugama, društvima za uzajamno potpomaganje, vojničkim društvima, radničkim domovima, sindikatima, župnim knjižnicama? itd. — Odgovor: To bi značilo, da nemamo potrebite revnosti.

Smiju li se muževi zanemarivati u župskoj upravi? — Odgovor: To znači ne ispunjavati svoje prve dužnosti, pošto sačinjavaju oni najglavniji dio župe.

VIII. I tome ima prigovora.

1. Teologija u naše doba, kažu stari, nije govorila o ovim pitanjima. — Odgovaram: Ima 200 godina, da je većina naših teologa, kako je, bez da je i slutila, bila nešto malo zaražena galikanizmom, liberalizmom i jansenizmom, bacila u duboku zaborav socijalne principe, odakle ih tad izvuče Leo XIII. A zato se iza enciklike Rerum novarum divimo vatrenom natjecanju, kojim bogoslovi i filozofi preradjuju i usavršuju svoje rasprave o pravednosti.

2. Mnogi vrijedni ljudi ne mare za ovaj pokret. — Odgovaram: Zato socijalizam rapidno i napreduje. Ako mnogi dobri svećenici i vrsni katolici proslijede nijekati socijalno pitanje i ismijavati naš rad, društvo će francusko u deset ili petnaest godina vidjeti, gdje se pod vladom kojeg odbora za javno blagostanje svuda zapovjeda rušenje crkava, gospodarski kolektivizam, slobodni brak, odgoj na način Cempuis-ov s energičnim sankcijama, koje su nekoć pokušali u ulici Haxo, da ušutkaju one, koji su se protivili.

3. Neki mladi svećenici postupaju pretjerano. — Odgovaram: Sigurno, oni se moraju pripravljati, vježbati, raditi razborito. Neki će i pretjerati. Sv. Pavao morao je takodjer ublaživati revnost svojih prvih pomoćnika preporučujući im, da rade secundum conscientiam. Jedan radini i uplivni čovjek zatraži audijenciju kod pape, da ga zamoli, neka bi stegao neumjesnu revnost mladjih svećenika. Sv. Otac odgovori: »Ja ne mogu stezati onoga, što sam i sam preporučio. Ja hoću, da svećenici zadju u narod i da se dadnu na socijalna djela. Ako s početka i pretjeraju, dozvat će se k pameti i popravit će se iza toga.

IX. Fas est et ab hoste doceri. (Slobodno se je i od neprijatelja učiti.) — Priznavanje naših protivnika jasno potvrdjuje, da je naše socijalno djelovanje potrebito.

U Francuskoj priznadoše novine »La Petite République«, da je uredjenje kršćanske demokracije najstrašnija pogibelj za socijalističku stranku.

U Njemačkoj su naši neprijatelji prisiljeni, da priznaju blagotvorno djelovanje katoličke Crkve. Iza Kulemanna, liberalca, eto protestantskog profesora u Vratislavi gosp. Elstera, koji joj dade vrlo laskavo svjedočanstvo: »Držanje, koje su njemački katolici zauzeli prema radničkom pitanju, doista je impozantno; ono je takovo, da mu je, po mom mnijenju, budućnost osigurana.«

»Centrum je sada više socijalna, nego crkvena stranka. Brigom, kojom se zauzima za radnike, pre-

dobiva glasove nižih slojeva pučanstva. A sigurno je za to glavno sredstvo krasno uredjeno dušobrižništvo. Jer to stoji, da jedini svećenik govori radniku od srca srcu, da mu daje savjete i ženi i djeci, da njih pomaže u nevolji i pruža im blagoslov, utjehu i milostinju.

»Za njega nije ni jedna soba pretjesna, ni jedan radnik presiromašan, njega ništa ne zadržaje, da ne govori, dapače i sa zavedenim ljudima. Ne će puka sačuvati u vjeri hladno dogmatiziranje, nego djelotvorna ljubav... Zastupnik je u katoličkim strankama u većini slučajeva upućen u socijalna i ekonomska pitanja i budući da dobro pozna želje i potrebe radnika, on mu je iskreni prijatelj.

»Ima dapače svećenika, koji su morali proučavati nacijonalnu ekonomiju, a drugi su išli u industrijalna središta jedino, da vlastitim očima vide stanje radničkih klasa. O svemu tome kod nas (protestanta) nema ni govora... Moćni socijalni pokret našeg doba nije grozničavost, koja će proći, nego sve više napreduje s razvijanjem narodnog života. Zadaća je Crkve, da se složi s ovim pokretom. Vrijeme će nas podučiti onda, ako se potvrde ove riječi pune obećanja: U ovom ćeš znaku pobijediti.«

Ovo svjedočanstvo jednog protestanta, t. j. čovjeka, kome je Crkva katolička zapreka u napretku, pokazuje, kako se pred pogibelju, koja prijeti od socijalista, počimlje jasno uvidjati, da Crkva ima još mnogo dobra.

X. Exempla trahunt. (Primjeri vuku.) — Naše je stoljeće svjedok velike borbe na poliju naukâ. Ima apoštolat protestantski, apoštolat slobodnozidarski i apoštolat katolički. Hoćete li vi stajati skrštenih ruku u ovoj velikoj borbi ili bolje rekući u ovom osvajanju narodâ.

Gledajte slobodnozidarsku križarsku vojnu. Pod upravom Lige za prosvjetu, kojoj je na čelu predsjednik republike, osnovali su se svjetovnjački patronati, predavanja, školske blagajne, udruge bivših učenika.

Tečajevi za odrasle, koje je god. 1895. pohadjalo 400.000 učenika, imali su 1897. 700.000, a god. 1898. 850.000. (Izvještaj Bouge-ov o proračunu.)

Pod pokroviteljstvom Liginim držano je 1894. 10.000 pučkih predavanja, 1895. 14.000, a 1897. 97.000.

Kroz dvije godine osnovano je 1550 udruga bivših učenika. Ženski liceji brojili su god. 1888. 5800 učenica; god. 1892. 12.708; god. 1896. 14.700.

Promotrite revnost protestantskih društava. Engleski salutiste žilavo rade. La Maison-Grise (Siva kuća) u Hamburgu središte je jake propagande za protestantske misije u unutarnjosti. Ona ima svoje nadglednike, svoje okružne skupštine, svoje novine; ona rasprostire svoje djelovanje i svuda drži predavanja.

I katoličko djelovanje kod drugih naroda moralo bi takodjer i nas potaknuti na plemenito natjecanje.

Njemački je centrum moćno organiziran i ima jasan program socijalnih reformi. On se oslanja na veliko pučko udruženje, Volksverein, koje broji 180.000 članova.

U Belgiji takodjer katolička stranka ima lijep program socijalnih zakona i društva napreduju čudnom brzinom.

Seoski savez (Boerenbond) jedva se rodio i već broji više tisuća skupina. — Društava za uzajamno potpomaganje, koja je i država priznala, bilo je god. 1892. 593 na broju; god. 1894. poskočila su na 1256, a god. 1898. na 1924.

Kooperativnih društava i u potrošenju i u proizvodnji bilo je god. 1894. 311, a god. 1898. 1128. — Isti je napredak i kod kreditnih društava, koja su osnovana u tu svrhu, da radnicima podižu kuće. Taj bi se procvat mogao nazvati grozničavim, kad bi ta riječ imala zgodno značenje.

Italija nam takodjer daje primjer. Ona je god. 1898. brojila 3000 katoličkih društava i 1100 seoskih

kreditnih blagajna. U jednoj je godini osnovala 1700 društava i 152 seoske blagajne.

Sve ove države imaju više logike, više stalnosti, više katoličkog pokreta, nego mi.

A s toga na posao!

XI. Neki čovjek iz puka reče jednom: Koliko god oduravam župnike, toliko volim sestre. To je bez sumnje veliko neznanje. Ali zar se mnogo župnika ne prezire i za to, što su se povukli u sakristiju, pa tako ostaju nepoznati. Zar nemaju pravije oni izmedju njih, koji smatrajući puk za bolesnika i nesretnika nastoje mu poboljšati materijalno stanje, da se duh lakše dovine velikih istina?

Treba predobiti taj puk. On žedja za pravednošću i živo traži, da mu se gospodarskim uredbama poboljša njegovo stanje. Svećenik će predobiti njegovo srce kazujući mu, kako će se poslužiti tim sredstvima socijalnog napretka.

Zar nije naš Gospodin, da predobije duše, ozdravljao tjelesa, nahranjivao gladne u pustinji i punio mrežu ribarima?

Crkva se je uvijek zamjerno brinula za vremenitu korist narodâ. Uplivom njenih p r v i h p a p â pošlo joj je za rukom ukinuti ropstvo; njeni su r e d o v n i c i svuda širili civilizaciju krčeći šume, čisteći kužne močvare, njegujući nevoljnike. — Njeni m i s i o n a r i slijede isti primjer i postaju liječnici, poljodjelci i još što ti ja znam! Lav XIII. preporučuje nam, da priskočimo u pomoć nezasluženoj bijedi puka i podiže na oltar sveca-župnika, koji je već prije više vijekova ustanovio u župi Mattaincourt prve gospodarske uredbe.

Mi predbacujemo američkom svećeniku pretjeranost u vanjskom životu; ali ako se američki svećenik nije navikao tako savršeno na unutarnji red, kao francuski, zar i francuski svećenik ne ćuti s druge strane neku žalosnu odvratnost prema djelatnom životu? A usredotočuje li se u njemu sav javni život njegove župe sa svakog gledišta?...

Sv. Augustin, na čiji se ugled pozivaju, provadjaše život u velikom razmišljanju i zavučenosti sve dotle, dok nije stupio u duhovnu pastvu: no naprotiv, čim postade hiponskim biskupom, stupi odmah u javnost, a to nam pokazuju njegova pisma, u kojima doduše uzdiše, što je istrgnut od slatkog razmatranja, za koje je bio stvoren, ali je opet rado primao beskrajne audijencije, gdje su se njegovom sudu podvrgavale svjetovne prepirke.

Sadašnje je socijalno stanje za mnoge b l i ž n j a g r i j e š n a p r i g o d a, pa zar nije dužnost svećenikova, da to liječi?

Bacimo općeniti pogled na socijalno propadanje.

U deset godina nabrojilo se u Francuskoj 10.000 bračnih rastava. Biva na 62 ženidbe dolazi jedna rastava. Slabo radjanje, što prouzrokuju nemoralne nauke i nemoralna djela, stavlja u pogibelj budućnost domovine. Od sedam milijuna francuskih obitelji dva milijuna nemaju ni jednog djeteta, a dva druga milijuna imaju samo jedno.

Nezakoniti se porodjaji množe. U Parizu ih bude na godinu 18.000. To je više od četvrtine rodjenih.

Dokazana su se samoubojstva god. 1884. digla do 7500, a god. 1892. do 8500. U tome broju bilo je god. 1884. 140 djece; god. 1892. 460.

Zločini i prekršaji u Francuskoj poskočiše god. 1880. na 167.000, god. 1892. na 700.000. U Parizu se je broj sudbeno kažnjene djece kroz 12 godina podigao od 16.000 na 41.000.

Jednako napreduje i alkoholizam i neuropatija, koja uništava naš narod. Onih, koji su poludili od alkoholizma bilo je god. 1860. 300, a god. 1893. poskočio je broj na 3400.

Cijeli svijet osjeća, da u sadašnjoj socijalnoj krizi treba štogod činiti, da treba kakovo apoštolstvo poduzeti. Nauke Crkvi neprijateljske uvidjaju svoju nesposobnost. Filozofija priznaje svoju ne-

*

moć, znanost se odriče svojih zahtjeva; ne znaju više, gdje će postaviti privatni moral, na čemu će osnovati javno pravo, a ipak nije svijet nikada više gladovao pravde i istine. Zar nije zgodan čas za katolički apoštolat?

Ali nove potrebe iziskuju očito nove postupke. Treba, da Crkva znadne pokazati, da nije samo sposobna duše pobožnim učiniti, nego takodjer da je sposobna učiniti, da zavlada socijalna pravednost, za kojom hlepe narodi. Treba zato, da se svećenik dadne na nove nauke i na nova djela.

Pravnici, renesansa i revolucija donesoše nam sasvim nepravedan socijalni red. Stoga nam prije svega treba navješćivati pravednost, koja je najzapušćenija. Mnogi su radnici u nezasluženom stanju nesreće i bijede.

Treba poduzimati zgodne i uspješne mjere, da im se pomogne. To nije pitanje milostinje, to je pitanje pravednosti.

Crkva je u osobi svojih velikih papa i svojih velikih biskupa stala na put carskom despotizmu Istoka i Njemačke; a sa sv. Franjom i njegovom poniznom braćom opre se obijesti vojničkog lenskog sustava; pa i danas s Lavom XIII. i sa svim onima, koji ga shvaćaju, suzbija beznačelnu politiku i bezdušni kapitalizam.

XII. Sadašnji je pokret imao svoje preteče pače prije Kettelera god. 1830. do 1850. u Ozanamu, Lamennais-u, Ballauche-u, Buchy-u, u novinama »L'Ere Nouvelle-u«, Veuillot-u i u samom Piju IX.

Ozanam proučavajući povjest vidio je, da je Crkva pristupala novim silama roda ljudskog, naime barbarima u V. vijeku i robovima, koji se oslobodiše u XII. vijeku i skupiše u udruge i zajednice.

»To, što poznam povjest, daje mi povoda, piše on, te držim, da je demokracija naravna zadaća političkog napretka i da Bog po njoj upravlja svijetom. (Pismo na g. Dugas-a.)

»Ja mislim, govoraše on, da vidim papu, gdje dovršuje ono, što bi mogli nazvati svojim željama od dvadeset godina: gdje odlazi sa strane plemića, t. j. sa strane kraljeva, pristaša države od 1815. i gdje ide puku. — A govoreći: hajdemo barbarima, ja tražim, da učinimo kao i on, te se brinemo za puk, koji ima previše potreba, a malo prava, koji s pravom traži veće sudjelovanje u državnim poslovima, garanciju za rad i garanciju proti bijedi, koji ima zle gospodare, a treba dobre...« (Članak u »Correspondant-u« i pismo na g. Foisset-a u veljači 1848.)

»Svećenici francuski, govoraše on, ne budite uvrijedjeni, što tako slobodno govori jedan laik, koji apelira na vaš patriotički žar... Ima petnaest godina, mnogi su se izmedju vas posvetili apoštolstvu radnika i u hladu slobode, kad su ih pojedinci blagoslivali, uvidješe, da nisu imali posla s nezahvalnim narodom. Čuvajte se onih, koji ga odgovaraju, onih, koji vas zadržavaju svojim kukanjem, svojim očekivanjem, svojim proročanstvima; čuvajte se svega onoga, što čini, da u beskorisnim mislima trošite satove, koje dugujete za naše pogibelji i potrebe. I čuvajte se osobito samih sebe, čuvajte se premiroljubivih običaja vremena i ne sumnjajte o moći svoje službe i svoje popularnosti. Dužni ste po pravednosti ljubiti siromake svojih župa; ali je došlo vrijeme, da se više bavite s ovim drugim siromasima, koji ne prose, koji žive redovito od svog rada... Došlo je vrijeme, da tražite one, koji vas ne zovu, koji smješteni po zloglasnim gradskim četvrtima možda ni ne znaju za Crkvu, ni za svećenika, ni za slatko ime Isusovo... Ne plašite se, ma vas zli bogataši i nazivali komunistima, kaošto su sv. Bernarda nazivali fanatikom i budalom. (Aux gens de bien, u rujnu 1848.)

Lav XIII. te je škole, koja se diže poviš starih navika i promatra velike od Boga poslane struje.

XIII. No da ispunimo ovu prešnu dužnost, koja sredstva treba upotrebiti?

Sva se mogu svesti na tri glavna: proučavanje, rad i molitva.

Nama treba učenih ljudi, treba nam apoštola i svetaca.

Treba za naša razasuta kršćanska društva posebne molitve, molitve žarke i ujedinjene sa žrtvom. Lav XIII. to jasno izrazi u svojoj enciklici na Francuze. (Nobilissima Gallorum gens. — Plemeniti narod francuski.) On traži, da se svi mole, a napose samostanci: »Neka se osobito samostanci, koji su uže s Bogom svezani, užižu sve većom ljubavlju, neka nam svojim poniznim molitvama i svojevoljnim samoprijegorima i žrtvama umilostive Spasitelja.«

Treba nama apoštola, treba nam ljudi od rada. Administrativna metoda ne dostaje u razvraćenom društvu; ljudi ne dolaze više k nama, te valja, da mi idemo k njima. Treba ih okupljati u udruge: treba, da se zanimamo za njihove poslove, za njihove zabave; treba, da svuda unosimo duh kršćanski.

No treba nam i učenih ljudi i to bi morali biti skoro svi. Valja učiti, da znademo, a valja učiti, da podučavamo. Treba nam napose proučavati ova socijalna pitanja, koja se smatraju za nova, a koja su se u Crkvi uvijek proučavala. Mi moramo imati na raspolaganje koju smotru i novih knjiga, koje raspravljaju o tim pitanjima.

Svećenik se ne smije usuditi na ovo poslanstvo, bez da se je ozbiljnim naukama za to pripravio.

Ovo socijalno djelovanje ima mnogo stupnjeva od prostog šegrtskog patronata do političke akcije u saboru. Neka svatko ispita svoje sposobnosti i omjeri svoje sile, da postupa razborito i prema Božjoj volji.

XIV. Završimo. Crkva se mora za sve brinuti: Omnibus omnia factus sum. (Sve sam svima postao.) A ipak mora se posebno brinuti za siromake i za radnike. Evangelizare pauperibus misit me. (Poslan sam, da siromasima donosim veselu vijest.)

Naši dragi Bretonci rado predstavljaju sv. Yvesa, kao apostola sloge i ljubavi. Po prozorima naših crkava u Bretagni može se vidjeti, kako ga prati jedan bogataš i jedan siromak. Omnibus omnia factus sum. Ali je ipak prema siromaku nagnuo glavu blago ga gledajući. Evangelizare pauperibus misit me. To je lik svećenika našeg vremena.

Beatifikacije i kanonizacije, koje čini Crkva, jesu prikladne kao od Boga poslane zgode. U naše vrijeme ona podiže na oltar dva francuska sveca: Petra Fouriera i Ivana Krst. de la Salle. Obadvojica su uzori socijalnog djelovanja. Petar Fourier bijaše potpora seljaka i siromaka. On utemelji prve kreditne banke za potpomaganje poljodjelaca.

Ivan Krst. de la Salle bio je uprav od Boga poslan, da učini kršćanskom demokraciju, koja se je upravo domogla snage.

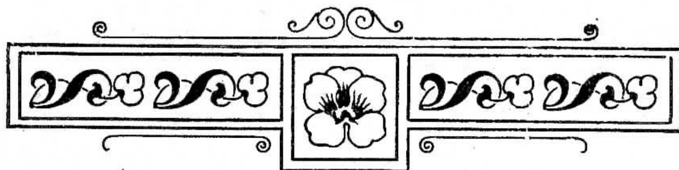
Oduševimo se tim božanskim oportunizmom. Hajdemo u narod, da mu pružimo pomoć pravednošću i ljubavlju.

Puk će postati prijatelj svećenika i Crkve, kad svećenik postane prijatelj puka.

Abbè Planchat, žrtva komune, bijaše stekao zahvalnu naklonost šegrtâ svoga patronata. Kad ga je egzekutivna rulja vodila na krvavi zid ulice Haxo, jedan se šegrt postavi pred njega i zaviče: »Tebe ubiti ne će, prije nego ubiju mene.«

To je simbolični čin i sjajna pouka za današnje svećenstvo.

Deveta konferenca.

Sadašnja misija Trećega reda.

Uzorita gospodo!
Monsignori!
Časna braćo i sestre!

I. Nismo li drski, kad govorimo o s a d a š n j o j misiji Trećega reda? Da veliko serafsko društvo moradne dakle promijeniti svoj prastari značaj! Zar to ne će i dalje biti jednostavno društvo molitve, pokore, osobnog posvećenja?

Ovako nam se jedanput prigovaralo, kad smo govorili o novoj misiji Trećega reda. A možda se i sad nalazi takovih prigovora u izvjesnim duhovima, pak ćemo na njih odgovoriti.

II. Eh, naše su mile bratovštine uvijek bile društva molitve, pokore i posvećenja; no one nisu bile u početku samo to i ne smiju se tim manje danas tek na to ograničiti. Sv. Franjo nije htio jedino duše uresiti privatnim krijepostima, nego je htio poraditi i u socijalnom kraljevstvu Spasiteljevom.

Naš nas je ljubljeni papa Lav XIII. opominjao na to svaki put, kad nam je govorio o Trećem redu. Sv. Franjo imao je na umu i dobro društva ljudskog i duševno posvećenje.

III. Što više, bilo bi lako dokazati, da je Treći red franjevački eminentno socijalan medju svim vjerskim redovima.

Svi utemeljitelji, koji su imali na umu kontemplativni i apostolski život, odijeliše svoje učenike

od svjetskih poslova. I sveti je Franjo to učinio za svoja dva prva reda, ali kad se radilo o Trećem redu, ostavi svoje trećoredce u njihovom obiteljskom, zadružnom, zajedničkom i socijalnom životu, ne samo za to, da posvete same sebe u ovom zajedničkom životu, nego da posvete i sve odnošaje i cijeli organizam.

Sveti je Franjo Asiški živio u vrijeme, kad je socijalni život nosio izraziti značaj kršćanski, u vrijeme, kad je svaka vijećnica imala svoju kapelu, svako zanatlijsko društvo svoj oltar ili svoju bogomoljnicu.

A predstavljati si, da je sv. Franjo htio svoje trećoredce učiniti samostancima, znači iskrivljivati povijest, znači ponizivati velikog sveca, znači njemu pripisivati svoju kratkovidnost. Sveti je Franjo htio, da njegovi trećoredci budu kršćanski gradjani, koji će biti kadri, da uspostave vladu Kristovu u općini i državi. I zbilja njegovi duhovni sinovi privedoše općine i udruge k nogama Krista i Gospe.

IV. Iza toga naši kršćanski narodi osjetiše, da puše suhi vjetar galikanizma i regalizma. Najprije kraljevi učiniše vjeru svojom sluškinjom, a revolucija ju zatim isključi. Kršćansko se mišljenje isuši. Svećenstvo se nauči živjeti izvan socijalnog života. Bratovštine Trećeg reda postadoše pobožna bratstva, bez ikakvog drugog cilja osim osobnog posvećenja svojih članova: zamro je pravi duh sv. Franje kao i pravi duh Kristov.

V. Ali eto Krist podiže novoga Franju Asiškog. On ga ne zatvara u manastir, pošto mu je namijenio širu i potpuniju misiju. Postavi ga na papinski prijesto.

Ja ne vidim u povijesti već od XIII. vijeka čovjeka, koji bi imao sličniji duh sv. Franji, nego Lav XIII. Njihove su najtanje misli bile identične. Obadvojica su dugo promatrala, kako stoji vijek, u kojem živu, prema Bogu. I uvidješe, da je naturalizam i senzualizam udaljio narode od evangjelja i

Krista. I vidješe slabe i nemoćne, kako ih tare politički feudalizam XIII. i financijski feudalizam XIX. vijeka, pa obojica zamisliše isti lijek, Treći red. Sveti ga Franjo utemelji, a Lav XIII. obnovi ga, preporuči i proširi neumornim nastojanjem i sa svetom žestinom.

Još kao biskup u Perugiji uredjuje Lav XIII. Treći red u svojoj dijecezi, a kao papa preporučuje ga u svojim okružnicama, u svojim listovima, u svojim privatnim saobraćajima. On s pravom isporedjuje socijalno stanje našeg vremena sa socijalnim stanjem XIII. vijeka. I izjavljuje, da je Treći red njegova socijalna obnova.

On je vidio, da je franjevački duh molitve i pokore lijek indiferentizmu i senzualizmu našeg vremena. I on je uvidio, da će duh udruženja izliječiti individualizam našeg vijeka, pa nudi Treći red svećenicima, da ih potpomogne u socijalnom obnavljanju.

VI. Socijalna je obnova glavno djelo papovanja Lava XIII. On zateče razrovano društvo; društvo, koje je postalo bezbožno; društvo, u kome ne vlada više pravednost i ljubav. I tko najviše trpi u ovoj općoj razvraćenosti? Puk. Prema njemu svrnu Lav XIII. svoj milosrdni pogled.

Čujte Lava XIII., kako oblači duh sv. Franje.

U svojim listovima on napominje Manjoj braći, da »njihova krjepost mora preći samostanske granice i rasprostirati se vani za opće dobro.« — »Sveti Franjo, reče on, i njegovi najznamenitiji učenici svega sebe posvetiše puku.« — To su činili onaki kao sv. Antun Padovanski, Ivan Kapistranski, Bernardin Sijenski, Bernardin Feltrijski, ukidajući društvene razdore, propovijedajući proti lihvi, osnivajući zavode za pučke zajmove.

»Vrijeme je došlo, nadodaje Lav XIII., da opet preuzmemo taj smjer u postupanju i da idemo medju narod. Treba proučavati potrebe prostog puka. Treba ih s ljubavlju potpomagati, podučavati i tješiti.« — »Nismo li mi, reče još Lav XIII., sami pisali u istu svrhu lijep broj naših okružnica: o slobodnoj zidariji, o položaju radnika, o glavnim dužnostima kršćanskih gradjana?« (Pismo na generala Manje braće.)

VII. Upravo je velika zamisao Lava XIII. On napisa lijep broj svojih okružnica u k o r i s t p u k a. — Ljubezno potpomagati radnike, njih podučavati, tješiti, to je dužnost svećenika svakog reda. — Papa vruće želi, da krjepost otaca prvog reda prijedje samostanske granice i da se vani rasprostire za opće dobro. I moli braću trećoredce, da čine društvu ljudskom označene usluge.

VIII. To mi zovemo sadašnjom misijom Trećeg reda. Trećoredci moraju kao i uvijek moliti i pokoru činiti. Ali osim toga moraju biti kvasac kršćanskog života u svim socijalnim odnošajima.

Eto, to je novi duh, duh Trećega reda ili bolje obnovljenje njegovoga prvotnog duha.

A što se ima za to raditi? Mi ćemo to kazati u dvije riječi i to bez straha i obzira ljudskog. Treba upisivati u Treći red i treba širiti njegov duh.

IX. Treba upisivati u Treći red. Osobito od zadnjeg stoljeća bilo je pobožnih duša, koje su molile kao Mojsije na brdu, ali im treba nadodati odvažnih ljudi, koji će se boriti u ravnici kao Jozuje.

Čujte, što je papa poručio 1882. svome rimskom puku, a po kardinalu zamjeniku (vikaru):

»Svaki župnik, veli, mora širiti okružnicu o Trećem redu medju svojim župljanima, a osobito mora ju davati upraviteljima raznih sjemeništa, predsjednicima raznih društava, poglavarima trgovačkih kuća. — Dušobrižnici koli svjetovni, toli redovni, moraju sve pokušati, ne bi li potaknuli vjernike, a osobito muževe i mladjariju, da stupe u Treći red.«

Naravski, treba ići k narodu, k prostom puku, ali treba sve pokušati, da se upisuju sjemenišni mladići, članovi raznih društava, predstojnici trgovač-

kih i obrtnih kuća. A upisivanju u Treći red treba dati novi značaj.

X. Ipak to nije sve, u njega treba uliti novi duh. Kao što krjepost otaca prvog reda mora prijeći samostanske granice za opće dobro, tako isto mora krjepost trećoredaca izaći izvan opsega bratovština za dobro ljudskog društva.

XI. Što dakle moraju činiti trećoredci? Moraju biti, kao što je to više puta rekao sv. Otac, pomoćnici svećenika.

A u čemu ih moraju potpomagati?

Čujmo sv. Oca, kako govori u svom pismu na francusko svećenstvo: »Neka ne bude dobrog djela, veli, kojemu vi ne bi bili začetnici ili apoštoli. Poslušni savjetima, koje smo vam dali u Našoj okružnici Rerum novarum, hajdete medju narod, medju radnike, medju siromahe. Gledajte ih svim sredstvima pomagati, moralizovati i olakšati im sudbinu. U tu svrhu sazivajte skupštine i sastanke; utemeljujte patronate, društva, seoske blagajne, urede za potpomaganje i namještanje radnika. Trsite se, da uvedete reforme u ekonomskom i socijalnom redu. Ne ustručavajte se u tu svrhu žrtvovati ni vremena, ni novca. Pišite knjige, pišite članke za novine i smotre. Svima time jasno pokažite, da se razborito i plemenito zauzimate za prijeke potrebe savremenog ljudskog društva i duša...«

Eto, to je doista krasan program socijalnog djelovanja: pripravne nauke, skupštine, pomoćna i kreditna društva, štampa, širenje socijalnih reformi. Sve je u tome.

To se polje socijalnog rada iznova otvara pred svećenikom, iza kako je dugo spavao za vrijeme galikanizma.

XII. No za tu tešku i muževnu borbu svećenik će imati biranih pomagača i kao počasnu gardu: a to će biti njegova bratstva Trećeg reda. U njima će on naći za sve poslove požrtvovnih, poduzetnih i djelatnih ljudi.

Kolika čast za naša bratstva! Druge udruge imaju posebni i opredijeljeni cilj, a naša će bratstva biti savjetnik i desna ruka svećenikova u svim njegovim poslovima.

Ne ću dalje razvijati ovog nacrta. Drugi će vam na ovom kongresu opširnije govoriti o socijalnim djelima, u kojima morate sudjelovati. Ja vas jedino molim, da plemenito i uspješno odlučite, da ćete se dati na ova djela pod vodstvom svojih pastira.

XIII. To je ono široko djelovanje Trećeg reda, koje je imao na umu Lav XIII., kad nam je pokazao Treći red kao sredstvo, po kojem će se spasiti savremeno ljudsko društvo.

O! koliko mora sv. Franjo da ljubi Lava XIII. Nitko nije kroz šest vijekova tako potpuno shvatio misao Franje Asiškoga kao Lav XIII. Povijest će pokazati, da je on drugi otac Trećeg reda.

Na koncu vam predlažem, da kliknete zajedno utemeljitelju i obnovitelju Trećeg reda, sv. Franji i Lavu XIII. Jednako ih ljubimo i radimo pod njihovom svijetlom upravom oko obnovljenja ljudskog društva u duhu kršćanskom.

XIV. Naši su predjašnji sastanci već označili, kako će se po ovom novom načinu upisivati u Treći red i kako će se djelovati. A ipak nijedan nije to bolje učinio od sastanka u Paray-le-Moniale-u god. 1894. Milost je presv. Srca moćno potpomogla ovaj sastanak. S nekoliko jasnih riječi označi svoje stanovište glede tog revnog upisivanja i tog socijalnog djelovanja Trećeg reda. Zato i bi od svetog Oca na osobiti način odobren.

Šest godina proteklo je od tada, a papa se ponovno morade potužiti, na što se je i prije tužio, da se nije dosta obaziralo na njegove naredbe i opomene.

Ponizimo se! Ponovimo odluke Paray-le-Mo-

nialske.* Širimo Treći red, kupimo članove za njega i djelujmo socijalno u smislu njegovom.

* Evo ih u izvatku:

Kongres franjevačkih trećoredaca, koji je držan u Paray-le-Monial-u 11., 12. i 13. septembra 1894., stavljajući se na posebni način pod zaštitu Presv. Srca Isusova, izvor sve ljubavi, sve pravednosti i sveg milosrdja i sjećajući se obećanja, što ih je on učinio onima, koji rade oko uspostavljenja njegova socijalnoga kraljevstva medju ljudima, stvara slijedeće rezolucije:

I. — Neka franjevački Treći red skuplja sve po izbor ljude iz svih razreda, koji se odlikuju cjelokupnom vjerom i potpunom poslušnošću prema sv. ocu u svim stvarima, u kojima on zapovjeda.

II. — Kongres, znajući, da je svrha Trećeg reda, da osigura provodjenje kršćanskog života potpunim ispunjivanjem naših dužnosti, odlučuje:

Da članovi Trećega reda, živući u svijetu — dakle usred socijalnoga i javnoga života, smatraju jednom od najvažnijih svojih dužnosti raditi, te kršćanska načela i socijalni upliv Crkve pobijede u društvu.

III. — Kongres, znajući, da je kapitalizam, t. j. nepravedno prevladjivanje kapitala i odatle proizlazeće zlouporabe pravi uzrok sadašnjeg socijalnog nereda i da je socijalizam postao predstojećom pogibelji, traži:

Da Trećoredci usmeno, pismeno i primjerom rade oko reforme lažnih i krivih ideja, koje se i u najširem smislu tiču gornje stvari.

IV. — Kongres odlučuje:

Da upravitelji bratovština do u tančine proučavaju, kako bi svi staleži vršili pravednost i pravicu i da podučavaju na trećoredskim skupštinama pravila pristojnosti za svaku dob.

V. — Kongres odlučuje:

Da Trećoredci osnivaju i djelom potpomažu naukovne udruge, koje imadu svrhu pronaći ustanove, koje bi mogle osigurati vršenje pravednosti i u trgovini i u obrtu.

VI. — Kongres moli svećenike, koji su članovi Trećeg reda, da se dadnu na proučavanje pravila pravednosti i pravičnosti, posebno, koja bi uredjivala medjusobni odnos pojedinaca, te vjernike u tom točno, savjesno i praktično pouče, kao što takodjer, da istražuju uslove, pod kojima bi se mogla uspostaviti socijalna pravednost.

Dalje želi, da se o tom, kao što i o karitativnim pokušajima raspreda na sastancima svećeničkih bratstva, a odlučuje, da se ta bratstva prošire.

VII. — Kongres pozivlje Trećoredce, da se zadoje duhom sv. Franje, onim duhom, koji stoji u službi siromašnih, zanimajući se svim njihovim potrebama i radeći, da ih oslobode od svih pritisaka. U tu svrhu moraju trećoredci osnivati ili u što većoj mjeri potpomagati ustanove, koje idu za tim, da pravično i kršćanski urede rad, da uklone ili olakšaju bijedu, koju prouzrokuju bolesti, nerad, smrt.

VIII. — Kongres hoće, da se medju Trećoredcima tako razvija duh udruženja, te bi veze solidarnosti, koje ih moraju ujedinjivati, bile stegnute na socijalno i ekonomsko područje, kao što i na nadnaravno i vjersko.

IX. — Kongres odlučuje, da raštrkani, a opet malobrojni Trećoredci stvore jedno mjesno bratstvo i da se uspostave zajednička društva, kao n. pr. društvo za širenje kat. štampe, te se tako medju njima stvore dobri odnošaji i mognu s korišću medjusobnim utjecajem podržavati svoju revnost.

XV. Prikažimo ove želje Presv. Srcu Isusovu, prikažimo ih sv. Franji, prikažimo ih Lavu XIII.

Srce božanskog Učitelja, srce našeg sv. utemeljitelja i srce našeg velikog pape kucaju jednako. Njihovi su nazori o savremenom društvu isti. I njihovo će veselje biti isto, ako napokon odgovorimo njihovom očekivanju.

Živjelo Presv. Srce Isusovo!
Živio sv. Franjo!
Živio Lav XIII.!

X. — Znajući, da je uredjenje vijeća i bratstva vrelo uspješne i moćne djelatnosti, kongres odlučuje, da se dadne na uredjenje i razvoj bratstva za ljude, osobito za mlade i radine ljude, ne zanemarujući pri tome ni bratstva za ženske; da se u njima imenuju oni, koji će na se preuzeti propagandu i apostolat; da se u njima izvan crkve drže skupštine, gdje će moći Trećoredci izmjeniti svoje misli i raspalit se dobrim primjerom.

XI. — Kongres odlučuje, da se na svim kat. kongresima nadju Trećoredci tog kraja, te raspravljaju o Trećem redu, odredjuju njegovu akciju, kao socijalne ustanove i izvješćuju o uspjesima, koje postignu.

XII. — Kongres odlučuje, da se god. 1895. na svetkovinu sv. Bone 14. jula učini franjevačko hodočašće u Paray-le-Monial radi dvadesetgodišnjice posvete triju franjevačkih redova Presv. Srcu Isusovu, koju je obavio god. 1875. franjevački general u tom mjestu, a prije njega ili poslije njega mora biti kongres Trećeg reda.

Ispravi!

Str. 6. l. 1. *dirnut i gdje* mjesto *dirnut gdje*
Str. 20. l. 8. od IX. *Japanu. Tu niče* mjesto *Japanu niče*
Str. 36. l. 39. *bdio* mjesto *bio*
Str. 47. l. 23. *Ipak kršćanski* mjesto *Kršćanski*
Str. 55. l. 3. zatim 60. l. 9. *Stoecker* mjesto *Štocker*
Str. 60. l. 10. . *Kad* mjesto *kad* .
Str. 64. l. 6. *kahal* mjesto *kakal*
Str. 65. l. 20. *dajimo* mjesto *dajemo*
Str. 78. l. 31. *2200* mjesto *5200*
Str. 78. l. 34. *solilci* mjesto *solisti*
Str. 92. l. 26. *djelenje* mjesto *djelovanje*
Str. 140. l. 13. *ustuk tomu sustavu* mjesto *ustuk sustavu*
Str. 152. l. 5. od XXXVII. *stari običaji* mjesto *stare običaje.*

Sadržaj.

